

**BSV
BÜLTEN
2015**

89

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI LİTERATÜR DERGİSİ

Türkiye’de İslami İlimler: Tefsir ve Kur’an İlimleri I-II çıktı!

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi'nin (TALİD), Türkiye’de İslamî İlimler üzerine yapılan çalışmaların hasılasını ortaya koymayı hedefleyen bir serinin ilk ayağını oluşturan bu sayıları **Tefsir ve Kur’an İlimleri** başlığıyla iki cilt halinde yayımlandı. Serinin müteakip ayaklarını ise, hâl-i hazırda çalışmalarını sürdürülen, Hadis, Fıkıh, Kelam ve Tasavvuf başlıklı sayıları teşkil edecek.

www.talid.org

Vefa Cad. No. 41 34134 Fatih-İstanbul
Tel: 0212 528 22 22 ■ Faks: 0212 513 32 20
talid@bisav.org.tr

Yayın Kurulu

Serhat Aslaner, Neslihan Demirci,
Faruk Deniz, Hüseyin Etil,
Eyüp Süzğün

Tashih: İsa İlkay Karabaşoğlu

Tasarım: Erkan Söğüt

Mizanpaj: Nurgül Orhan

Baskı

Şenyıldız Matbaacılık

Gümüşsuyu Cad. No: 3 Kat: 2

Topkapı - İstanbul

Sertifika No. 11964

Tel: (212) 483 47 91

Baskı Tarihi: Şubat 2016

Vefa Cad. No. 41

34134 Fatih-İstanbul

Tel 0212 528 22 22 pbx

Faks 0212 513 32 20

bsv@bisav.org.tr

facebook.com/bisavorgtr

twitter.com/bisavorgtr

instagram.com/bisavorgtr

youtube.com/bisavorgtr

bisav/academia.edu

www.bisav.org.tr

Ücretsizdir. Dört ayda bir yayınlanır.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.
Yayınlanan yazıların sorumluluğu
yazarına aittir.

Bilim ve Sanat Vakfı'nın, Eylül 2015-Aralık 2015 tarihleri arasında düzenlediği faaliyetlere dair bilgilendirme ve değerlendirmeleri ihtiva eden *Bülten 89* ile huzurlarınızdayız.

Geride bıraktığımız dört aylık zaman diliminde araştırma merkezlerimiz yuvarlak masa toplantıları, paneller vb. çerçevelerde faaliyetlerine devam ettiler. Söz konusu faaliyetlerin tamamının muhtevalarına dair değerlendirme yazılarını ilerleyen sayfalarda bulabilirsiniz.

Türk sinema tarihine dair bugüne kadar yapılan en büyük projelerden biri olan ve tamamlandığında Türk sinema araştırmalarının en büyük veritabanını sunacak olan, İstanbul Şehir Üniversitesi ortaklığı ile bünyemizde devam eden Türk Sinema Araştırmaları Projesi de çalışmalarını tüm hızıyla sürdürüyor.

Vakıf bünyesinde, İstanbul Şehir Üniversitesi ortaklığı ve İstanbul Kalkınma Ajansı desteğiyle başladığımız yeni bir proje daha var: Sözlü Tarih Araştırmaları Veritabanı ve İstanbul'un Mekânsal ve Kültürel Çeşitliliğine Yönelik Uygulama Örnekleri Projesi. Amacımız, son yıllarda çok çok kişi ve kurum tarafından yapılan sözlü tarih çalışmalarını bir veritabanında bir araya ve araştırmalar için kullanılabilir hale getirmek. Projenin zaman içerisinde kat ettiği mesafeyi bu sayfalardan ve sozlutarih.org.tr adresinden takip edebilirsiniz.

Serhat Aslaner'in hazırladığı "Mola" sayfalarımızda müstefit olacağınızı tahmin ettiğimiz, üç iktibasa yer verdik: Mehmet Akif'in "Mezarlık" şiiri, Yahya Kemal'in "Hisar'dan Şehitlik'e" başlıklı metni ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Göçmen Davası".

Vakfımızın 30. yılının ilk sayısı da, *Bülten 90*'da görüşmek üzere...

Zevkle okuyun, hayırla kalın!

BİLİM VE SANAT VAKFI

BÜLTEN

Eylül-Aralık 2015
Yıl 25 Sayı 89

İÇİNDEKİLER

BSV HAVADİS	2
KAM	
Küresel Araştırmalar Merkezi	6
MOLA	19
MAM	
Medeniyet Araştırmaları Merkezi	21
MOLA	43
SAM	
Sanat Araştırmaları Merkezi	45
MOLA	56
TAM	
Türkiye Araştırmaları Merkezi	60

2016

BAHAR DÖNEMİ SEMİNERLERİ

İÇİN
KAYITLAR
BAŞLADI

KAYIT TARİHİ
22 ŞUBAT-4 MART 2016

32 seminer | 151 oturum

Tarih, Din, Siyaset, Sanat, Edebiyat, Felsefe,
Sinema, Müzik, Eğitim, Mimari, Resim, İktisat,
Uluslararası İlişkiler, Sosyal Teori...

Seminerlerimiz ücretsizdir ve 5 Mart-9 Nisan arasında
6 hafta boyunca her Cumartesi vakif merkezimizde gerçekleşecektir.

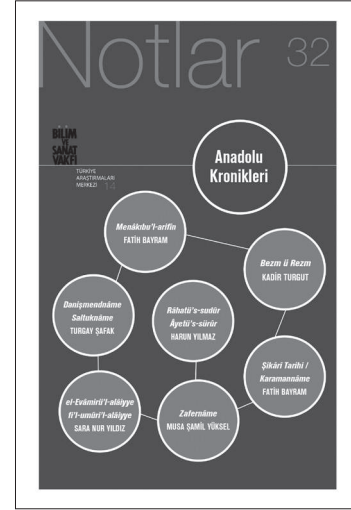
f bisavorgtr t bisavorgtr i bisavorgtr v bisavorgtv

30 BİLİM
VE
SANAT
VAKFI

2016 Bahar Dönemi Seminerleri Başlıyor

Bilim ve Sanat Vakfı 2016 Bahar dönemi seminerleri başlıyor. Sosyal ve beşeri bilimleri, islami ilimlere ve sanattan felsefeye kadar pek çok konuya yer verilen seminerler 5 Mart-9 Nisan 2016 tarihleri arasında 6 hafta boyunca Cumartesi günleri vakfın Vefa'da yer alan merkezinde gerçekleşecek. Seminerler ücretsizdir, katılım için önceden kayıt yaptırmak gerekmektedir.

Önceki dönemlerde seminer kaydı bulunan katılımcılar, 22 Şubat-4 Mart 2016 tarihleri arasında <http://bisav.org.tr> adresinden seminer kayıtlarını gerçekleştirebilirler.

NOTLAR 32 Çıktı

Bilim ve Sanat Vakfı bünyesinde gerçekleştirilen programların deşifre metinlerinden oluşan *Notlar*'ın 32.si "Anadolu Kronikleri (11.-14. yy)" başlığıyla Türkiye Araştırmaları Merkezi tarafından hazırlanarak okuyucuların ilgisine sunuldu.

Aralık 2011-Haziran 2012 tarihleri arasında yedi farklı oturum hâlinde gerçekleştirilen tartışmaların metinlerini içeren "Anadolu Kronikleri"; Ahmed Eflâkî'nin *Menakibü'l-ârifin*'e, *Danışmendnâme* ve *Saltuknâme*'ye, Yazımcı zade Ali tarafından *Tevârih-i Âl-i Selçuk* ismiyle tercüme edilen Muhammed b. Ali b. er- Râvendî'nin *Râhatü's-sudûr ve Âyetü's-sürûr*'una, İbn Bîbî tarafından yazılan *el-Evâmîrü'l-'alâiyye fi'l-umûri'l-'alâiyye*'ye, Aziz bin Erdeşir-i Esterâbâdî'nin *Bezm ü Rezm*'ine, Nizameddin Şamî'nin *Zafername*'sine ve nihâî olarak Şikârî'nin *Karamannâme* tercümelemelerine dair önemli değerlendirmeler içeriyor.

Notlar 32 ve diğer *Notlar*'ı okumak için: <http://www.bisav.org.tr/yayinlar.aspx>

Söz
Uçmadan
Hayatlarımızı
Kayıt altına
Alıyoruz

Sözlü Tarih
sozlutarikh.org.tr

Proje Tanıtımı
Dr. ARZU GÜLDOĞRAN
10 Aralık 2015 Perşembe 15⁰⁰-16⁰⁰

Anlatı Olarak Hayat ve Tarih
Doç. Dr. ABDULHAMİT KIRMIZI
10 Aralık 2015 Perşembe 16⁰⁰-18⁰⁰

Tarih Yazımında Sözlü Tarihin Yeri
BİLGE ÖZEL
17 Aralık 2015 Perşembe 16⁰⁰-18⁰⁰

Sözlü Tarih Teorisi ve Pratiği:
Saha, Analiz ve Arşiv
Doç. Dr. BÜLENT BİLMEZ
24 Aralık 2015 Perşembe 16⁰⁰-18⁰⁰

**Veri Toplama Yöntemi
Olarak Mülakat**
Yrd. Doç. Dr. M. FATİH AYSAN
29 Aralık 2015 Salı 16⁰⁰-18⁰⁰

Bilim ve Sanat Vakfı
Zeyrek Salonu

**SÖZLÜ TARİH
EĞİTİM
PROGRAMI**

Sözlü Tarih Eğitim Programına katılmak isteyenler 8 Aralık 2015 Salı gününe kadar online olarak başvurularını yapabilirler.
Başvuru için: www.sozlutarikh.org.tr

Bilim ve Sanat Vakfı
Nispetiye Mahallesi, 34398, İstanbul
www.bilimve-sanat.gov.tr
Tel: +90 312 282 22 22 / 1916
Faks: +90 312 282 22 20
E-posta: info@bilimve-sanat.gov.tr

Sözlü Tarih Eğitim Programları Yapıldı

Vakıf bünyesinde 1 Eylül 2015'te faaliyete başlayan *Sözlü Tarih Araştırmaları Veritabanı ve İstanbul'un Mekânsal ve Kültürel Çeşitliliğine Yönelik Uygulama Örnekleri (STA)* projesi kapsamında kamuya açık olarak sözlü tarihin "ne"liğine dair seminerler düzenlendi. Bu bağlamda; Abdülhamit Kırmızı (10 Aralık 2015) "Anlatı Olarak Hayat ve Tarih", Bilge Özel (17 Aralık 2015) "Tarih Yazımında Sözlü Tarihin Yeri", Bülent Bilmez (24 Aralık 2015) "Sözlü Tarih Teorisi ve Pratiği: Saha, Analiz, Arşiv", M. Fatih Aysan (29 Aralık 2015) "Veri Toplama Yöntemi Olarak Mülakat" başlıklı birer seminer verdiler.

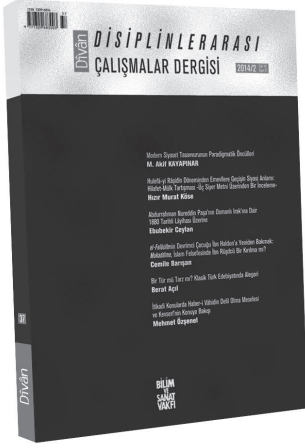
Hayal Perdesi'nin 50. Sayısı Raflarda!

Amerikan Kâbusu kapaklı 50. Sayının "Söyleşi" bölümünde *Rüzgârın Hatıraları*'nı Özcan Alper, *Kar Korsanları*'nı Faruk Hacıhafızoğlu ile konuştuk. "Türk Sineması Araştırmaları" sayfalarında 2015 yılında Türk sinemasının genel görünümü tematik, sektörel ve istatistiki olarak inceleniyor. "Portre" sayfalarında son dönemlerde *Gençlik* filmiyle gündeme gelen Paolo Sorrentino var. Ayrıca *Hayal Perdesi* yazarları 2015'te izledikleri en iyi filmleri sizler için sıralıyorlar.

2015 Güz Dönemi Seminerleri Yapıldı

Bilim ve Sanat Vakfı'nın geleneksel hâle gelen seminerlerinin 52. dönemini geride bıraktık. Edebiyat, tarih, felsefe, iktisat, uluslararası siyaset, sosyal teori, İslami ilimler, sinema, mimari ve müzik gibi farklı disiplinlerden birçok seminerin yer aldığı 2015 Güz Dönemi Seminerleri 17 Ekim-21 Kasım tarihleri arasında yapıldı.

Dîvân 37 Çıktı

Dîvân'ın 37. sayısı; Hulefâ-yi Râsîdîn döneminden Osmanlı Irak'ına, modern siyaset tasavvurundan alegoriye, İbn Haldun'dan Muhammed Zahid el-Kevserî'ye uzanan bir ilim yolculuğu olarak hazırlandı. Altı telif makale ve dört kitap değerlendirme yazısından oluşan sayı hakkında daha geniş bilgi almak ve eski sayıların metinlerine ulaşmak için: www.divandergisi.com adresini ziyaret edilebilir.

TSA Web Sitesi Yeni Arayüzüyle Yayında

Bilim ve Sanat Vakfı (BİSAV) tarafından, İstanbul Şehir Üniversitesi ortaklığı ve İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA) desteği ile hayata geçirilen Türk Sineması Araştırmaları projesi, arşivini genişletmeye ve dijital ortamdaki paylaşmaya devam ediyor. Mart 2015'ten bu yana T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sinema Genel Müdürlüğü'nden alınan destekle yürütülen "**TSA İkinci Dönem Çalışmaları**"nın (Mart-Kasım 2015) ilk aşaması tamamlanarak TSA web sitesi yeni arayüzü ile yayına alındı. Diğer taraftan Başbakanlık Tanıtma Fonu desteğiyle TSA web sitesi ve arşiv veritabanının İngilizceye aktarılma süreci yürütülüyor. Projenin ikinci aşamasının 2016 yılının sonunda tamamlanması öngörülmüyor. www.tsa.org.tr

Hayal Perdesi 48 ve 49. Sayıları Çıktı

İki aylık sinema dergisi *Hayal Perdesi* 2015 itibariyle matbu olarak yayın hayatına devam ediyor. *Sessizliğin Bakışı* kapaklı 48. sayıda, yönetmen Tolga Karaçelik ile son filmi *Sarmaşık* üzerinden otorite, hiyerarşi ve iktidar ilişkilerine dair bir söyleşi yer alıyor. "Türk Sineması Araştırmaları"nda sinema yazarı Ali Can Sekmeç, Türk sinemasında geçiş dönemi olarak adlandırılan 1940'lı ve 1950'li yıllarda ilk çalışmalarını veren Arakon Kardeşler'in sinemamızdaki yerini değerlendirdi. "Kitaplık" sayfalarında *Sinema ve Politika* ile *Hayret Perdesini Temâşa: Ayşe Şasa Kitabı* değerlendiriliyor.

The Lobster kapaklı 49. sayıda "Söyleşi" bölümünde *Bulanıtı* hakkında "İlk kez bir sevgi filmi yaptım" diyen Zeki Demirkubuz ile yapılan söyleşi var. "Türk Sineması Araştırmaları"nda Natuk Baytan'ın sinemasını, yönetmenle çalışmış iki isme -Adem Ayrıl ve İsmail Güneş'e- sorduk. "Akademi" sayfalarında ise Ahmet Oktan, doktora tezinden yola çıkarak Türk sinemasında 1980'den bugüne değişen aile imgesini anlattı. "Canlandırma" sayfalarında ise Koray Sevindi Türk animasyonunun tarihine eleştirel bir gözle bakıyor.

Sözlü Tarih Projesi Tanıtım Toplantısı Yapıldı

Bilim ve Sanat Vakfı ile İstanbul Şehir Üniversitesi ortaklığı ve İstanbul Kalkınma Ajansı'nın desteğiyle 1 Eylül 2015'te faaliyete başlayan *Sözlü Tarih Araştırmaları Veritabanı ve İstanbul'un Mekânsal ve Kültürel Çeşitliliğine Yönelik Uygulama Örnekleri (STA)* projesinin tanıtım toplantısı 26 Aralık 2015 Cumartesi günü Bilim ve Sanat Vakfı'nda gerçekleşti.

“Söz Uçmadan” sloganıyla harekete geçen projenin, muhtelif akademik ve sosyal çevrelerden katılımcıların bulunduğu tanıtım toplantısında Türkiye Araştırmaları Merkezi (TAM) Koordinatörü Yunus Uğur, vakfımızın ve TAM'ın sözlü tarihe karşı duyduğu ilginin temellerinden ve bu çerçevede yapılanlardan bahseden bir konuşma yaptı. Sözlü tarih proje koordinatörü Arzu Güldöşüren projeyi tanıtan, proje kapsamında bugüne dek yapılanları ve nihai hedefleri ortaya koyan bir sunum gerçekleştirdi.

Proje kapsamında öncelikle İstanbul sınırları içinde yapılmış sözlü tarih araştırmalarına dair yazılı, görsel ve işitsel materyallerin tespit ve tasnif edilerek www.sozlutarikh.org.tr adresinde sistematik bir şekilde paylaşılacağı bir veritabanı aracılığıyla; bilimsel, güvenilir, kapsamlı ve tasnifli bir başvuru kaynağı, sözlü tarih alanında araştırma yapacak kişilerin kullanımına açılacaktır. Yapılan çalışmalar neticesinde yazılı, görsel ve işitsel materyallerin bulunduğu kapsamlı bir kütüphane oluşturarak müteakip çalışmalar için bir merkez hâline getirmek de hedeflenmektedir.

Proje süresince ayrıca, sonraki yıllarda yapılacak çalışmalara model oluşturabilecek sözlü tarih uygulamaları da gerçekleştirilecektir. İstanbul'un mekânsal ve kültürel çeşitliliğini yansıtan en az 30 isimle yapılacak görüşmeler sayesinde araştırmacılara; görüşme, görüntü, ses, kayıt ve depolama konularında yöntem ve süreç modeli sunulmuş olacaktır.

Sosyal Medyada Bisav

Bilim ve Sanat Vakfı'nın 2015 Güz Dönemi Seminerleri'nin başladığı gün (17 Ekim 2015) itibarıyla sosyal medya hesaplarında yeni bir düzenleme yapılmıştır. Vakfımızın Twitter ve Facebook hesaplarının uzantıları, website adresimiz olan **bisavorgtr** olarak revize edilmiştir. Vakfımız çatısı altında gerçekleşen tüm seminer, panel, toplantı, oturum gibi etkinliklerin yanısıra, çeşitli hususlardaki sosyal paylaşım ve duyuruları da bu hesaplarımız üzerinden takip edebilirsiniz.

Twitter hesabımız: twitter.com/bisavorgtr

Facebook sayfamız: facebook.com/bisavorgtr

Instagram sayfamız: instagram.com/bisavorgtr

Youtube sayfamız: youtube.com/bisavorgtr

Academia sayfamız: bisav/academia.edu/

KAM Kitap-Makale Sunumları**Din ve Milliyetçilik:
Türkiye, Cezayir ve
Pakistan'da İslami
Kökenler ile Laik Ulus
İnşasının Çelişkileri**

Şener Aktürk

17 Ekim 2015

Değerlendirme: **Muhammed Yasir Okumuş**

Küresel Araştırmalar Merkezi, Ekim ayı “Kitap-Makale Sunumları” toplantı dizisi çerçevesinde Koç Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Şener Aktürk’ü misafir etti. Aktürk, Eylül ayında Social Sciences Quarterly dergisinde yayımlanan “Religion and Nationalism: Contradictions of Islamic Origins and Secular Nation-Building in Turkey, Algeria, and Pakistan” (“Din ve Milliyetçilik: Türkiye, Cezayir ve Pakistan’da İslami Kökenler ile Laik Ulus İnşasının Çelişkileri”) başlıklı makalesi üzerine bir sunum gerçekleştirdi. Aktürk’ün sunumu sonrasında İstanbul Şehir Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Alptekin müzakerede

bulundu ve program, soru-cevap bölümü ile noktalandı.

Türkiye, Pakistan ve Cezayir, kuruldukları tarihten itibaren çok kuvvetli İslamcı veya etnik ayrımcı meydan okumalarla karşılaşmış üç devlettir. Bu üç devletteki İslamcı muhalefetin yanı sıra, Türkiye’de Kürt, Pakistan’da Bengal, Baluç, Sind ve Cezayir’de Berber gibi etnik milliyetçiliğe dayalı muhalefet tarzları da ortaya çıkmıştır. Aktürk, konuşmasında, benzer tarihsel deneyimlere sahip ve İslami seferberlik ile kurulmuş bu üç ülkede tek dilli, laik ulus-devlet modelinin benimsenmesinin İslami ve etnik muhalefeti doğurduğunu savundu. Türk Milli Mücadelesi, Cezayir Bağımsızlık Savaşı ve Hint Müslümanlarının bağımsızlık mücadelesi İslami mücadeleler olup farklı etnik gruplardan müteşekkil Müslümanların gayrimüslim düşmanlara karşı verdiği bir cihat niteliğindedir. Bu grupların İslami bir söylem ile sürdürdükleri mücadelenin sonucunda beklentilerin uzagında bir devlet modelinin ortaya konulması bu ulusların inşasının temel çelişkisi olarak karşımıza çıkıyor.

Metodolojik olarak karşılaştırmalı tarihsel analiz kapsamında en farklı sistem tasarımını kullanan Aktürk; Türkiye, Cezayir ve Pakistan’ın sömürge geçmişleri, demokrasi seviyeleri, etnik çoğunluk oranları, etnik ikinci kategori oranları, mezhepsel ikinci kategori oranları, ekonomik kalkınma seviyeleri ve coğrafi konumları arasındaki farklılıklara dikkat çekti. Bütün bu önemli farklılıklara rağmen İslamcı ve etnik muhalefetin mevcudiyeti, bu üç devletin bariz ortak yanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aktürk, kendi yaklaşımına karşıt pozisyonları da eleştirel bir zaviyeden değerlendirdi. Bunlardan ilki, bu devletlerin post-kolonyal devletler olduğu ve dolayısıyla yapay sınırlardan kaynaklanan muhalefet sorunları yaşadıkları iddiasıdır. Bu üç devletin sınırlarının bağımsızlık mücadeleleri sonucu çizilmiş olması bu tezi çürütüyor. Sonuç itibarıyla bu devletler, tipik post-kolonyal sınırlara sahip değiller ve kanlı savaşlar sonucunda kurulmuşlar. İkinci argüman, bu ülkelerde İslami muhalefetin 1970’lerden sonra ortaya çıkan küresel dini uyanışın bir parçası olduğu iddiası. Bu iddia da bu üç örnekte geçersiz kalıyor.

Örneğin, Türkiye’de ilk İslami uyanış, Aktürk’ün argümanına göre, 1950’de ezanın tekrar Arapça okutulmasıyla başlamıştır. Bir diğer tez ise bu ülkelerin ekonomik gerikalmışlıkları sebebiyle bu tarz muhalefetlere maruz kaldığı yönünde. Bu iddia da maalesef sorunun kökenini açıklama noktasında yetersiz kalıyor, zira üç devletin de ekonomik seviyeleri birbirinden farklı. Türkiye, komşusu İran’a nazaran çok daha güçlü bir ekonomiye sahip; buna rağmen İran’da etnik muhalefet Türkiye’ye göre çok daha alt seviyede. Son teori de bu ülkelerdeki İslami hareketin Soguk Savaş döneminde ortaya çıkan Sovyet karşıtı Amerikan politikasıyla alakalı olduğu yönünde. Fakat burada da belirtmek gerekir ki bu teori, üç ülkede de İslami hareketin yükselişini açıklamıyor. Örneğin Türkiye’de İslami hareket bu politikalardan önce ve an-

ti-Amerikancı bir çerçevede başladı. Ayrıca Cezayir, hiçbir zaman bu Amerikan projesi ağının içinde yer almadı.

Aktürk, çalışmasını zaman yönünden dört bölüme ayırıyor. İlk bölüme konu olan kuruluş ve bağımsızlık öncesi dönemin ana özelliği, Müslüman ve gayrimüslim gruplar arasında dine dayalı siyasi ve sosyo-ekonomik eşitsizliktir. Osmanlı’da kapitülasyonlar ile başlayan ve gayrimüslimlerin ekonomik olarak Müslümanlardan daha zengin hâle gelmeleri bu eşitsizliğin bir ayağını teşkil ediyor. Yine Cezayir’de Müslümanlara hiçbir siyasi katılım hakkının tanınmaması bu eşitsizliğe bir diğer örnektir.

İkinci bölüm kuruluş ve bağımsızlık seferberliğine odaklanıyor. Burada üç ülkede de ortak olan özellik

KAM - FAALİYETLER

KİTAP-MAKALE SUNUMLARI

Din ve Milliyetçilik: Türkiye, Cezayir ve Pakistan’da İslami Kökenler ve Laik Ulus İnşasının Çelişkileri • **Şener AKTÜRK** 17 Ekim 2015
Çağdaş İslami Akımlar • **Mehmet Ali BÜYÜKKARA** 21 Kasım 2015

ÖZEL ETKİNLİK

Savaş Sürecinde Yemen’de İnsani Durum • **Kerem KINIK** 12 Eylül 2015

Kalkınmayı Yeniden Düşünmek: Tüketim Planlaması ve Yeni Kalkınmacılık • **Ahmet Faruk AYSAN** 7 Kasım 2015

ORTADOĞU KONUŞMALARI

Körfez Ülkelerinin Ortadoğu Politikaları • **Ömer Faruk KORKMAZ** 24 Ekim 2015

TOPLANTI DİZİLERİ

ASYA KONUŞMALARI

Çin’de Etnisite ve Din • **Patrick MEYER** 7 Kasım 2015

Çin’in Azınlık Politikaları: Tibet ve Uygur Bölgelerine Karşılaştırmalı Bir Bakış • **Amine Tuna ERTÜRK** 31 Ekim 2015

PANEL

Rusya’nın Suriye Müdahalesinin Küresel ve Bölgesel Yansımaları • **İlyas KEMALOĞLU, Süleyman ELİK, Vügar İMANBEYLİ** 7 Kasım 2015

devlet kurucu seferberliğin niteliğinin dini ekseninde bir dost-düşman ayrımına dayanıyor olması. Etnik açıdan heterojen, dini açıdan homojen toplumların “cihat” olarak adlandırdıkları bir mücadele söz konusu. Milli mücadele döneminde kurulan Milli Meclis’in yapısına bakıldığı zaman, Osmanlı Mebusan Meclisi’nin aksine, hiç gayrimüslim vekil bulunmadığını açıkça görebiliyoruz. Pakistan’ın bağımsızlık mücadelesi, aynı şekilde farklı etnik kökenlerden Müslümanların gayrimüslim Hint çoğunluğa karşı yürütülmüştür. Ayrıca bu devletlerin kurulduğu ilk yıllarda belirgin bir nüfus değişimi yaşanıyor. Bu nüfus mübadeleleri ile gayrimüslimler kurulan devletten ayrılıyor. Pakistan ve Hindistan arasında yaşanan büyük göçler yanında, Türkiye ve Yunanistan arasındaki nüfus mübadelesi de bunun açık örnekleri niteliğindedir.

Üçüncü bölümde devletlerin laik ulus-devletler olarak kurulması ele alınıyor. Bu dönemde üç ülkede de tek dilli ulus-devlet modeli, resmi devlet modeli oluyor; muhalif figürler bir şekilde ortadan kaldırılıyor. Cezayir’de Berberi liderlerin bir kısmı sürgüne gönderilirken, bir kısmı öldürülüyor, bir kısmı da yargılanıyor. Türkiye’de 1925 yılında hem İslamcı hem de Kürt etnik kökenine dayanan Şeyh Said isyanı çıkıyor ve bastırılıyor. Yine bu dönemde seküler kanunlar yapılıyor ve bu ekseninde seküler milliyetçilik politikaları izleniyor. Bunun sebebini dönemin liderlerinin zihniyetlerinde arayabiliriz. Liderler nezdinde İslam, ekonomik geri-kalmışlığın sebebi olarak algılanıyor. Tek dilli laik ulus-devletin ekonomik kalkınmaya yol açacağı ve yeni kurulan devletlerin yalnızca bu şekilde ayakta kalabileceğine dair bir anlayış söz konusu.

Son bölümde İslamcı ve etnik meydan okumaya yoğunlaşıyor. Bahsettiğimiz sebeplerden ötürü bu dönemde üç ülkede de İslamcı ve etnik ayrımcı muhalefetlerin ortaya çıktığını görüyoruz. Türkiye’de Kürt sorunu, Cezayir’de İslamcılar ve devlet arasında cereyan eden iç savaş, Pakistan’da ise Bangladeş’in ayrılmasıyla sonuçlanan etnik ayrımcılık bu tür muhalefete örnek teşkil ediyorlar.

Sonuç itibarıyla bütün bu dinamikler göz önünde bulundurulduğu zaman, Türkiye’nin tek dilli laik ulus inşasında görece en başarılı, Pakistan’ın ise kısmen sorunlu görüldüğünü söyleyebiliriz. Denilebilir ki Türkiye, büyük ölçüde sahip olduğu Osmanlı bakiyesi devlet tecrübesi ile başından beri bu noktada avantajlı konumdaydı. Pakistan ve Cezayir ise bu ölçüde oturmuş bir devlet geleneğine sahip değillerdi. Nitekim Pakistan hem laik devlet yapısını koruyamamış hem de ulusal bütünlüğünü kaybetmiştir.

KAM Kitap- Makale Sunumları

Çağdaş İslami Akımlar

Mehmet Ali Büyükkara

21 Kasım 2015

Değerlendirme: **Volkan Uzundağ**

Küresel Araştırmalar Merkezi’nin “Kitap-Makale Sunumları” toplantı dizisinin Kasım ayı konuğu, İstanbul Şehir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi’nden Prof. Dr. Mehmet Ali Büyükkara’ydı. Ekim ayında Klasik Yayınları’ndan yayınlanan kitabı Çağdaş İslami Akımlar üzerine yaptığı sunumunda, ilk olarak kitabın yazılışındaki temel gayeye değinen Büyükkara, çağdaş İslami akımları akademik olarak tanıtan, öğrencilerin bu konuda kaynak ihtiyacını gideren kapsamlı bir çalışmanın eksikliğinden ötürü yazdığını belirtti. Daha

sonra içerikle ilgili bilgiler verdi. Giriş bölümünde 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında İslam dünyasında ortaya çıkan ihya hareketlerine değiniyor; fakat bu konuda yeterli miktarda eser yayınlandığı için bu bölüm fazla uzun tutulmamış. Kitabın öne çıkan asıl kısmında modern dönemde ortaya çıkan üç ana İslami akım; İslami gelenekçilik, İslami ıslahatçılık ve İslami modernizm derinlemesine inceleniyor. Söz konusu bölümlerde izlediği yola da değinen Büyükkara, örneğin İslami gelenekçiliği incelerken önce gelenekçilik kavramını, daha sonra İslami gelenekçiliği derinlemesine anlatıyor. Sonrasında bu üç ana akımın kendilerine özgü karakteristiklerini maddeler hâlinde ortaya koyuyor. Kitabın en faydalı yönü de bu yöntemi olsa gerek.

Kitabın yazılışındaki en zor kısmın ise bu üç ana akımı belirlemek olduğundan bahseden Büyükkara, sosyal bilimlerde kategori belirlemenin yararı kadar tehlikeli bir yönünün de bulunduğunu, fakat onlar olmadan da analiz ve karşılaştırma yapılamayacağını ifade etti. Bu bakımdan bu üç ana akımın arasında daima gri bölgelerin bulunacağını, çünkü kategorilerin bu alanları birbirinden tamamen ayıramayacağını söyledi. Yazar, kategorileri şu kriterlerle belirlediğini söyledi: Akıl-nakil ilişkisi, din adına siyaset yapılması, teşkilat yapıları, liderlik tipolojileri, kadın-erkek örgütlenmesindeki denge, hitap edilen sosyal kitle, Müslümanların gerilemesinin altında yatan sebepler, modernizme karşı takınılan tutum, odaklanılan faaliyetler, vs. Bu noktalar üzerinden mukayeseli bir analiz sunmaya çalışan Büyükkara, bunun öğrencilerin karşılaştıkları akımları değerlendirmeleri için faydalı olacağına inanıyor.

Kitabın son kısmındaki iki makalenin ilki Türkiye'deki radikal İslami hareketlerle, diğersinin dini gruplar içinde dinin doğru anlaşılıp anlaşılmadığıyla ilgili olduğunu belirtti. İlk makaleyle ilgili olarak, radikalizmin hep şiddetle bağdaştırılarak yanlış anlaşıldığının altını çizdi. Meseledeki esas nokta, kökten bir değişimdir ve bu değişimde şiddet zorunlu değildir; Türkiye'deki radikalizmin bu açıdan okunması gerekir. Bu hareketin kendine has iç dinamikleri vardır. Mesela radikallik

denilince Türkiye'de akla ilk gelen, yapılan tercüme faaliyetleri olmalıdır. İkinci makaleyle ilgili olarak da İslami grupların iç sorunlarına değinen Büyükkara, bu sorunların grup dinamiklerinden, liderlikten, grup eğitiminden ve Müslümanların gerilemesi gibi farklı sebeplerden kaynaklandığını belirtti.

Özel Etkinlik

Savaş Sürecinde Yemen'de İnsani Durum

Kerem Kınık

12 Eylül 2015

Değerlendirme: Beyza Süren

Küresel Araştırmalar Merkezi "Özel Etkinlik" konuşma serisinin Eylül ayındaki toplantısında, bölgede bizzat görev yapmış olan Yeryüzü Doktorları Genel Başkanı Dr. Kerem Kınık'ı konuk etti. Kınık, temsil ettiği kurumların Yemen'deki etkinliğini kapsamlı biçimde değerlendirdi, güncel sorunlara tarihsel perspektiften yaklaştığı bir sunum gerçekleştirdi.

İnsani yardım faaliyetleri hususunda Türkiye'nin Yemen'e yöneliminin Arap Baharı süreci ile belirginleştiğini ifade eden Kınık, ekseriyetle Yemen'deki İslah Partisi ile ortak yürütülen çalışmaların devrim başarılı oluncaya

kadar sahra hastanelerinde sürdürüldüğünü, daha sonra Yemen'in genelinde tatbik edilebildiğini belirtti. 'Yemen İhvanı' şeklinde de tanımlanabilecek İslah Partisi ülkedeki ana muhalefet konumundadır ve bu bakımdan onlarla birlikte çalışmak son derece önem kazanmaktadır. Kınık, Yemen'de sağlık alanında planlanan ve gerçekleştirilen faaliyetlerden söz ederken Yemen'in ikinci büyük şehri Taiz'e dikkat çekti. Husiler tarafından kuşatılmış şehre ne koalisyon güçleri ne hükümet güçleri ne de insani yardım kuruluşları ulaşabiliyor. Kentte elektrik ve internet bulunmadığı için irtibat kurulmuyor ve kayıplar rapor edilemiyor. Bu olgular Yeryüzü Doktorları'nın faaliyetlerinin ne yönde olması gerektiğini ortaya koyuyor. Yeryüzü Doktorları'nın öncelikli hedefi, Taiz'e yardım ulaştırmak şeklinde belirlenmiştir. Ayrıca, El-Hudeyde ve Aden'de de normal gıdalarla beslenerek toparlanamayacak kadar uzun süre açlık çekmiş insanların tedavi edilebilmesi için beslenme sağlığı merkezlerinin açılması için çalışmalar sürüyor.

Yemen'in temel problemlerini kısaca nakledecek olursak: Yemen, gıda ihtiyacını büyük oranda dışarıdan karşılıyor ve ulaşım noktaları kontrol edilemediği için gıda maddelerinin iç kesimlere eriştirilmesi mümkün olmuyor. Milyonlarca insanın içme suyuna erişimi yok. Açlık dolayısıyla bağışıklık sisteminin güç kaybetmesi deng atışı, kolera, sıtma gibi salgın hastalıkların baş göstermesine neden oluyor. Çok sayıda bebek, ağır beslenme bozukluğu nedeniyle hayatını kaybetme riski taşıyor. Yemen'de 2012 yılında TİKA'nın Aden'de açmış olduğu Sadakat Hastanesi Diyaliz Merkezi haricinde diyaliz merkezi yok. Savaş mağdurları komşu ülkelerde veya Yemen'in savaşın daha düşük yoğunlukta seyrettiği şehirlerinde yaşamak mecburiyetinde kalıyorlar. Çatışma sona erse bile terk ettikleri bölgelere geri dönemiyorlar; çünkü elektrik, su ve gıda temin etme imkânları yok. Devlet düzeni yitirildiği için personele maaş verilemiyor ve kamu düzeni tesis edilemiyor. Tüm bu imkânsızlıklara rağmen uyarıcı etkili gat bitkisinin üretim ve dolaşımı devam ediyor. Yemenliler günün verimli olabilecek vakitlerinin çoğunu gat çigneme ritüeline ayırıyor ve bitkiye erişimin güçleştirilmesi için herhangi bir irade gösterilemiyor.

Kınık, Yemen ile Türkiye arasındaki bağın gücünü üzerinden Yemen'in Roma döneminden günümüze kadarki tarihsel arka planına değindi. 1990 yılında Kuzey ve Güney Yemen'in birleşmesiyle, bugün Yemen'de siyasi kontrol alanına sahip grupların yaklaşık olarak sabitlendiğini hatırlattı. 2000'lere gelindiğinde Ortadoğu'nun genelinde hissedilen güç boşluğu Yemen'de de El-Kaide'nin terör faaliyetleri, halk hareketleri ve ordunun bunlara karşı tutumu ile kendini gösterdi. Arap Baharı süreci ise Yemen'de görece başarılı olmuştur; ancak yapılanan iktidar, ülkeden ayrılan Ali Abdullah Salih'in tesirini sonlandırmadığı ve bölgede hâkimiyet iddiası olan ülkelerin dahline maruz kaldığı için varlığını sürdüremedi. Şii Husiler İran yönetiminin de desteğiyle 2014 Eylül'ünde başkent Sana'nın hâkimiyetini cebren elde ettiler. Kınık, Türkçe yayınlarda birbirinden farklı tanımlarla yer alan Husilerin, İnaaşeriyye görüşüne mensup olması ile Zeydilik'ten farklılaştığını ve kökeninin Memlûk Devleti dönemine kadar geri götürülebileceğini belirtti. Zannedilenin aksine Zeydiler isyan eden gruba dâhil değiller, süreçte yansız kalmayı tercih ettiler. Yemen İhvanı ise Halk Mukavemet Güçleri adıyla koalisyonun karasal mücadelesini sürdürüyor. Nüfusun dar bir dilimini oluşturan Husilerin başarılı olmalarının bir sebebi de devrim ile yönetimden uzaklaştırılan Ali Abdullah Salih'e bağlı ordudan aldıkları destekti. İran yönetiminin Yemen'de askeri tahkimata girişmesi ve Suudi Arabistan'daki iktidar değişikliği, koalisyon güçlerinin bölgeye müdahil olmasına zemin hazırladı. Fakat koalisyonun bölgedeki etkinliği de hak ihlallerinden berfi değil.

Uluslararası camianın Yemen Savaşı'na yaklaşımını tenkit eden Kınık, bölgenin onarımının Suudi Arabistan'ın mesuliyetinde olduğu yönünde genel bir kanı olduğunu ancak Suudi Arabistan'ın bu konuda anlamlı bir çalışması bulunmadığını belirtti. Gerek koalisyon güçlerinin müdahalesi gerekse Husi darbesi, yaşanan insani krizin vahametinin lâıyıkıyla dillendirilmesini engelliyor. Kınık, İstanbul'da gerçekleşen Uluslararası Yemen İnsani Yardım Konferansı'nda hibe edilmesi vaat olunan meblağın takipçisi olacaklarını ve Yemen meselesinin dünyada yeterince aksetmesi için gayretlerini sürdüreceklerini belirtti.

Özel Etkinlik

Kalkınmayı Yeniden Düşünmek: Tüketim Planlaması ve Yeni Kalkınmacılık

Ahmet Faruk Aysan

7 Kasım 2015

Değerlendirme: **Murat Aydemir**

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin "Kalkınmayı Yeniden Düşünmek" başlıklı konuşma serisinin ilk buluşmasında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Para Politikası Kurulu ve Banka Meclisi Üyesi Doç. Dr. Ahmet Faruk Aysan, "Tüketim Planlaması ve Yeni Kalkınmacılık" başlıklı bir sunum gerçekleştirdi.

2008'de ortaya çıkan ve günümüzde de etkileri devam eden küresel kriz ile birlikte tüm dünyada ekonominin genel hikâyesine ve geleceğine yönelik tartışmalar başladığını söyleyen Aysan, Türkiye'nin de 2008 sonrasında birkaç yıllık yüksek hızlı büyüme performansının geciktirici etkisinin ardından bu tartışmalara katıldığını belirtti. Tartışmaların merkezinde yer alan küresel iktisadi düzendeki yeni normal arayışlarının

yeni bir hikâye kurgusuna ihtiyaç duyduğunu ve bu bakımdan kalkınmayı yeniden düşünmek için en uygun zamanın bu geçiş dönemi olduğunu vurgulayan Aysan, her iktisatçının toplumun ve bireyin refahını maksimize etmeye emek harcaması nedeniyle kalkınma iktisadına da çalışması gerektiğini belirtti.

Bir grup akademisyen olarak yeni yaptıkları çalışmalar gündeme getirdikleri planlama kavramının 1930'lar, 40'lar, 50'ler ve 60'lardaki üretimin planlanmasından farklı bir bakış açısıyla tüketimin planlanmasına dair olduğunu anlatan Aysan'a göre, akademi zaman içerisinde çeşitli teorilerin revize edilerek yeniden ilgi odağı hâline gelmesi görülebilen bir durumdu.

Aysan, 2008 krizinden sonra herhangi bir Batılı otoritenin bu yönde bir tavsiyesi olmamasına ve hatta zaman zaman alınan dış eleştirilere rağmen Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın ülkenin o dönemdeki milli gelirinin yaklaşık %11'ine tekabül eden yüksek cari açığa yönelik aldığı makro ihtiyati tedbirlerin bir tüketim planlaması uygulaması olduğunu ve bu tedbirlerin öncülüğünde cari açığın milli gelire oranının %5'ler seviyesine çekildiğini söyledi. Küresel kriz ile birlikte gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı oynak sermaye akımları, ülkemizin son yıllarda yaşadığı iç sorunlar ve peş peşe atlatılan seçimlere rağmen Türkiye'nin ekonomik istikrarından ödün vermemesinde Merkez Bankası'nın aldığı kararların etkisine vurgu yaptı. Cari açığın tüketimle ilişkisine değinen ve bu kavramı varlık satışı yahut borçlanmak suretiyle üretilenden fazla tüketim yapılması olarak basitçe tanımlayan Aysan, son küresel ekonomik krizin ana sebebiyle ilgili alternatif bir bakış açısından bahisle, bazı ülkelerin fazla üretim yapmaya odaklanarak tüketimi planlamaması ve hem üretim hem de tüketimle ilgili küresel koordinasyon eksikliğinin krize sebep olan ana faktörlerden olduğunu belirtti.

Sununun devam eden bölümünde ülkelerin kalkınması için sanayileşmenin ve üretimin yegâne yol olmadığının, üretimin eski dönemlerde olduğu kadar

büyük bir beceri gerektirmediğinin ve know-how'un kolaylıkla transfer edilebilir hale geldiğinin altı çizildi. Üretim kadar ve hatta belki de üretimden daha önemli olarak tüketimin planlanmasının yeni bir hikâye, yeni bir kalkınma kurgusunda daha isabetli olacağı ifade edildi. Ülkemizdeki yerli oto üretimine dönük tartışmalara değinilerek, otomobilin üretimine değil tüketimine odaklanılarak ve belki devlet eliyle birtakım siparişler verilerek yahut satış imkânları oluşturulmasıyla çok daha hızlı ve etkili yerli oto üretimlerinin meydana gelebileceği belirtildi.

Tüketim planlamasının iki ana başlıkta; i) zaman içinde planlama ve ii) ürünler üzerinden planlama olarak incelenebileceğini ifade eden Aysan, zaman içinde tüketim planlaması ile belirli bir süreye yayılan, sürdürülebilir ve uzun vadeli cari denge planlarının başarılmasını örnek gösterdi. Ürünler üzerinden planlamayla ise tüketim tercihlerinin bir üründen bir başkasına kaydırılması yoluyla kalkınmanın başarılabilirliğini anlattı. Türkiye'nin merkez bankası aracılığı ile birinci tarz tüketim planlamasını lâıykıyla yerine getirdiğini, %5'lere düşen cari açığın daha da düşürülmesi için ise reel planlamanın ürünler üzerinden işlediğini anlatan Aysan; yerli vagon, helikopter, silah sistemleri ve nihayetinde yerli otomobil üretimi noktasında ülkemizin gösterdiği atılımların önemini vurguladı.

Hem ülkemizin hem de tüm dünyanın ekonomideki yeni normalin ve geleceğin nasıl olacağını sorguladığı bu geçiş döneminde kalkınmayı yeniden düşünmenin ve iktisadi ideolojilere körü körüne bağlanmadan Türkiye'nin menfaatlerine en uygun politika karması ile yeni bir hikâye kurgulamanın tam zamanı olduğunu önemle belirten Aysan, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın 2008 krizi sonrasında aldığı makro ihtiyati tedbirler ile başlayan sürecin aslında ülkemizin özgün bir hikâyeye sahip olduğunu gösterdiğini ifade etti. Bu yeni kalkınma hikâyesinde üretim kadar önemli görülmesi gereken tüketimin planlanması için ise merkez bankası ile reel sektörlerle ilgili bakanlık ve kurumların daha etkin bir koordinasyon içine girmeleri gerektiğini vurguladı.

Asya Konuşmaları 12

Çin'in Azınlık Politikaları: Tibet ve Uygur Bölgelerine Karşılaştırmalı Bir Bakış

Amine Tuna Ertürk

31 Ekim 2015

Değerlendirme: **Betül Tansel**

Küresel Araştırmalar Merkezi, TEZAT konuşma serisinin Ekim ayındaki toplantısında Amine Tuna Ertürk'ü konuk etti. 2010 yılında İHH'nın "Hür Doğu Türkistan Sempozyumu"nu hazırlayan ekibin arasında yer alan Ertürk, sonrasında gerek yurtiçinde gerekse yurtdışındaki Uygur Dernekleri'yle yaptığı görüşmeler ile konu üzerinde çalışmaya başladığını ifade etti.

Ertürk ilk olarak Tibet ve Uygur bölgesinde yapılan hak ihlalleri, bu konudaki gösteriler ve sonuçları hakkında bilgi verdi. Örneğin, Şubat 2009'dan günümüze 26'sı kadın, toplamda 143 Tibetli kendini yaktı, birçoğu öldü, yaralı kurtulanlarsa hapsedildi. Bir diğer örneğe 2009 Urumçi Olayları; Uygurlularla Han Çinlileri arasında çıkan kavgada iki Uygurlu'nun ölmesi nedeniyle yapılan protesto gösterileri geniş bir bölgeye yayıldı ve sonucunda 200 kişi öldü. Uygurlularla ilişkilendirilen şiddet olaylarında da

artış görülmektedir. Ayrıca bir yandan giyim (ay yıldızlı kıyafet, peçe, pardösü gibi) ve ibadetlere dair (oruç vb.) yasaklar uzun süredir devam ederken bu yasakların uygulanması zamana, bölgeye ve yerel yönetime göre değişiklik arz ediyor; yerine göre ya gevşiyor ya da daha sıkı hâle getiriliyor.

Sunumun devamında Ertürk, Çin'in azınlık politikasına değindi. Çin'de 56 etnik grup vardır. Han Çinlileri ana omurgayı oluştururken diğerleri azınlık olarak tanımlanır. Devlet, içinde Tibet ve Uygur'un da bulunduğu beş otonom bölgeyle yönetiliyor. Azınlık nüfusu 2013'teki sayıma göre 113 milyondur ve yoğun olarak ülkenin kuzey, güney ve batı sınırlarında yaşar. Ülkenin yeraltı zenginliklerin %85 i de bu topraklardadır. 1984 Otonom Yasası yürürlükte. Azınlıklar hukuk karşısında eşit olup aynı yükümlülük ve haklara sahiptirler. Nüfusları oranınca temsil ve ekonomik özerklik tanınmaktadır. Merkezi hükümetten gelen emirler bölgelerde uygulanırken memuriyet vb. alanlarda azınlıklara ayrımcılık yapılmaktadır. Ancak Çin'in realiteleri bunu uygulamaya müsait değil. Öncelikle Komünist Parti tek karar vericidir. Sözelimi yerel yönetimin aldığı kararlar 60 gün içinde onaylanmalıdır ama parti buna uymamaktadır. Sonuçta bu hak geçersiz kılınmaktadır; yani pratikte bölgesel otonomi hiç uygulanmamıştır.

Peki, son 30 yılda ne değişti? 80'lerin ikinci yarısından itibaren liberaller otonom sistemin uygulanması için çalışmaya başladılar, vergiler azaltıldı, azınlıklar tek çocuk politikasından muaf tutuldular; camilerin, manastırların vb. tekrar inşası için para ayrıldı, hac ibadeti serbest bırakıldı. Ayrıca partide ve yerel yönetimde azınlık temsilcilerinin sayısı artırıldı.

Ancak 90'larda yaşanan gelişmeler bu çalışmaları durdurdu. Sebepse Çin yönetiminin, SSCB'nin yıkılmasının kendi azınlıkları tarafından ilham verici olarak görüleceği endişesiydi. Bu yıllarda sosyolojik ve ekonomik problemler daha görünür hâle gelirken diasporaların sesi duyulmaya başlandı. Han Çinlileriyle ve diğer azınlıklar arasında ekonomik fark arttı. Kente göç hızlanırken azınlıklar kendi bölgelerinin refahından faydalanamadılar.

Ertürk, oturumun son kısmında Tibet'in ve Uygur'un nüfusunu ve siyasi yapısını ve bu durumu Çin'in nasıl gördüğünü ele aldı. Buna göre Çin, 2001'e kadar Dalai Lama'yı Tibet'in siyasi lideri olarak tanıyordu. Fakat kendisi diasporadakilerin daha demokratik yapıya dönüşmesi için görevinden çekildi; şimdi Hindistan'da yaşıyor. Göçebe ve yerli toplamda 2 milyon Tibetli kentsel dönüşüm politikasıyla şehirleştiriliyor. Uygur Özerk bölgesinde uygulanan nüfus politikası nedeniyle Han Çinlilerinin toplam nüfusa oranı %40'a ulaştı. Toplam nüfus bugün 23 milyondur. Bölge yeraltı kaynakları açısından çok zengindir. Uygur bölgesindeki hak ihlalleri daha vahimdir; bunun gerekçesi olarak da Işid ve El Kaide ile bağlantısı gösterilmektedir. Tibet, Budizm'e ilgi duyan Batılıların bağımsızlık için desteğini almaktadır. Dalai Lama etkili bir lider; ancak Uygurluların onun gibi etkin bir liderinin bulunmaması da ayrı bir handikaptır.

Çinliler için ülkenin toprak bütünlüğü önemlidir. Afyon savaşları ve Avrupa'ya verdikleri toprak tavizleri hâlâ hafızalarda canlılığını korumaktadır. Dalai Lama ve Rabia Kadir gibi kendi toplumlarında saygın figürler devlet tarafından ayrılıkçı olarak görülürken Hindistan'ın ve ABD'nin de siyasi sebeplerle onları desteklediğini düşünüyor. Doğal kaynaklar ve stratejik açıdan önemli bölgelere diğer ülkelerin verdiği destekse toprak bütünlüğüne karşı bir tehdit olarak algılanıyor.

Pekin hükümeti, azınlık sorununa ekonomik açıdan bakıyor. Buna göre refah artarsa sorunlar çözülür, toplumsal huzur sağlanır. Pekin'in sorunlar karşısındaki güvenlik merkezli tavrı, kültürel hayatı önemsizleştiriyor. 11 Eylül sonrası global ölçekte değişen bakış açısı, tartışmalı azınlık politikalarını meşrulaştırırken bir yandan da gözaltı, tutuklama ve ölüm cezası şeklindeki hak ihlallerini sıradanlaştırıyor. 2004 yılında gözaltına alınıp iki gün süren duruşma sonrasında ömür boyu hapse mahkûm edilen Uygur entelektüel İlham Tohti örneğini veren Ertürk, Tohti'nin Han Çinlileri ile Uygurların ilişkilerini düzeltmek ve sorunların Han Çinlileri nezdinde anlaşılması için uğraştığını söyledi. Son olarak çözümün otonomi sisteminin hakkıyla yerine getirilmesine bağlı olduğunu ifade ederek sözlerini bitirdi.

Asya Konuşmaları 13

Çin’de Etnisite ve Din *

Patrick Meyer

Değerlendirme: Amine Tuna Ertürk

Küresel Araştırmalar Merkezi, “Asya Konuşmaları” toplantı dizisinin Kasım ayındaki etkinliğinde ETH Zurich Üniversitesi Mimarlık ve Teknoloji Enstitüsü’nden Prof. Patrick Meyer’i ağırladı. Kuzey Kore, Çin, Çin’de Müslüman azınlıklar ve Uygur bölgesi üzerine çalışmaları bulunan Prof. Patrick Meyer, Uygurları merkeze alarak “Ethnicity and Religion in China/Çin’de Etnisite ve Din” başlıklı bir sunum gerçekleştirdi.

Meyer, Sovyetler Birliği’nin dağılması, Orta Asya Türki cumhuriyetlerin kurulması ve Tiananmen Meydanı’nda reform yanlısı protesto gösterilerinin şiddetle bastırılması gibi muhtelif iç ve dış dinamiklerin bir sonucu olarak Uygurlar ile Pekin hükümeti arasındaki ilişkilerin 1990’ların ilk yarısı itibariyle bir ‘mesele’ hâline geldiğine dikkat çekti. Hemen ardından ise Uygur meselesini tahlil edebilmek için meselenin hem iç ve dış dinamiklerini hem de çok katmanlı yapısını iyi anlamak ve büyük resim içeri-

sinde nereye oturduğunu doğru tespit etmenin gerekliliğine işaret etti.

Soğuk Savaş’ın bitimine kadar Sinjang Uygur Özerk Bölgesi, Türkiye’de daha yaygın bilinen adıyla Doğu Türkistan, Çin’e göre siyasi, ideolojik, sosyal ve dini boyutları bulunan bir iç politika meselesiydi. Pekin hükümetine göre “karşı devrimci ve dini aşırılıkçı unsurlar ile Batı ile işbirliği yapan bazı iç mihraklar” bölgedeki problemlerden besleniyordu. Bu noktada, parti düzeyinde Uygur bölgesinde sürdürülen politikaların bazı sorunlu yanları olduğu kabul ediliyor ve bu sorunların ideolojik, siyasi ve dini boyutları öne çıkarılıyordu. Etnik gruplar arası uyumu güçlendirecek ve sosyalist ideolojiyi tesis edecek yeni bir doktrinasyon programının uygulanması ve dini faaliyetler üzerindeki kontrollerin artırılması ile bölgede mevcut sorunların aşılabileceği öngörülüyordu. Ancak Meyer’e göre bu tedbirler beklendiği gibi sonuç vermedi. 1996’da Devlet Başkanı Jiang Zemin’in bir konuşmasında Uygur bölgesindeki en büyük problemlerden birinin din unsuru olduğunu vurgulaması, bölgedeki tüm dini faaliyetler üzerindeki kontrollerin üst seviyeye çıkarılması ile sonuçlandı. Yine aynı yıl içerisinde “aşırılıkçılık, ayrımcılık ve terörizm” şeklinde tarif edilen ‘üç şer güçle mücadele’ konsepti kapsamında gözaltı ve tutuklamalarla sonuçlanan operasyonların yürürlüğe konulması, Çin’in Uygur meselesine yaklaşımının değiştiğine işaret eden önemli göstergelerden biriydi. Meyer, bununla birlikte sorunun niteliği ve boyutlarının da ciddi bir değişikliğe uğradığını; Uygur meselesinin sosyal, siyasi ve ekonomik yönleri sahip bir iç politika meselesi olmaktan sıyrıldığını, ülkenin birlik ve bütünlüğünü tehdit eden ve olağanüstü tedbirler alınarak başa çıkılması gereken bir iç güvenlik meselesi hâline getirildiğini ifade etti. Dahası, Meyer’e göre, 2001’de başlayan terörle savaş furyasıyla birlikte mesele, iç güvenlikle ilişkili olmaktan da çıkarılarak uluslararası güvenlik odaklı bir düzleme taşındı. Pekin, özellikle ana akım medya üzerindeki güçlü kontrol mekanizması marifetiyle ‘ülkenin güvenliğini ve toprak bütünlüğünü

tehdit eden Uygur ayrılıkçılar' imajı konusunda Han Çinli kitleyi ikna etmekte başarılı oldu. Dolayısıyla Uygurları topyekûn marjinalize eden bu meselede Çin anayasasının ruhuna aykırı düşen politika, tutum ve uygulamalar yasallaştırılmış ve nihai tahlilde kamuoyu nezdinde meşrulaştırılmış oldu.

Meyer'in Çin'in tutumunu sertleştirmesiyle ciddi bir tirmanma sürecine giren ve bir etnik çatışma hâline gelen Uygur meselesini analiz ederken değindiği en önemli noktalardan biri de son 25 yıl içerisinde Uygurların etnik ve dinsel kimliklerine yönelik baskıların asimilasyona eşdeğer bir boyutta olmasıydı. Buna göre Uygurların tüm siyasi, ekonomik ve sosyal talepleri iç güvenlik perspektifi ile değerlendirilerek gayrimeşru hâle getirildi. Aynı paralelde namaz, oruç gibi temel ibadetler ve kılık kıyafet, sakal gibi İslami kimliğin dışavurumları da dini aşırılıkçılıkla ve terörizmle özdeşleştirildi. Böylece Uygur kimliği ve Uygurların tüm talepleri aşırılıkçılık, ayrılıkçılık ve terörizmle mücadele olarak tarif edilen ve sınırları belirsiz bir güvenlik yaklaşımı içerisinde sıkıştırılmıştı. Kendi ifadesiyle, Çin'in İslam ya da Müslümanlarla bir sorunu bulunmadığını, bununla birlikte Uygur bölgesinde açık bir İslamsızlaştırma (De-Islamization) süreci yürütüldüğünü ısrarla vurgulayan Meyer'e göre bu süreci Uygur diasporasının faaliyetleri de etkiliyor. Buna göre diasporanın sıklıkla dünya basınına yansıyan bağımsızlık söylemleri bölgedeki güvenlik paranoyasını besleyen unsurlardan biri durumunda.

Konuşmasını 'Uygur meselesi nasıl çözülür?' sorusuna cevap arayarak sonlandıran Meyer'e göre, meselede tarafların bu zamana kadar sürdürdükleri birbirlerini dışlayıcı nitelikteki yaklaşımın bir kenara bırakılması ve Uygurlar ile Çin hükümeti arasındaki tüm mümkün iletişim kanallarının kullanılmasına gerekiyor. Zira diyalog ve müzakere ortamı oluşturmak ve muhtemel çözümlere odaklanmak bölgenin istikrarı için hayati öneme sahip.

Ortadoğu Konuşmaları 26

Körfez Ülkelerinin Ortadoğu Politikaları

Ömer Faruk Korkmaz

24 Ekim 2015

Değerlendirme: Çağrı Koşak

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin "Ortadoğu Konuşmaları" serisinin son toplantısında Ömer Faruk Korkmaz, Körfez ülkelerinin politikası üzerine bir sunum gerçekleştirdi. Kendisi Pakistan İslamabad'da Uluslararası İslam Üniversitesi'nde ilahiyat alanında lisans ve yüksek lisans eğitimi ve Ankara Üniversitesi'nde Din Tarihi Anabilim Dalı'nda doktora derecesini almıştır. Korkmaz, birçok sivil toplum örgütünün kuruluşuna ve yönetimine katkıda bulunmuştur. Ayrıca cumartesi akşamları güncel gelişmelerin tartışıldığı TRT ARAPÇA'daki "Liqaatürkiye" programının moderatörlüğünü ve "Min İstanbul" adlı programın katılımcılığını yapmaktadır.

Bölgeyi iyi bilen uzmanlara ihtiyaçtan bahsederek konuşmasına başlayan Korkmaz'ın dile getirdiği gibi, yetişmiş insan sorununun siyasi ve iktisadi kararlar üzerindeki etkisi hayatidir. Bu bağlamda Türkiye'nin durumunu değerlen-

diren Korkmaz, insan kaynakları konusunda son yıllarda önemli bir mesafe kat edilmiş olsa da hâlâ gereken seviyeden geride bulunduğumuzu belirtti.

Körfez ülkelerinin siyasetini etkileyen başlıca üç olaya dikkat çeken Korkmaz; bunları İran Devrimi, Irak Savaşı ve Arap Baharı olarak sıraladı. Körfez ülkelerinin siyasetinde önemli bir faktör ise bu ülkelerde yaşayan Şii nüfusun onların dış politika mekanizmasına etkisidir ve bu realitenin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Ayrıca, körfez ülkelerinin hemen hemen tamamı Amerikan ve İngiliz himayesindedir denebilir. Bunun önemli bir nedeni ise İran'a karşı tedbir/tavır almaya dayanıyor. Körfez ülkelerin dış politikalarının neredeyse tamamında hamilerinin politikaları belirleyicidir ve onlara rağmen politika geliştirememektedirler. Körfez İşbirliği Teşkilatı ortak birçok zeminde buluşsa da, uluslararası ilişkilerde tek bir ses olarak varlık gösterememektedirler. Bunun nedeni ise yine bu ülkelerin siyasetinin bağlı olduğu merkezler ve kendilerine verilen misyonlardır. Katar son yıllarda El Cezire televizyonu ile öne çıkmış ve marka olmuşsa da bölgenin en önemli ülkesinin Suudi Arabistan olduğunu ifade eden Korkmaz, El Cezire televizyonunun bu etkinliğinin son yıllarda azaltılmaya çalışıldığı bilgisini verdi. Vahhabilik, Suudi Arabistan tarafından resmi ideoloji olarak kabul edilmektedir. Birleşik Arap Emirlikleri son yıllarda özellikle Suriye ve Yemen üzerindeki etkisiyle Katar gibi etkin bir dış politika izlemeye çalışmaktadır. Son yıllarda ise Suudi Arabistan ile Birleşik Arap Emirlikleri politikaları arasında Müslüman Kardeşler konusundan hareketle bir ayrışma mevcuttur.

Birleşik Arap Emirlikleri'nin Taliban iktidarını ilk tanıyan ülke olmasına dikkat çeken Korkmaz'a göre Afganistan'da Taliban, bölge insanının ve Körfez sermayesinin kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır ve Pakistan'ın Amerika onaylı bir projesidir. O halde mesele bir hareketin radikal veya ılımlı olmasından ziyade, çıkarlar ve politikalarla uyumlu olmasında düğümlenmektedir.

Suudi Arabistan gerek dini-kültürel ağırlığı, gerek önemli şehirleri (Mekke, Medine) ve gerek bölgedeki siyasi ve ekonomik ağırlığıyla bölgenin 'agabey'i konumundadır. Ancak nüfusundaki mebzul Şii nüfusu ve gençlerdeki DAES sempatanlığı ülkenin iç güvenliğini tehdit etmek-

tedir. Bu sebeple Korkmaz, Suudi Arabistan'da DAES tarafından çıkarılabilecek bir iç karışıklık ihtimalinin göz ardı edilmemesi gerektiğinin altını çizdi. Hatta son dönemde Birleşik Arap Emirlikleri'ne olası bir Suudi ayrışması durumunda Şii bölgesi vaat edilmektedir. Uluslararası güçler ise artık bölgede ulus-devletler yerine sivil toplum kuruluşları üzerinden ayrıştırma yaparak daha küçük birimler kurmak istemektedirler. Bunun başlıca nedeni, İsrail'in güvenliğini sağlamaktır. Suriye ve Irak meselesi bu açıdan değerlendirilmelidir. Korkmaz'a göre bölgedeki kargaşanın temelinde de bu saik vardır.

Ayrıca Korkmaz, bölgedeki Rusya faktöründen söz etti. Uzun zamandır Körfez'de etkin olmak isteyen Rusya daha önceden Afganistan'da bunu denemiştir ve bugün Suriye'deyse aynı amacın peşindedir. Rusya ile Amerika bu türden arayışlarda bugün birbiriyle örtüşüyormuş gibi görünen siyaset izleyen, ancak son tahlilde birbiriyle rekabet hâlinde olan iki devlettir. Amerika bir şekilde Rusya'yı Suriye'ye çekmeyi başarmıştır. Sovyetler'in Afganistan bozgunu gibi Rusya'nın Suriye'de hüsrana uğrayacağı öngörülmektedir. Suriye'de savaş yapan bütün devletler esasen muhalifleri susturmak amacıyla ve daha çok muhaliflere saldırılmaktadır.

Körfez ülkelerinden Türkiye'nin politikalarına destek veren iki ülke, Katar ve son zamanlarda ilişkilerin düzeldiği Suudi Arabistan olmuştur. Suriye'de sorumluluk Türkiye'nin üzerinde görülmeyle birlikte, Mısır ile bozulan ilişkiler Türkiye'nin bölgede siyaset yapmasını zorlaştırmaktadır. Türkiye'nin bölgeyle ilişkilerini sağlam bir zemine oturtabilmesi için kendi iç birliğini sağlamlaştırması gerekmektedir. Zira bölgede iç ve dış politikalar birbiriyle içiçe geçmiş durumdadır. Bu bağlamda enteresan bir örnek veren Korkmaz, şu an Kuzey Irak'ta Barzani'ye muhalefetin "Seni başkan yaptırmayacağız!" dediğini aktardı. Bu topyekûn sindirme mücadelesinde, Türkiye'nin mazlum milletler nezdinde bir umut olarak görünmesinden doğan sorumluluğunun büyüklüğüne işaret etti. Bölgede etkin olmanın yolunun eğitimde, araştırmada ve bakış açısında bir paradigma değişiminden geçtiğini söyleyen Korkmaz'a göre Uluslararası İlişkiler bölümleri çok dil bilen, bölgenin dinamiklerini ve değerlerini tanıyan bölge araştırmacıları yetiştirmelidir.

PANEL: Rusya'nın Suriye Müdahalesinin Küresel ve Bölgesel Yansımaları

İlyas Kemaloğlu, Süleyman Elik,
Vügar İmanbeyli

7 Kasım 2015

Değerlendirme: Hüseyin Etil

Kasım ayında Küresel Araştırmalar Merkezi'nde "Rusya'nın Suriye Müdahalesinin Küresel ve Bölgesel Yansımaları" başlıklı bir panel düzenlendi. Oturum başkanlığını İstanbul Şehir Üniversitesi öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. İsmail Yalçın'ın yaptığı panelin konuşmacıları; Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. İlyas Kemaloğlu, Medeniyet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Süleyman Elik ve İstanbul Şehir Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Vügar İmanbeyli'di.

Panelin ilk konuşmacısı İlyas Kemaloğlu, Rusya'nın Sovyetler Birliği sonrası Yeltsin ve Putin dönemleri biçiminde ayırarak karşılaştırdı. Putin dönemini Yeltsin döneminden farklılaştıran parametreleri birkaç başlık al-

tında değerlendirdi. Bu kapsamda Rusya ilk olarak merkeziyetçi politik hamlelerle iç politik sorunları çözmeyi başardı. İkinci olarak Rusya yaptığı ekonomik hamlelerle enerji gelirleri sayesinde dış borçlarını ödedi. Daha sonra Sovyet sonrası coğrafyalardaki Rusya etkisini artırdı; bu kapsamda o coğrafyalarda askeri üsler kurdu, kendine yakın rejimler inşa etti. Eski Sovyet Coğrafyası olarak bilinen Orta Asya ve Kafkaslardaki devletlerin borçlarını sildi ve onlara krediler açtı. Bunun yanı sıra Afrika, Balkanlar, Ortadoğu ve Uzak Doğu coğrafyalarındaki Rus etkisini geliştirdi. 21. yüzyılın başında Batı'yla iyi ilişkiler geliştiren Rusya, 'turuncu devrimler'le yaşanan kopmalar (Gürcistan, Kırgızistan, Ukrayna vb) engellemek için daha agresif bir strateji izlemeye başladı. Bu doğrultuda Gürcistan, Abhazya, Ukrayna ve Kırım'a doğrudan askeri müdahalelerde bulundu. Kemaloğlu, Rusya'nın Suriye'ye yönelik son radikal hamlesini bu genel strateji içinde değerlendirmemiz gerektiğini belirtti. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya, Ortadoğu coğrafyasında geriledi. Bu bölgelerdeki etkisini artırmak için Libya, İran, Irak ile askeri alanda ve enerji alanlarında işbirliğini güçlendirdi. Ancak bu dönemde Arap Baharı patladığında bölge üzerinde Batı'nın etkisi artınca bölge devletleri Rusya ile olan ilişkilerini askıya aldılar, muhtelif anlaşmalarını iptal ettiler. Bu nedenle Rusya'nın bölgede iki dayanağı vardı: İran ve Suriye. İran ile Orta Asya ve Kafkasya havzalarında rakip oldukları için bölgede Rusya'nın tek dayanağı Suriye kaldı. Suriye, Rusya için gerek ekonomik (silah pazarı), gerek jeo-politik (Tarsus'taki deniz üssü) açıdan son derece önemli bir ülke. Rusya'nın Suriye'deki üstünlüğünü kaybetmemek için rejim güçlerinin zayıfladığı bir anda askeri müdahale gerçekleştirdi. Konuşmasının sonuna doğru Kemaloğlu, gerçekleşen Suriye müdahalesinin Rusya açısından olumlu ve olumsuz sonuçları üzerine değerlendirmelerde bulundu. Olumlu gelişmeler: i) Esad rejimi rahatladı, ii) bölgede var olduğunu, radikal adımlar atabileceğini Batı'ya gösterdi, iii) Suriye'deki Rus çıkarlarını koruma altına aldı, iv) Suriye operasyonuyla Kırım konusunu unutturdu. Olumsuz sonuçlar ise şöyle, i) Karadan müdahale söz konusu olduğunda 'Suriye ikinci Afganistan olur mu' sorunu ortaya çıktı, ii) Rusya yeni düşmanlar kazandı, iii) Rusya içerisinde din adamları

rından tepkiler yükselmeye başladı, iv) Rus rublesi değer kaybetti, işsizlik artıyor, maaşlar gecikerek ödeniyor.

İkinci panelist Süleyman Elik, İlyas Kemalolu'nun Rusya odaklı gerçekleştirdiği okumayı İran'ı merkeze alarak gerçekleştirdi. İran'ın Suriye'deki varlığını vekâlet savaşları açısından okudu ve vekâlet savaşlarının bölgedeki güvenlik sistemini nasıl etkilediğini ele aldı. Elik, Soguk Savaş döneminin güvenlik örgütlenmesinin değişmeden devam ettiğini belirtti. Buna göre güvenlik perspektifine dayalı olarak bölgede NATO üsleri ve Rusya'nın askeri varlığı mevcuttur. Elik, son dönemde yoğunlaşan mücadelenin Batı'nın bölge haritasını değiştirmek istemesine ve bölge güçlerinin buna direnmesine bağladı. Bu okumaya göre, bölge üzerinde nüfuz sahibi aktörler kendi konumlarını korumak ve güçlendirmek için yeniden bölüşümden pay almak istiyorlar. Suriye ekseninde yürütülen vekâlet savaşlarının anlamı tam da bu yeniden paylaşım ekseninde ortaya çıkıyor. Bu yeniden yapılanma içinde İran'ın değişen rolünü analiz eden Elik, İran hakkında genel olarak şu argümanları ileri sürdü: İslam Devrimi'nden sonra İran, sürekli olarak çerçeveleme politikasına maruz kaldı. Ülkenin bölgede tek müttefiki, Suriye'dir. Bu nedenle İran, Suriye ile ilişkilerini geliştirdi, askeri anlaşmalarını farklı momentlerde (Körfez Savaşı ve Arap Baharı sonrasında) yeniledi. Bugüne geldiğinde İran sadece Suriye değil, Arap coğrafyasının genelinde (Yemen, Bahreyn, Suriye, Irak, Lübnan) hegemonik bir mücadele yürütmektedir ve Suriye bu mücadelenin en önemli ayağını oluşturmaktadır. Elik'e göre bölgesel rekabet bağlamında çıkar çatışmaları vekâlet savaşlarına dönüşüyor. Bölge siyasetinde yayılmacı bir politik strateji izleyen İran, Suriye'de yürüttüğü vekâlet savaşında pek çok askeri örgütlenmesini operasyonel kullanmaktadır.

Son konuşmacı Vügar İmanbeyli ise bölgesel analizlerde çoğu zaman iç politik süreçlerin etkisinin göz ardı edildiğini söyleyerek Rusya'nın Suriye müdahalesini, Rusya iç politikası açısından ele aldı. Bu ekseninde Suriye'ye müdahalenin iç politika açısından ne anlam ifade ettiğini Putin dönemindeki siyasal rejimin niteliğiyle ilişkilendiren İmanbeyli, bunun Putin etrafında yapılanmış Rus elitlerinin sahip olduğu güvenlik paradigmasına bağlı olduğunu

ileri sürdü. Bu analize göre Sovyetler Birliği döneminde güvenlik eliti etrafında kümelenmiş iktidar yapısı varlığını devam ettirmiş, rejim değişse de devlet aynen kalmıştır. Bu bakımdan Putin döneminin siyasal yapısının belli başlı karakteristik özellikleri şu biçimde ortaya çıkmaktadır: i) Süper başkanlık sistemi etrafında örgütlenmiş kuvvetli bir iktidar hiyerarşisi, ii) Petrol şirketlerinden askeri şirketlerin yöneticilerine değin süper başkanlığa bağlı işleyen oligarşik bir iktidar yapısı. İmanbeyli, rejimin siyasal niteliğinin yanında ekonomik yapıdan da söz etti. Petrole bağımlı ekonomik yapının kırılgan hâle geldiğini söyledi. Bu faktör rejime yönelik halk desteğinin azalmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda elitlerin içindeki kırılgaların varlığına dikkat çeken İmanbeyli, petro-dolarlarla gelişen Rus orta sınıfın, güvenlik merkezli yapının dağılmasını ve rejimin liberalleşmesini talep ettiğini ileri sürdü. Hatta son müdahalelerle birlikte (Ukrayna, Kırım ve Suriye) güvenlik elitinin içinde de yaşanan kırılgalar yaşanmaktadır. Ukrayna sonrasında Avrupa Birliği'nin uyguladığı ambargolar ekonomik krizlerin daha da derinleşmesine neden olmaya başlamıştır. Ekonomi çökme noktasına gelmiş ve ruble iki kat değer kaybetmiştir. Bu, Rus şirketlerinin kredi bulmakta zorlandıkları anlamına gelmektedir. Söz konusu gelişmeler kapsamında tıkanan iç siyasal meşruiyet sorununu aşmak için güvenlik elitlerinin daha agresif dış politikalar izlediğini belirten İmanbeyli, Suriye müdahalesinin bu ekseninde okunmasının doğru olacağını söyledi. Sonbahar döneminin Rusya'da bütçe sorunlarıyla geçmesi bekleniyordu. Bir önceki bütçe döneminde 410 milyar dolar olan bütçe, 200 milyar dolara gerileyince, mevcut krizleri perdelemek için askeri müdahale gündeme geldi. Bu minvalde bir okuma, Rusya'nın Suriye hamlesinin Esad'ı kurtarmak için değil, Putin'i kurtarmak için gerçekleştiği anlamına geliyor. Bu askeri müdahaleyle beraber ekonominin kırılganlığı küresel operasyon yapabilme kabiliyetiyle örtülmeye çalışılıyor. İmanbeyli, Rusya'nın önünde iki yol olduğunu ileri sürerek konuşmasını sonlandırdı; ya rejimin, kendisini devam ettirebilmek için Tacikistan, Belarus, Afganistan gibi eski Sovyet bölgelerine askeri müdahalelerde bulunarak radikalleşmesi ya da yeni bir Gorbaçov figürünün çıkarak rejimi reformlarla liberalleşmesi.

Mezarlık

Bakma kabristânın ancak sâha-i medhûşuna,
Dur da bir müddet kulak ver nâle-i hâmûşuna!
Kalbi hiç benzer mi bak sîmâ-yı heybet-pûşuna !
Kim ki dalmıştır hayâtın seyl-i cûşa-cûşuna,
Can atar, bir gün gelir, yorgun düşüp âgûşuna !

Ey mezâristan, ne âlemsin, ne yüksek fitratın!
Sende pinhân en güzîn evlâdı insâniyyetin;

Senden istimdâd eder feryâdı ye'sin, haybetin.
Bir yığın göz nûrusun, yâhud muhammer tıynetin
Rûh-i pâkinden coşan gözyaşlarından milletin!

Şanlı bir târihsin: Mâzî-yi millet sendedir.
Varsa ibret sendedir, hikmet de elbet sendedir;
Devr-i istilâ durur yâdında, devlet sendedir,
Çünkü hürriyet, hamâset sende, gayret sendedir,
Zindegî zillettir artık, bence izzet sendedir!

Ey ademle varlığın serhaddi, iklim-i salâh !
Başlarında sermedî bir sâye, bir müşfik cenâh
Olmasan, bivâyeler nerden bulurlar inşirâh ?
Zill-i memdûdunda var âsûde bir reng-i felâh.
Leyl-i dûrâ-dûruna olsun fedâ yüz bin sabâh!

Cevherin toprak değil, pek başka bir ma'den senin.
Âh bilmezler ki üstünden geçerlerken senin,
Bin dimâğın lübbüdür her zerre hâkinden senin.
Öyle feyyâz, ey zemîn-i ma'rifet, mâyen senin:
Sâye-gâhından çıkarken rûh olur her ten senin!

Ey mezâristan, nihan karında yüz binlerce mâh,
Fıskıran hâk-i remîminden bütün nûr-i nigâh !
Nâzeninler yâl ü bâlinden nişandır her kiyâh ...
Serviler Mevlâ'ya yükselmiş birer berceste âh,
Hufreler Mevlâ'dan inmiş en emin bir hâb-gâh .

Ey şebistân, ey adem, ey perde perde kibriyâ,
Sendedir ümmîdler: Senden doğar fecr-i bekâ

Her hacer-pâren okur bin şî'r-i lâhûtî edâ;
Her neşîden ruhu eyler sermediyet-âşînâ.
Ey semâvî hâk, benden bin selâm olsun sana.

* * *

Sıkınca rûhumu ba'zen metâlibiyle hayât,
Olur yegâne mesîrem mahalle-i emvât .
Muhît-i velveledârında zindegânînin,
Ferağ-ı dâimî yoktur hayât-ı sâninin .
Ne levs-i hırs ü mezellet zemîn-i pâkinde,
Ne hây ü hûy-i maîşet harîm-i hâkinde,
Bu kâinât-ı huzûrun fezâ-yı sâmitini
Görünce, ömr-i perîşânımın merâretini,
Velev bir an için olsun atıp hayâlimden,
Uzaklaşır giderim mâsivâya artık ben.
Şu mâsivâ denilen kayd-ı ukde ber-ukde
Kırılmadan olamaz rûh bir dem âsûde.
Fakat kırılmak için böyle bir zemîn ister...
Zemîn değil yalnız, kalb-i âhenîn ister!

Geçen sabah idi Eyyûb'a doğru çıkmıştım.
Aşıp da sûrunu şehrin atınca birkaç adım,
Ufuk değişti, önümden çekildi eski cihan;
Göründü karşıda fûshat-serâ-yı kabristan.
Fakat o bir koca deryâ-yı sermediyet idi,
Ki her hazire-i sengîni mevc-i müncem idi !
Kenarda durmayarak girdim en derin yerine,
Oturdum arkamı verdim de taşların birine,
Ridâ-yı samte bürünmüş bütün yesâr ü yemîn ,
Huzûr içinde ağaçlar, sükûn içinde zemîn.
Bütün o yükselen emvâc, o bî-nihâye deniz,
Derin bir uykuya dalmıştı, her taraf sessiz.
Yavaş yavaş açılıp perde-i likâ-yı muhît ;
Harîm-i rûhumu doldurdu kibriyâ-yı muhît.

Fakat bu beste-i lâhût nerden aksediyor,
Ki "Ellezî halâka'l-mevte ve'l-hayâte..." diyor?
Nedir samîm-i sükûnette böyle bir feryâd?

Neşîde Hâlik'in, ammâ kim eyliyor inşâd ?
Zaman zaman ederek yükselen terâne hurûş,
Enîne başladı nâgâh kâinât-ı hamûş!
O serviler müteheyycî cemâ'at-i kübrâ
Kesildi... Her birisinden duyuldu aynı sadâ.
Mekâbir inledi, taşlar birer lisân oldu;
Kitâbeler de o taşlarla hem-zebân oldu.
Görünce zinde bütün mahşer-i heyûlâyı ,
Mezâra rûh veren nefh-i pâk-i Mevlâ'yı,
Hayâle daldım; o fûshat-serâ-yı dûrâ-dûr
Göründü dîde-i medhûşa bir cihân-i nüşûr !
Kefen be-dûş-i bekâ bî-nihâye ecsâdin ,
O, dehri hiçe sayan, kârbân-ı ecdâdin
Akın akın geçerek pîşgâh-ı izzette,
-Muhît-i havf ü recâdan makâm-ı hayrette-
Kiyâm-ı aczini seyreyledim... Ne dehşetmiş
Sücûd-i hilkatî görmek huzûr-i kudrette!

Bu herc ü merc-i kıyâmet-nümûna hâkim olan
Hatîb-i âlem-i ulvî nihâyet oldu iyan :
Gözüm, uzaktaki bir medfenin ayak ucuna
Çöküp ziyâret eden, bir çocukla bir kadına
İlişti. Sonra biraz yaklaşınca, iyiden iyi
Tezâhür eyledi: baktım, çocuk "Tebâreke"yi
Kemâl-i vecd ile ezber tilâvet eylemede;
Yanında annesi gözyaşlarıyla dinlemede.
Zemine ra'se verirken neşâid-i melekût,
Ne manzaraydı, llâhî, o makber-i mebhût ?
Çocuk hayâta, o makber de mevte bir levha.
Tezâd-ı kudreti gör: Bak şu levh-i zîrûha !

* * *

Biraz geçince o sesler bütün hâmûş oldu
Deminki mahşer-i pür-cûş sâye-pûş oldu.
Çocuk kadınla berâber çekildi âlemine,
Gömüldü gitti mezarlık sükûn-i dâimine.

Mehmet Akif Ersoy

Tezgâhtakiler - Felsefe

Merleau-Ponty ve Estetik Dünyanın Logos'u

Emre ŞAN

03 Ekim 2015

Değerlendirme: Ayşe Yılmaz

Medeniyet Araştırmaları Merkezi ve Sanat Araştırmaları Merkezi'nin ortak düzenlediği bu toplantıda, 29 Mayıs Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden Yrd. Doç. Dr. Emre Şan konuk edildi. Yakın zamanlarda yayımladığı ve daha çok Merleau-Ponty'nin felsefesi üzerine bir derleme niteliği taşıyan *Merleau-Ponty* adlı kitabı çerçevesinde bir sunum yapan Şan, kitaba dair kısa bir tanıtımın ardından Merleau-Ponty'nin karşı durduğu görme rejimi ile perspektivizm probleminden itibaren düşünce serüvenindeki estetik arayışlar konusundaki değerlendirmesini ele alarak konuşmasına başladı.

Kitabın giriş kısmında üç ayrı düşünce sistemine işaret eden üç makale yer alıyor: "Algı felsefesi", "Kartezyen senaryo ve fenomenoloji" ve "Ten ontolojisi". Merleau-Ponty'nin, kendinden önce kulla-

nılan felsefi kavramların çoğunu bir kenara bırakıp yeni kavramlar ürettiğini belirten Şan, bu yönüyle aslında estetik bir tutum sergilediğini ifade etti. Tıpkı modern felsefenin resim ve heykeli modernleştirme gibi bu tutum da (çağdaş Fransız filozoflarda görüldüğü üzere) felsefeyi modernleştirme çabalarından birisidir.

"Estetik dünyanın logos'u", Merleau-Ponty'nin ten ontolojisinde ortaya çıkan bir fikir veya bir ontoloji çalışmasıdır. Ten ontolojisi fikriyle Merleau-Ponty, Descartes'tan başlayarak varlığın bir tür mantıksal varlık kategorisine indirmediği, Hegel'e kadar gidecek bir tür ontolojik perspektife, Heidegger gibi kendi çağdaşı olan perspektiflere ve diğer bütün tözcü ontolojilere karşı bir tutum sergiliyor.

Peki, Merleau-Ponty'deki estetiğe götüren temel fikir, estetik dünyanın logosundaki *logos* nereden geliyor? Jacques Ellul'ün *Sözün Düşüşü* kitabında bahsettiği gibi, postmodern görme rejimi bizi temsil ve vekâlet temelinde yaşamaya bırakıyor: "Görme gerçeklikle özdeşleştirilen bir gerçeklik temsiline imkân verir. İmajlar sorgulanmadığı için gerçekliğin kendisinden çok daha gerçek hâle gelirler. Görme zafer kazanır; çünkü faydalıdır. Suni, bol miktarda imaj tufanı, bir yeni dünya çevresi yaratır."* Buradan yola çıkarak *söz* ve *logos* arasında hiyerarşik bir durum ortaya çıkıyor; söz aşağılanır ve imajlar kendi dillerini oluştururlar. İmajların istilasını Ellul bu şekilde özetler. Şan ise, görme rejiminin temelindeki durum olarak gördüğü *perspektivizm* meselesi üzerinden analizini sürdürdü.

Dünyayla kurduğumuz ilişkinin bir görme rejimi şeklindeki dönüşümünü anlayabilmek için Rönesans'tan beri Batı düşünce dünyasında etkili bir düşünce gelenegini, yani *perspektivizmi* sorgulanmak gerektiğini belirten Şan, *perspektifin* üç boyutlu nesnelere veya mekânları iki boyutlu bir zeminde temsil etme sanatı olduğunu ifade etti. Amacı, mekânın

* Ellul, Jacques. *Sözün Düşüşü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2012, s. 163.

optik illüzyonunu belli bir bakış açısıyla yeniden yaratmak olan perspektif, yalnızca resimsel bir olgu olmanın ötesinde, “başka” ile kurulan tüm ilişki biçimlerinin de yegâne kavramı haline gelmektedir. Böylece *ben ve şey*, *ben ve vücutum*, *ben ve başkası* arasındaki ilişkiler birbirinden ayrı ve bağımsız iki *ne’liğin* homojen bir mekânda yüz yüze ilişkisi olarak betimleniyor. Buradan da felsefe açısından en

önemli olan sorunla, yani estetik bir olgunun düşünsel bir olguya dönüşmesi veya resimsel bir olgunun bütün felsefi serüveni ortaya çıkarması durumu ile karşılaşılmaktadır.

Şan’a göre, düşünce dünyamız sadece görme rejimini belirlemiyor, aynı zamanda imajlarla ilişkimizi de belirliyor. Bu bakımdan *logos* ve *görünürlük* arasındaki ilişki, perspektivizmin yasalarıyla sınırlanır.

MAM - FAALİYETLER

TEZGAHTAKİLER

Felsefe: Merleau-Ponty ve Estetik Dünyanın Logos’u • **Emre ŞAN** 03 Ekim 2015

İslami İlimler: Kelamda Nedensellik: İlk Dönem Kelâmcılarında Tabiat ve İnsan • **Osman DEMİR** 07 Kasım 2015

İslam Düşüncesi: “Hâl”i Konuşmak: Herevî ve Sad Meydân’ı Üzerine • **Nedim TAN** 14 Kasım 2015

Felsefe: Mısır’da, Upanişadlar’da, Budizm’de ve Hıristiyanlık’ta Ölüm Felsefesi • **Senail ÖZKAN** 12 Aralık 2015

Düşünce Tarihi: Fıkıhtan Hukuka: Osmanlı İmparatorluğu’nda Hukuk Eğitiminin Dönüşümüne Bir Bakış (1826-1926) •

Abdurrahman NUR 19 Aralık 2015

DİVAN TOPLANTILARI

Sosyal Servet: İslam’da Yönetim-Piyasa İlişkisi • **Cengiz KALLEK** 24 Ekim 2015

TOPLANTI DİZİLERİ

F. Râzî Sonrası İlimler Tasnifi Literatürü Toplantı Dizisi 7 17 Ekim 2015

Hafid et-Teftâzânî: *Mecmû’atü’l-ulûm*, **Abdullah YILDIRIM**

Saçaklızâde: *Tertibü’l-ulûm*, **Yasin APAYDIN**

F. Râzî Sonrası İlimler Tasnifi Literatürü Toplantı Dizisi 8 21 Kasım 2015

Muslihuddin Lârî: *Enmâzecü’l-ulûm*, **İbrahim Halil ÜÇER**

Sıddik Hasan Han: *Ebcedü’l-ulûm*, **M. Cüneyt KAYA**

Türk Müziği Konuşmaları 3

Türk Müsiki/Müzık Devrimi • **Atilla SAĞLAM** 31 Ekim 2015

Türk Müziği Konuşmaları 4

Türk Müziğinin Bin Yıllık Mirası: Edvar Geleneği • **Cenk GÜRAY** 28 Kasım 2015

Söz konusu sınırlama, görünmeyenin ritminde akmayı reddetme manasına gelir ve varoluşa akmayı değil varoluşa sahip olmayı beraberinde getirir. Denebilir ki perspektivizm, nesnelere önüne atıldığı vücutsuz bir özne fikriyle kurulur ve dünyayı, karşıdan bakılabilir ve ehlileştirilebilir bir şeye dönüştürür. İnsan dünyaya bir sahneye bakıyormuş gibi bakar. Hem dünyada ikâmet edip hem de onu bir gösteri gibi izleyebilmek mümkün olmadığı için dünyada ikâmet eden insanın asıl durumunu belirlemek imkânsız hâle gelir. Merleau-Ponty'nin karşı durduğu sorun da işte budur.

Panofsky ve Florenski'nin izinden giden Merleau-Ponty'nin başlattığı felsefe geleneğinin, nesnenin değil öznenin dünyaya atıldığı bir sahne sunduğunu ifade eden Şan, Merleau-Ponty'nin böylece, özünde sadece resimsel gibi görünen ama dünyayla kurduğumuz ilişkiyi dönüştüren perspektif modeline karşı bir model geliştirerek dünyayla ilişkimizi yeniden kurmaya çalışır. Merleau-Ponty'de, ne perspektivizmdeki gibi bir ehlileştirme ne de realizmdeki gibi belli bir tür kristalleşme durumu söz konusudur. Ona göre duyu dünyamız görseldir; kokular ve seslerle bir dünya kurulamaz. Antik Yunan'da göz ile düşünce arasında kurulan içsel bağa gönderme yaparak, gözün görüşü ve ruhun tefekkürüne ağırlık verir. Görüşü ayrıcalıklı kılan şey ise görüşün vücutsuz ve yansız bakış açısı, dokunulmaz/dokunulmamış görüş, bir *teoria* yani tepeden bakış konumuyla her şeyi sarıp sarmalamasıdır. Özne, dışarıdan bakan izleyici değil aksine, bizzat sahnede ve dünyadadır. Görüş, bir *ekstasis*, bir kendinden çıkma durumudur ve Merleau-Ponty'nin bu problemi çözdüğü mekânlardan biri resimdir.

Şan'a göre, Merleau-Ponty dil veya bilim felsefesine benzer bir sanat felsefesi önermez. Sanat üzerine değil, sanattan itibaren düşünür. Kavramsal ve algısal yaratımı diğer düşünürlere nazaran çok daha esneklerdir. Aradaki sınır bulanıklığı ise onu farklı kılar. Merleau-Ponty'nin estetiği, sanat eserinden ziyade *duyumsanan* ve *duyulur* arasındaki estetik ilişkiyi de-

ğerler yargısına indirgenemeyecek *aïsthesist*ir. Vücudunu katmak ifadesini Cézanne kadar etkilendiği Valery'den alan Merleau-Ponty, *aïsthesis*in *poiesis* hâline dönüşmesini inceler. Onun estetiği, algıya veya duyumsamaya dayanan belli bir ifadeyi ve *poiesis* teorisini içerir. Bu algı, bir birlikte varoluştur; tüm bilgi, bir *co-naïssance*dir. Perspektifin karşısına konulan *kesişme* ve *tersine çevrilebilirlik* düşüncesi-nin temelidir.

Merleau-Ponty'nin *ten* dediği şeyin, Husserl'in temsillerle ilgilenen nesneleştirici bir eylem olan yönelimsellik fikri olduğunu belirten Şan, burada “arzu gibi nesneleştirmeyen eylemlerle nasıl ilişkiye gireceğim sorusu”nun ortaya çıktığını, bunun da bizi *logosa* götürdüğünü ifade etti: Anti-Platonist ama Platon gibi rasyonelliği yeniden kuran ve rasyonelitenin doğum hâlindeki *logosla* yeniden düşünülmesi gerektiğinden söz eden bir anlayış. Bu durumun sanatçılarla ilişkisi ele alınırken Cézanne'la sınırlamak doğru sayılmasa da o bir anlamda Merleau-Ponty'nin *alter-egosu* sayılabilir. Çünkü dünyaya yabancılaşma ancak plastik sanatlarla çözülebilir; bu sadece felsefi bir problem değildir.

Oturumun sonunda, daha çok *logosun* düştüğü ve görmenin kendi dilini oluşturduğu bir yere doğru gidildiğinin altını çizen Şan, Merleau-Ponty'ye göre ressamlar veya sanatçılar gibi filozoflar için de dolaşmaz bir şekilde ifade edebilmenin imkânsız olmadığını vurgulayarak konuşmasını tamamladı.

Tezgâhtakiler - İslami İlimler

Kelâmda Nedensellik: İlk Dönem Kelâmcılarında Tabiat ve İnsan

Osman Demir

07 Kasım 2015

Değerlendirme: Melike Nur Özdemir

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin düzenlemekte olduğu *Tezgâhtakiler* toplantı serisinin Kasım ayı oturumunda Çanakkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Doç. Dr. Osman Demir konuk edildi. *Kelâmda Nedensellik* isimle kitaplaştırılan doktora tezi çerçevesinde gerçekleşen toplantıda ilk olarak kitabın içeriğinden ve tertibinden bahseden Demir, ardından Kelâm ilminde ele alınan genel problemlerin ve bu problemleri ele alış şeklinin üzerinde durdu.

Alt başlığı "İlk Dönem Kelâmcılarında Tabiat ve İnsan" olan çalışmasında, Gazali öncesi kelâmcılarının tabiat ve insan fiilinde nedenselliğe dair görüşlerinin yer aldığını belirten Demir'e göre, birçok teorinin ortaya atıldığı ve farklı düşüncelerin

yoğun biçimde tartışıldığı bu dönem kelâm ilminin gelişme safhasına denk gelmiştir. Demir'in aktardığına göre, bu açıdan, Gazali öncesi kelâmcılarının tabiat ve insan davranışında sebep-sonuç ilişkisine dair düşüncelerini anlamak, Gazali'nin nedensellik eleştirilerinin düşünsel arka planını da ortaya çıkarabilecektir.

Demir'in kitabının giriş kısmı, *sebeb* ve *illet* gibi mefhumları halen muğlak olan bazı temel kelâm terimlerini incelemektedir. Üç bölümden oluşan kitabın ilk bölümünde, kelâmcıların hem tabiat hem insan konusundaki zihinsel faaliyetlerine bir arka plan teşkil etmesi sebebiyle *sıfat* teorilerinden bahsedilmektedir. Burada özellikle *ilim*, *irade*, *kudret* ve *yaratma* sıfatlarına odaklanılmıştır. İlk dönem kelâmcılarının tabiatın yapısı ve işleyişi hakkında öne sürdükleri teorilerin incelendiği ikinci bölüm, sırasıyla *atomcu teori* ile *tabiat teorisini* ve bu iki teoriyle önem bakımından mukayese edilemese de bunların gelişimine olumlu katkıda bulunarak üzerinde çokça tartışılmış *cisimci* ve *arazcı teorileri* içerir. Bu bölüm daha sonra âlemin işleyişi konusunda ortaya atılan *adet*, *itimat*, *kümun zuhur* ve *fenâ bakas teorisinin* ele alınışıyla devam eder. Kitabın son bölümü insan fiillerinde nedensellik konusuna ayrılmış olup "doğrudan nedensellik" ve "dolaylı nedensellik" başlıkları altında sırasıyla *cebr* ve *tefviz* görüşleri ile *tevlid* ve *kesb teorileri* incelenmiştir.

Kitabın tasnifinin bu kısa tarifinden sonra meselelerin çeşitli problemlerli noktalarına değinen Demir ilk olarak kelâmda nedensellik tartışmalarının, tabiatla dair fikir yürütmelerden değil, insan davranışı hususunda öne sürülen düşünceler üzerinden ortaya çıktığını ifade etti. Kelâm ilminin ilgilendiği meselelerin esas itibarıyla *uluhiyet*, *nübüvvet* ve *ahiretten* ibaret olduğunu, dolayısıyla *kader* ve *özgür irade* problemlerinin ve bunlarla bağlantılı olarak insan davranışında nedenselliğin, tartışmalarda daha erken mevzubahis edilmiş olması gerektiğini ifade eden Demir, nedensellik tartışmalarındaki bu sıralamaya işaret etmesi bakımından Eş'ari'nin

Makalâtü'l-İslâmiyyîn isimli eserini hatırlattı. Demir'e göre bu eser, hem söz konusu tartışmalarda gelinen yeri aydınlatmak hem de kelâmın ilk dönemlerine yönelik geriye dönük malûmatı aktarmak bakımından oldukça önemlidir. Eserin “Onlar İletler Konusunda İhtilaf Etiler” alt başlığında ele alınan meselenin tabiattaki değil insan davranışındaki nedensellik olduğunu söyleyen Demir, burada özellikle *teolid* teorisinin üzerinde durulduğunu belirtti ve konuşma bu hususta devam etti.

Nedensellik tartışmalarında ve tevid teorisinde anahtar kavramlardan olan “sebepe” ve “illet” mefhumlarının erken dönem kelâm metinlerinde net bir şekilde ayrıştırılmadığını belirten Demir, Mutezile alimlerinin her iki mefhumu da bilinçli ve anlamları açık bir biçimde kullandıklarını ifade etti. Demir'e göre genel Mutezili eğilim, insan fiillerini *mübaşir* (dogrudan/vasitasız) *fiil* ve bu fiilden kaynaklanan *mütevellid* (dolaylı/vasıtaya bağlı) *fiil* olarak ikiye ayırmaktadır. Mutezile'ye göre fail insan, davranışı konusunda *sebepe* olarak nitelenebilir. Böylece *sebepe insan*, fiilin sonucu olan *müsebbebe*den ayrı düşünülebilir. Bunun yanında failin meydana getirdiği *mübaşir fiilden* kaynaklanan ve tabiat sahasında etkinlik gösteren *mütevellid fiil* ise *illet* olarak nitelenir. *Sebepe* ve *müsebbebe* bir zorunluluk ilişkisi içerisinde değilken *mütevellid fiil* ve bu fiilin sonucu bir arada bulunmak zorundadır (*illet* ve *malul* ilişkisi). Konuşmasının bu noktasında *tevid* teorisine yönelik eleştirilere de yer veren Demir, özellikle Ehli Sünnet alimlerinin ciddi tenkitlerde bulduklarını belirtti. Örneğin, insanın fail olarak görülmesini *tenzih* ilkesi bakımından mahzurlu kabul ettiklerini aktardı. Bunun yanında, bir fiilin tabiat sahasında zorunlu olarak gerçekleştiğini belirtmenin Tanrı'nın iradesinin uzanıp aksatmadığı bir *otonom nedensellik* alanı oluşturduğunu söyleyen Demir, bu zorunluluk ilişkisinin ve nesneye kudret atfedilmesinin Kelâm ilminin temellerinden olan *adet* teorisine aykırı düşmesiyle eleştirildiğini ifade etti.

Programın son kısmında *atom teorisi* üzerinde duran Demir, Kelâm'da tabiata dair tartışmaların, İslam'ın yeni yayıldığı yerlerde çeşitli felsefi meydan okumalarla karşı karşıya gelinmesi ve bunlara alternatif görüşler ortaya koyma ihtiyacının hâsıl olması ile başladığını belirtti. *Atomcu teori* de bu bağlamda benimsenmiş ve Kelâmcılar, kaynağının belirlenemediği bu teoriyi kendi teolojik maksatları doğrultusunda kavramsal bir dönüşüme tabi tutmuşlardır. Evrenin *atomlardan* oluştuğunu, atomların birleşerek *cisimleri* meydana getirdiklerini ve bu birleşmenin *ilahi iradeye* tabi olduğunu, yani bir *illet-malul* ilişkisinin bulunmadığını savunan *atom teorisine* ek olarak nesnelere birbirinden nasıl ayrıldığı sorunsalı da gelip geçici özellikler olan *arazlar* ile açıklanmıştır. Cisimlerin devamlılığı Tanrı'nın arazları devamlı yaratmasıyla sağlanır, yani Tanrı *fail-i muhtardır* ve âlemle sürekli irtibat halindedir. *Atom teorisini* daha sonra ontolojik temeli güçlü bir yapıya dönüştüren Kelâmcıların *atomculuktan*, *âdet teorisinden* ve *faili muhtar* Tanrı anlayışından vazgeçemediklerini belirten Demir, konuşmasını Gazali'nin *Tehafüt*'ünden bir alıntı yaparak noktaladı: “*Sebepe-sonuç* arasında bizim *âdete* bağlı olarak gördüğümüz ilişkiler aslında zaruri değildir, bu bir *müçaveret* ilişkisidir. Yani Kelâmcılar, özsel nedenselliği reddedip *ilişkisel, fenomenal nedenselliği* kabul ederler.”

Tezgâhtakiler - İslam Düşüncesi

“Hâl”i Konuşmak: Herevî ve Sad Meydân’ı Üzerine

Nedim Tan

14 Kasım 2015

Değerlendirme: Merve Aktan

Medeniyet Araştırmaları Merkezi Tezgâhtakiler toplantı dizisinin Kasım ayı konuğu Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden Yrd. Doç. Dr. Nedim Tan oldu. Tan, yakın zamanda tamamladığı “Abdullah Ensârî Herevî’nin Tasavvuf Tarihindeki Yeri ve *Sâd Meydân*’ı” isimli doktora tezinden hareketle yaptığı sunumunda, genellikle Herevî ismiyle tanınan düşünürün tasavvuf ve mezhepler tarihindeki önemini, eserlerini diğerlerinden farklı kılan yönlerini, hâl ve makam anlayışını ele alarak tez çalışmasında kendisini bu konuya yönelten sebeplere değindi.

Tan, konuşmasının girişinde, Herevî ile tanışmasına vesile olan İsmâil Rusûhî Ankaravî’nin *Minhâcî’l-Fukarâ*’sından bahsetti ve bu eserde yer alan 100 makamlı tertibin büyük oranda Herevî’nin *Menâzilü’s-Sâirîn*’inden şerh edilmiş olmasının

kendisini Herevî’yi araştırmaya sevk ettiğini belirtti. 925 yıl önce vefat eden, Ebû Eyyûb el-Ensârî’nin oğullarından biri olan ve Herat’ta yaşamını sürdürmesi hasebiyle ‘Pîr-i Herat’ diye de anılan Herevî’nin şahsında birkaç farklı kutbun birleştiğini ifade eden Tan, tasavvuf dışı metinlerde bu sufünün isminin anıldığı bağlamların genellikle Hanbelilik, kelâm ve Eş’ari karşıtlığı ile mezhepler arası ihtilaflar olduğunu vurguladı. Özellikle Hanbeli tabakasında bir sufiden çok, “Hanbeli mezhebinin yılmaz bir savunucusu, zengin isnad bilgisiyle ehl-i hadisin muazzam bir temsilcisi ve ehl-i bid’atın yaman bir düşmanı” şeklinde tanıtilen Herevî’nin hayatında üç önemli tarihi figür yer etmiştir: Çocukluğu, ilk gençliği ve rûstünü ispatlaması Gazneli Mahmud dönemine, kendi karizmasını ortaya koyması ve halkasını oluşturması Alparslan dönemine, Eş’arilik ile mücadelesi ve bu uğurda başta Nizamiye Medreseleri olmak üzere, dinle ilişkili pek çok politikayla ters düşmesi Nizamülmülk dönemine denk gelmiştir. Tan’a göre bu durum, hayatının siyasi ve dini çekişmeler merkeze alınarak anlatılmasına da zemin hazırlamıştır.

Konuşumuz konuşmasının devamında Herevî’nin hâller ve makamlar konusuna ilişkin yeni bir metot önerecek kadar tasavvufi kültürü bulduğunu ve kendisinden önceki külliyatı kuşattığını belirtti. 80 yılı aşan ömrünün 60 yılında bir mürşit, hatip, vaiz ve alim olarak Herevî’nin temel meselesi, hâller ve makamları belirli bir bütünlük içinde anlatmak olmuştur. Herevî’nin tasavvufi yönüyle de ilginç bir sentezi gerçekleştirdiğine dikkat çeken Tan, tasavvuf tarihinde farklılığı nispetinde birbiriyle çelişen ama çeliştiği ölçüde de birbirini zenginleştiren iki tavrın; şathiyelere, vecde, kayıtsızlığa, rindliğe, azadelige vurgu yapan *Bâyezîdi Mektep* ile biraz daha ulûm-u islâmîye tarafında duran ve kitabî gerekçeleri ortaya koyan *Cüneydî Mektep*’in Herevî’de bir araya geldiğinin altını çizdi. Herevî’de, hem ehl-i hadis çerçevesini hem de tasavvufi geleneği barındıran telif hayatı ile 60 yıllık hatipliğinden gelen muazzam bir şifâhî hafıza harmanlanmıştır.

Tan'ın aktardığına göre, *Sâd Meydân* eseri, 1055 yılının muharrem ayında Herevî'nin yaptığı sohbetlerin öğrencileri tarafından imlâ edilmesiyle oluşmuştur. Eser, hâl ve makamları 100'lü tertip üzerinden anlatan, her tertibin kendi içerisinde üç kısma ayrılmasıyla genelden özele, özelden daha özele geçecek şekilde yazılan ilk Farsça tasavvuf kitabıdır. Ayrıca bu eser, tasavvufun hem tarihi hem de doktrin bazında teorik hafızasını Herevî'nin nasıl sistemleştirdiğini göstermesi bakımından önemlidir. *Sâd Meydân*, kendi dönemi ve sonrasında sıkça okunmuş ve alıntılanmıştır. Tan'ın aktardığına göre, İsmail Hakkı Bursevî'nin *Râhu'l-Beyân* tefsiri ve diğer çalışmalarında *Sâd Meydân*'in beşte biri, Osmanlı edebiyatına çok tesir etmiş Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifi'nin *Mevâhib-i Aliyye*'sinde ise dörtte biri yer almıştır.

Herevî'nin tabakat literatürüne yaptığı katkılara da değinen Tan, bu hususta öncelikle tabakatın diğer ilimlere nazaran tasavvuf tarihinin daha geç dönemlerine rastladığı, bugün elimizde bulunan eski metnin 1000'li yılların başında neşredilen Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin tabakatı olduğu bilgisini verdi. Sohbet meclislerinde bu eseri okutarak sufi hafızayı kendi muhitindeki insanlara aktaran Herevî'nin düştüğü notların ve yaptığı yorumların 15. yüzyılda şerh edilmesiyle, özellikle Osmanlı'da sıkça okunan ve alıntılarla faydalanılan *Nefahâtü'l-üns* ortaya çıkmıştır. Tan, Herevî'nin Herat bölgesinde görüp kerametlerine şahitlik ettiği ve himmetlerine erdiği çok sayıda sufinin hâllerini yorumladığını, onlara tabakatında yer verdiğini belirtti ve bu sufilere başka hiçbir kaynakta rastlanmadığını da özellikle vurguladı.

Tan, programın devamında *hâl* ve *makam* tanımlarını ele aldı. *Hâl*, insanın çabası olmaksızın ona gelen, ona inen, içinde uyanan, içine doğan veya Allah tarafından hibe edilen zamansız, gelip geçen durumlardır. *Makam* ise, hâldeki bu tezahürlerin zıttıdır ve gelip kalan, insana yerleşen meke, seciye ve karakteri ifade edebilecek bir öze

sahiptir. Tan'a göre buradan hareketle, "Hâller ve makamlar, tasavvufun dili yahut omurgasıdır." demek yanlış olmayacaktır. Zira *seyr-u sülûk* denilen anahtar faaliyetin içeriğini hâller ve makamlar oluşturmakta, onlarsız *fenâfillâh* ve *bekâbillâh* gibi büyük ideallere ulaşmak mümkün olmamakta, onların sıhhatini sağlamak âdâb-u erkân denilen tasavvufi muâşeretin esas amacını teşkil etmektedir.

Konuşmasının sonunda Tan, Herevî'nin tasavvuf tarihine bıraktığı etkiyi örneklemek adına İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsü'l-Hikem*'inin "hamd" cümlesi ile *Sâd Meydân* arasında sezilen süreklilikten, kullanılan kalıpların ve kelimelerin, yapılan vurguların büyük oranda benzerlik gösterdiğinden bahsetti. Herevî'nin vefatından otuz yıl sonra Endülüs coğrafyasında çıkan tasavvufi hareketlerde onun eserlerinden alıntılar yapıldığı ve yararlandığı kalıplardan yararlandığı tespitinde bulunan Tan, bu durumun kelimeler ve satırlar arasında yüzyılların yürüyebildiğine örnek teşkil ettiğini vurgulayarak sözlerini tamamladı.

Tezgâhtakiler - Felsefe

Mısır'da, Upanişadlar'da, Budizm'de ve Hıristiyanlık'ta Ölüm Felsefesi

Senail Özkan

12 Aralık 2015

Değerlendirme: Özge Uslu

Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi, *Tezgâhtakiler* toplantı dizisi kapsamında Aralık ayında Senail Özkan'ı konuk etti. Goethe ve Annemarie Schimmel'den bir çok eseri Türkçe'ye kazandıran Senail Özkan, konuşmasını kaleme aldığı *Ölüm Felsefesi* kitabı çerçevesinde, farklı medeniyetlerdeki ölüm anlayışları üzerine gerçekleştirdi.

Özkan, ölüm konusunu çalışmaya başladığında, insanlığın ölüm hakkında çok fazla söz söylemiş olmasından hem korktuğunu hem de heyecanlandığını belirterek konuşmasına başladı. Özkan'a göre insanoğlu, hayata dair her şeyi ölüme bakarak söylemiştir ve bu anlamda hayati değerli kılan, ölümün bizatihi kendisidir. Ölüm, "ucu bucağı olmayan bir umman"dır ve bu konu, dinler için de hayati bir önem taşımaktadır. Özkan'a göre ölüm olma-

saydı dinin söyleyebileceği çok şey kalmaz, diğer bir deyişle insanı teselli edebileceği bir husus mevcut olmazdı.

Rilke'nin *Malte Laurids Brigge'nin Notları* adlı romanında gebe kadınlarla ilgili bir tasvirde, kadının aynı zamanda hem yaşamı hem de ölümü karnında taşıdığı belirtilir. Özkan'a göre, Rilke'nin işaret ettiği bu anlamda insana aslında anne karnına düştüğü ilk andan itibaren fanilik bulaşmıştır. İnsan, doğarken ölümlüdür. Heidegger'in ölümle ilgili görüşlerini de aktaran Özkan için ölüm, günlük yaşam karmaşasında unutulmaya terk edilmektedir. Fakat aksi bir durumu tercih etmek de pek mümkün değildir. Çünkü her an ölüm düşüncesiyle yaşamak bizi felâkete sürükleyecektir.

Farklı medeniyetlerdeki ölüm anlayışlarını büyük ölçüde dinler üzerinden ele alan Özkan'a göre dinlerin hepsinde ölüm fikri esastır. Bazı Hint dinlerinde ölüm, reenkarnasyonla bitmeyen bir çile mahiyeti taşır. Ölümü ve hayatı azap olarak gören Buda, bu ebedi ölüm halkasını kırarak insanı ısraptan kurtarmaya çalışır. Ona göre bu döngüden kurtulmanın tek yolu, ancak dünyaya gelmekten kurtulmakla mümkündür.

Özkan'a göre, ölüm açısından değerlendirildiğinde Hıristiyanlık ile Budizm arasında pek çok benzerliğin bulunduğu görülebilir. Her iki din de ölümü bir kurtuluş olarak görürler. Hıristiyanlıkta insan, yaratılış itibariyle günahkardır ve bundan kurtuluş ancak ölümlle gerçekleşir. Hıristiyanlığa göre ölüm, insanın etinden çıkması gereken bir dikedir.

5000 yıl öncesinin Kadim Mısır'ında ise ölüm bir geçim kaynağıdır. Piramit mezarlar, Mısırlıların ölümden sonraki yaşama olan inançları ile inşa edilmişlerdir. Dönemin düşünürleri, insanın ölüm fikrini nasıl açacağı sorununa odaklanmış ve ölümü, insanı kendine döndüren veya kendi varlığını keşfetmesine neden olan şey şeklinde düşünmüşlerdir. Sonraki dinler, birçok düşünceyi Eski Mısır'dan tevarüs etmişlerdir. Hatta ölümden sonra yaşam meselesinde İslam ile Eski Mısır arasında var olan benzerlik de oldukça dikkat çekicidir.

Özkan için dinler insanlığa devamlı bir "öte dünya" vadetmektedir. İnsanlık, ölüm fikrine dalarak bedbin ol-

mamalı ve kendilerine verilmiş hayat fırsatını iyi değerlendirmelidirler. Çünkü hayat, ölümden daha önemlidir. Mısır *Osiris* ile *İsis* ve Yunan mitolojisi'ndeki *Orpheus* ve *Eurydike* hikayelerinin de gösterdiği üzere, evrensel olarak ölümü yenebilecek tek şeyin *aşk* olduğunu belirten Özkan, ancak aşk marifetiyle insanın ölümü aşabileceğini ifade etti. Bu anlamda aşkın, bütün varlıkları bir arada tutan yegâne olgu olduğunu savunan Özkan, Mevlâna'nın bir sözüyle konuşmasını nihayete erdirdi: "Aşk olmasaydı dünya donar kalırdı."

Tezgâhtakiler-Düşünce Tarihi

Fıkıhtan Hukuka: Osmanlı'da Hukuk Eğitiminin Dönüşümüne Sosyolojik Bir Bakış

Abdurrahman Nur

19 Aralık 2015

Değerlendiren: **Betül Sezgin**

Medeniyet Araştırmaları Merkezi Aralık ayı *Tezgâhtakiler* serisinin Düşünce Tarihi ayagında İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde tamamladığı yüksek lisans tezi çerçevesinde Abdurrahman Nur'u konuk

etti. Abdurrahman Nur "Disciplinary Transformation of Late Ottoman Legal Education (1826-1926): An Interactional Field Analysis" başlıklı tezinin sunumunu gerçekleştirdi. Tezin amacı Osmanlı'nın son yüzyılında hukuk eğitiminin disipliner yapısındaki değişimi analiz etmek. Tezin temel araştırma soruları, söz konusu değişimin "nasıl ve niçin olduğu"nu anlamaya yöneliktir.

Abdurrahman Nur'un tezi esas olarak arşiv araştırması ve birincil kaynak analizine dayanmamakta, bu sebeple yeni bir bilgi üretmemektedir. Çalışmada yapılmaya çalışılan, kısmen revize edilmiş mevcut teorik bir modelden hareketle, 1826-1926 yılları arasındaki Osmanlı hukuk eğitimine ilişkin literatürde üretilmiş akademik bilgiyi yeniden organize ederek daha bütüncül ve anlamlı bir resme ulaşmaktır. Abdurrahman Nur tezin teorik çerçevesini kurarken büyük ölçüde Andrew Abbot'un, kısmen de Pierre Bourdieu'nün sosyolojik yaklaşımlarından faydalanmıştır. Andrew Abbott'un 'Bağlı ekolojiler ve etkileşim alanı' modeli esas alınarak Osmanlı'da hukuk eğitiminin dönüşümünün içerisinde gerçekleştiği; birbirine bağlı olarak şekillenen bürokrasi, hukuk ve yüksek öğretim ekolojilerinin kesişiminde yer alan ve farklı kolektif aktörler arasındaki mücadele süreçleri tarafından inşa edilen tarihsel bir etkileşim alanı, teorik düzeyde yeniden inşa edilmeye çalışılmıştır. Abbot'un temel ayrımlarından biri olan sosyal mekân/kültürel mekân ayrımı takip edilerek hukuk eğitimi çerçevesinde sosyal mekânda kurumsal yapıların, kültürel mekânda ise müfredat yapılarının nasıl dönüştüğü incelenmiştir. Tezin temel amacı, son dönem Osmanlı hukuk eğitimi üzerine mevcut literatürde görülen eksikliklerin ve sorunlu yaklaşımların nasıl tadil edilebileceğine dair bir model önermek ve bu modelin sınırlı bir uygulamasını yapmaktır.

Abdurrahman Nur, tezinin giriş bölümünde yararlandığı literatürün genel bir eleştirel değerlendirmesini yapmıştır. Osmanlı'da hukuk eğitimi konu edinen literatür kısıtlıdır. Spesifik olarak Osmanlı son dönem hukuk eğitimi üzerine odaklanan bir kaç eser istisna edilirse, bu konu daha çok genel eğitim tarihi, üniversite tarihi ve medrese tarihini inceleyen eserlerde ele

alınmaktadır. Bu eserler genel bir eğitim tarihi anlatısı kurarken hukuk eğitimi tarihine de yer vermektedirler. Ayrıca Osmanlı modernleşmesini genel olarak ele alan eserlere de başvurulmuştur. Abdurrahman Nur, kullandığı eserlerde gördüğü sosyal gerçeklik tasavvuru ile ilgili problemleri üç başlık altında ele almıştır. Birincisi, tözcü sosyal gerçeklik tasavvurudur. İkincisi, tarihsel sürecin teolojik olarak tasavvur edilmesidir. Üçüncüsü, sosyal mücadelenin *dikotomist* tasavvurlardır. Nur, bahsedilen tasavvurlardan kaynaklanan problemleri aşmak için ‘ilişkisel sosyoloji’ diye ifade edilen, tözcü anlayışları tenkit eden yaklaşıma başvurmanın faydalı olabileceğini düşünmektedir. İlişkisel sosyolojik yaklaşımın temeli ‘sosyali anlamaya ve açıklamaya çalışırken ilişkileri esas almak; sosyal varlıkları değişmez tözlerle sahip şeyler olarak değil, bizzat diğer varlıklarla ilişkileri içerisinde vücut bulan varlıklar olarak düşünmektir. Dolayısıyla Osmanlı’da hukuk eğitimini incelemek için öncelikle hukuk eğitimini var eden ilişkileri ve bu ilişkilerin hem inşa ettiği hem de içerisinde kurulduğu etkileşim alanını belirlemek gerekir. Çünkü herhangi bir sosyal olguyu içinde vuku bulduğu etkileşim alanından bağımsız olarak ele almak mümkün değildir.

Abdurrahman Nur, tezinin ikinci bölümünde, Osmanlı’daki yüksek öğretim ekolojisinin 19. yüzyıla dek giden oluşumlarının bir analizini yapmış ve bu süreci üç dönemde ele almıştır: Birincisi Osmanlı’da ilk medresenin kuruluşundan Sahn-ı Seman medreselerine kadarki süreç, ikincisi Sahn-ı Seman’dan 18. yüzyıla kadar uzanan zaman aralığı ve üçüncüsü 18. yüzyıldan 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan dönemdir. Bu uzun süreçte elbette çok çeşitli dönüşümler yaşanmış olsa da, nihai tahlilde ekoloji içerisinde sürekli varlığını koruyan iki temel yapısal özellik görülmektedir. Birinci özellik, yüksek öğretim ekolojisinin hem sosyal hem kültürel yapıları açısından Osmanlı’da fıkıh disiplininin merkeziliğidir. İkincisi, söz konusu tarihsel süreç boyunca ilmiyenin ayırt edilebilir bir sosyal grup olarak temayüz etme ve sultani bürokratik ekolojiye dahil olma sürecidir. İlmiyenin sultani bürokratik ekolojiye dahil olma süreci, merkezi siyasi otoriteyle bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde gerçekleşmiş ve ilmiye söz konusu bü-

rokratik alan içerisinde, özellikle yükseköğretim ve hukuk ekolojilerini düzenleme hususunda kayda değer bir özerklik sahibi olmuştur. Ancak bu yapısal özellikler 19. yüzyıldan itibaren kökten değişikliklere uğramışlardır.

Abdurrahman Nur tezinin üçüncü bölümünde Osmanlı’da hukuk eğitiminin 1826-1926 yılları arasındaki dönüşümünü ele almaya çalışmıştır. Nur’a göre bu dönüşümün esas olarak modern devletin oluşum sürecinin bir parçası olarak anlaşılması gerekir. Bu çerçevede Osmanlı’da hukuk eğitiminin dönüşümünü belirleyen etkileşim alanını oluşturan üç temel ekoloji vardır: bürokratik ekoloji, adli ekoloji ve yüksek öğretim ekolojisi.* 19. yüzyılın başından itibaren bu ekolojilerin geçirmeye başladığı yapısal dönüşümler ve bu süreçler içerisinde ortaya çıkan mücadeleler, hukuk eğitiminin dönüşümünü de belirlemiştir. Bu mücadeleler genellikle klasik dönemden beri varolagelen kolektif aktörler ile modern devletin oluşum süreci içerisinde oluşan kolektif aktörler arasında vuku bulmuştur. Adı geçen ekolojiler içerisinde hukuk eğitiminin dönüşümünü belirleyen dört temel mücadele sürecinden bahsedebiliriz. Modern bürokratik ekoloji alanı içerisindeki temel mücadele Meşihat ile Adliye ve Maarif Nezaretleri arasında, adli ve yükseköğretim ekolojilerini kontrol yetkisi üzerinde yaşanmıştır. Adli ekoloji içerisindeki temel mücadele üst düzeyde Meşihat ve Adliye Nezareti arasında, alt düzeyde ise Nizamiye mahkemeleri ile şeriat mahkemeleri arasında hangi hukuk normlarının, kim tarafından ve nasıl uygulanacağı kohularında yaşanmıştır. Söz konusu mücadele özellikle Güllhane Hatt-ı Hümayûnu ile başlayan yeni kanunların kodifikasyonu ve mahkeme sisteminin yeniden organizasyonu süreçlerinde kendini göstermiştir. Buradaki gelişmeler yüksek öğretimde hukuk eğitiminin nasıl olacağına da doğrudan etki etmiştir. Yükseköğretim alanı içerisinde de üst düzeyde Meşihat ve Maarif Nezareti arasında yaşanan mücadele,

* Bu etkileşim alanlarının sistematikleştirilmiş şemasını görmek için bkz: Abdurrahman Nur, *Disciplinary Transformation of Late Ottoman Legal Education (1826-1926): An Interactional Field Analysis*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi: Sosyoloji Bölümü, SBE, Eylül 2015, s. 131-135.

egitim kurumları düzeyinde iki temel mücadele süreci olarak vuku bulmuştur. Birincisi, mesleki hukuk eğitiminin nasıl ve kimin yetki alanı içerisinde verileceğine dair Muallimhane-i Nüvvâb/Medresetü'l-Kuzât kurumsal çizgisiyle Mekteb-i Hukuk/Darülfünûn Hukuk Fakültesi kurumsal çizgisi arasında yaşanan mücadeledir. İkincisi ise ilmî hukuk eğitiminin nasıl ve kimin yetki alanı içerisinde verileceğine dair medrese kurumsal çizgisiyle Darülfünûn İlahiyat Fakültesi kurumsal çizgisi arasındaki mücadeledir. Bu son iki mücadele sürecinin müfredat alanındaki yansımaları da fıkıh disiplini ile hukuk disiplini arasında, hangi disiplinin müfredatta ne kadar belirleyici olacağı noktasında yaşanmıştır. Bütün bu mücadele süreçleri içerisinde mezkur kolektif aktörlerin edindiği (elbette diğer iktidar türleri tarafından da belirlenen) sembolik iktidar kapasiteleri, en azından 20. yüzyılın ilk yarısına kadar, mücadelenin gidişatını belirlemede temel etken olmuştur.

Abdurrahman Nur sunumunu tezinin iki temel çıkarımını ifade ederek sonlandırmıştır: Birincisi, “Osmanlı fıkıh/hukuk eğitiminin 1826-1926 arasındaki disiplinler dönüşümü modern devlet oluşumu sürecinin farklı ciyetlerini teşkil eden ve çeşitli kolektif faktörler arasında cereyan eden mücadele süreçlerinin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu mücadele süreçleri bürokratik ekoloji, yüksek öğretim ekolojisi ve adliye ekolojisinin kesişiminin de oluşan bir etkileşim alanı içerisinde vücut bulmuştur.” İkincisi, “19 yüzyıldan itibaren yeni ortaya çıkan kolektif aktörlerin (Maarif Nezareti ve Mekteb-i Hukuk gibi) varolagelen kolektif aktörlerin (Meşihat ve medrese gibi) aleyhine olarak modern devlet oluşumu süreci boyunca mezkur etkileşim alanı içerisinde biriktirdikleri gittikçe artan sembolik iktidar miktarı hukuk disiplininin eğitim müfredatındaki akademik yerleşim alanının fıkıh disiplininin daraltacak şekilde genişlemesini ve böylece Osmanlı fıkıh/hukuk eğitiminin fıkıh merkezli bir disiplin yapıdan hukuk merkezli bir disiplin yapıya doğru dönüşmesini mümkün kılmıştır.” Abdurrahman Nur’a göre bunlardan birincisi “etkileşim süreci nasıl gerçekleşti?”, ikincisi “dönüşüm niçin böyle yapıldı?” sorularına verilebilecek cevaplar olarak düşünülebilir.

Divân Toplantıları

Sosyal Servet: İslam’da Yönetim-Piyasa İlişkisi

Cengiz Kallek

24 Ekim 2015

Değerlendirme: Merve Aktan

Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi, *Divân Toplantıları* kapsamında Ekim ayında İstanbul Şehir Üniversitesi rektörü ve Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Cengiz Kallek’i, yakın zamanda yayınlanan *Sosyal Servet: İslam’da Yönetim-Piyasa İlişkisi* isimli kitabı üzerine konuşmak ve İslam tarihinin, özellikle de Hulefa-i Raşidin döneminin devlet-ticaret-ekonomi ilişkilerini tahlil etmek üzere konuk etti. Kendi akademik yaşamından kesitler sunarak konuşmasına giriş yapan Kallek, bahsi geçen eserin ortaya çıkış sürecini özetledi ve döneminin sosyal ve siyasi şartlarıyla hesaplaşma, ‘-izm’leriyle mücadele etme gayretinin, hem Arapça eğitimine yoğunlaşmak hem de çalışma alanlarının gerektirdiği bilgi birikimini edinmek konusunda kendisine cesaret verdiğini belirtti.

Yüksek lisans tezinde, Hz. Muhammed döneminin devlet-mal piyasası ilişkisini hukuki perspektiften de-

gerlendirdiği bilgisini veren Kallek, yayınlanan kitabının büyük bir kısmını oluşturan doktora tezinde ise Hulefa-i Raşidin dönemini, bu sefer diğer piyasaları ve üretim faaliyetlerini de dikkate alarak iktisat tarihi açısından inceliyor. Çalışmasını, sahabe servetlerini konu alan ve gerek hacmi gerekse içeriği ile oldukça dikkat çeken “ekler” bölümüyle nihayete erdiriyor. Yanlış bir genellemeye varmamak kaygısıyla sürdürdüğü yoğun ve titiz araştırmaların sonucunda çok sayıda sahabenin servetiyle ilgili bilgi topladığının altını çizen Kallek’e göre, “Servet, devletin de olsa, birtakım kurumların yahut fertlerin elinde de bulunsun Allah’ın kullarına emanetidir.” görüşü döneme hakimdi ve kitabına “*Sosyal Servet*” adını vermesinin sebebi de buydu. Kallek; sahabelerin para kazanma, mal alıp verme hususlarında hesapçı ve rasyonel bir tavır sergilediklerine, dağıtırcen ise oldukça irrasyonel biçimde gözlerini kırpmadan elde ettikleri servetleri tasadduk edebildiklerine dikkat çekti.

Gelen sorular üzerine, ilk İslam sosyalisti olarak bilinen Ebû Zer el-Gıfârî’ye de değinen Kallek, bu sahabenin sanılanın aksine topluma muhtaç yaşamasını gerektirmeyecek düzeyde servetinin bulunduğunu, verdiği mücadelenin ise özellikle Hz. Osman döneminde belirgin hâle gelen servet dağılımındaki dengesizliğe, bu durumun yarattığı toplumsal ve siyasi buhranlara karşı olduğunu vurguladı. Kallek, başka bir soruya cevaben de, Hz. Ebû Bekir’in Tebük Seferi hazırlıkları esnasında bütün mallarını bağışladığı bilgisine rağmen arazilere, hayvanlara, kölelere sahip olduğunu gösteren kayıtların varlığını, farklı dönemlerde “mal” kavramıyla kastedilenin değişimine bağladı. Hz. Ebû Bekir, muhtemelen o dönemde paraya dönüştürülemeyecek mallarını değil, sermayesini teşkil eden nakdi birikimini bağışlamıştı.

Programın ilerleyen safhalarında yöneltilen sorular ışığında, eserin giriş bölümünde yer alan makaledeki *halife-merkezli* ve *beşer-merkezli* dünya görüşü kavramallaştırmasına yoğunlaşıldı. Kallek’e göre bu ayrımın merkezinde “Hani Rabbin meleklere ‘Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım’ buyurmuştu.” (Bakara: 30) ayeti bulunmaktadır. İnsanların hilafet düsturunun icrasına çalışmaları, iktisadi faaliyetleri de kapsayan her türlü

eylemleri bu çerçeveye oturur. Bu anlamda insanlar, Allah’ın emirleri doğrultusunda, kendilerine emanet edilen canları ve malları imar etme yükümlülüğündedirler. Tüm bunlar, *halife-merkezli dünya görüşü* mefhumuna karşılık gelmektedir. Kallek’e göre, bu kavramın İslam’la eş tutulmasına gerek yoktur zira Allah’ın kendisini halife olarak yarattığını düşünen her din mensubu, bu kavram içerisinde değerlendirilebilecek davranışlar sergileyecektir. Kallek için söz konusu ayrımı vurgulamanın amacı, Batı felsefesindeki *beşer-merkezli (anthropocentric)*, bireysel hazzı en üst düzeye çıkarmaya çalışan ekonomik görüş ile toplumsal yaşamı her daim aklında bulundurup ümmetçi yaklaşımı savunan *halife-merkezli* görüşü kıyaslamaktır.

Kallek, konuşmasının devamında dönemin devlet yapılanmasının piyasaları kendi işleyişine mi bıraktığı, gözetim altında mı tuttuğu yoksa gerektiğinde işleyişe müdahale mi ettiği sorusuna açıklık getirdi. Kallek’e göre bu seçeneklerin hiçbiri tek başına geçerli değildi. Şartların gerekliliklerine göre hareket eden, sosyal dengeleri gözetken, siyasal yahut toplumsal düzene uygun olmayan iktisadi sistemleri en iyi çözüm olsalar dahi terk edip alternatif seçenekleri değerlendirebilen bir yönetim anlayışı bulunmaktaydı. Devlet bir yandan vergiler yoluyla zengin ve fakir arasında transfer yolları inşa edip gerektiğinde ek vergilendirmelerle fakirlerin lehine uygulamalara başvururken, diğer yandan kurduğu hisbe teşkilatıyla kamu düzenini tesis etmekteydi. Kallek’e göre bu durumlar, devletin piyasalara müdahalesi olarak ele alınabilir. Bugünkü Merkez Bankası ve hazinenin işlevini gören Beytülmâl’da bulunan rezervlerin, ihtiyaç hâlinde en aza indirilerek tedavüldeki para miktarının azami seviyede tutulması da söz konusu müdahaleye örnek teşkil etmektedir.

Konuşmasının sonunda Kallek, Hulefâ-yi Raşidin dönemi iktisat politikasına ne oranda serbest denebileceği sorusundan hareketle, *iktisat* kavramının dogmatik yönü, felsefesi, teorik içeriği, metodolojisi ve uygulaması bulunduğunu açıkladı. Bu anlamda ne kadar tartışıl- sa da dogmatik yönünün Kur’an ve sünnetin koyduğu ana ilkelerin dışına çıkamayacağı vurguladı. Devlet,

geliştirdiği teorilerde, bulunduğu zaman ve mekânın gerekliliklerini hesaba katmak, belirli bir dogmatik ve metodolojik çerçevenin içinde kalmak durumundadır. Dolayısıyla tamamen serbest ya da serbestlik karşıtı bir iktisat politikasından bahsetmek mümkün değildir.

Son olarak Kallek, aynı dönemi ele alırken hem İslam kapitalizminin hem de İslam sosyalizminin tartışılabilirliğine dikkat çekti. Kallek, karşıt içerikli kavramların aynı dönem için kullanılabilmesinin, konunun ne kadar hassasiyet taşıdığına ve bu nedenle ne kadar dikkat gerektirdiğinin işareti olduğunu belirterek konuşmasını sonlandırdı.

Fahreddin Râzî Sonrası İlimler Tasnifi Literatürü Toplantı Dizisi 7

Abdullah Yıldırım

Hafîd et-Teftâzânî: Mecmû'atü'l-ulûm

Yasin Apaydın

Saçaklızâde: Tertîbü'l-ulûm

17 Ekim 2015

Değerlendirme: **Rabia Bağaç**

Bilim ve Sanat Vakfı tarafından düzenlenen *Fahreddin Râzî Sonrası İlimler Tasnifi Literatürü* toplantı dizisinin yedinci oturumunda, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden araştırma görevlisi Abdullah Yıldırım, Hafîd et-Teftâzânî'nin (ö. 916/1510) *ed-Dürri'n-nadîd min Mecmû'atü'l-Hafîd*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden araştırma görevlisi Yasin Apaydın ise Saçaklızâde'nin (ö. 1145/1732) *Tertîbü'l-ulûm* adlı eserlerini ilimler tasnifi bağlamında ele aldılar.

Oturumun ilk konuşmacısı Yıldırım, öncelikle Hafîd et-

Teftâzânî'nin hayatı ile ilgili bilgi verdi. Müellif ile ilgili kaynaklarda yeterli bilgi bulunmadığını söyleyen Yıldırım, Teftâzânî'nin ikinci dereceden dedesinin tefsir, hadis, fıkıh alanlarda âlim olduğunu ve bu özelliğin torun Taftâzânî'de de görüldüğünü vurguladı. Nitekim eserlerine bakıldığında miras hukukuyla ilgili *Sirâciyye* şerhi, mantıkla ilgili *Tehzîbu'l-mantık* şerhi ve belâgatla ilgili *Muhtasarü'l-Meânî* hasiyesi başta olmak üzere muhtelif ilimlerde tasnif edilmiş eserlerle karşılaşmaktadır. Bu tabloya bakıldığında müellifin, İslami ilimlerin birçok alanında telifle iştigal etmekle beraber, Arap dili ve ilimleri üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Dikkat çeken bir diğer yön, tasavvufa dair bir metni bulunmamasına rağmen, ilimler tasnifine dair eserinde Teftâzânî'nin tasavvufa yer vermiş olması ve bilhassa felsefe-kelâm eserlerine vukûfiyetidir.

Yıldırım, Teftâzânî'nin hayatı ve eserleriyle ilgili kısaca bilgi verdikten sonra, sunumun asıl konusunu teşkil eden *ed-Dürri'n-nadîd Min Mecmû'atü'l-Hafîd* adlı eserine geçti. Öncelikle eserle ilgili kısa bir girişten sonra eserin muhtevassından hareketle ilimler tasnifi hususunda nasıl bir değer ifade ettiğine değindi. Eser, mukaddime ve iki matlaptan oluşmaktadır. Birinci matlap “müteşerriflerin (ulemânın) ilimleri”, ikincisi ise “mütefelsiflerin (filozofların) ilimleri” başlığını taşımaktadır. Müellifin *şer'î ilimler* ve *felsefe* tabirleri yerine *müteşerrî* ve *mütefelsif* ibarelerini kullanmasını Yıldırım, müellifin ilimleri varlığından ötürü değil de zümrelerin uğraştığı ve anladığı şekliyle bir tasnife tabi tutmuş olabileceğine bağlamaktadır. Eserin niceliksel olarak değerlendirmesini de yaparak birinci kısmın 30 sayfa; ikinci kısmın, eserin neredeyse tamamını oluşturacak şekilde 270 sayfa ve üçüncü kısmın yaklaşık 20 sayfadan müteşekkil olduğunu belirtmiştir.

Eserin muhtevassını detaylandıran araştırmacı, mukaddimenin “Şer'î ilimlerin sayılması ve kısaca izahı” ile “Felsefi ilimlerin tasnifi ve konularına göre açıklanması” şeklinde iki kısımdan oluştuğunu belirtti. Ancak Yıldırım, Teftâzânî'nin, mukaddimenin giriş kısmında şer'î hakikatin anlaşılabilmesi için Kur'an lafızlarının ve Hz. Peygamber'in sünnetinin açıklanması gerektiğini ve bu sebeple ilimleri bu üst başlıkla tertip ettiğini belirttiğini aktardı.

İlimler tasnifine dair konuları da içeren mukaddime, genelgeçer kabul görmüş bilgilerle devam etmektedir. Müellifin dil ilimlerini de “şer’i ilimler” başlığı altında sınıflandırdığına değinen Yıldırım, bu tutumun yanlış olduğu kanaatindedir. Ona göre, dil kendi içinde ayrı bir hakikat olarak düşünülüyorsa ayrı bir başlıkla ele alınması gere-

kir. Mukaddimenin ilk faslında şer’i ilimlere bağlı olarak sekiz ilim tespit edilmektedir: kıraat, hadis, hadis usûlü, fıkıh, fıkıh usûlü, tefsir, kelam ve edeb. Teftâzânî, bu ilimleri kısaca beyan ettikten sonra Tasavvuf’u ele almaktadır. Burada, Tasavvuf’u bir yöntem olarak kabul ettiği görülse de, benimseyip benimsemediği pek anlaşılmemaktadır. Tasavvuf’tan sonra *münazara*, *cedel* ve *hilâf* konularına kısaca temas edilmektedir. Müellif burada bu ilimlerin hangi başlıkla ele alınması gerektiği konusundaki belirsizlikten söz etmekte, bu ilimlerin kendi içinde bir bütün oluşturduğu zannedilse de, hakikatte bu görüşü doğru bulmamaktadır.

Eserde, zikri geçen sekiz ilmin tespit edilip kısaca açıklanmasından sonra bazı problemlere temas edilmektedir. Mesela, *edep ilmi*yle ilgili olarak bu ilimle kastedilen Arap kelâmına arz olan hatalardan sakınmak ise o halde *arız* ve *kafîye* ilimlerinin bu incelemenin dışında kalması gerekmektedir. Zira bu ilimler edebiyat ve şiir açısından değerlendirilmelidir. Eserde ayrıca *arız* ve *inşâ* ilimlerinin sorunlarına da değinilmektedir. Teftâzânî’ye göre, *arız*, *usul* ve *inşâ* ilimlerinin *furû ilimler* arasında sayılması so-

run teşkil etmektedir. Yıldırım’a göre, Teftâzânî, *ed-Dürri’-n-Nadîd*’i sırf ilimleri tasnif etmek, şer’i ve *felsefî* ilimleri beyan etmek için yazmış değildir. Kitabın eğitim amaçlı yazılmış olabileceğine dair bir soru üzerine, bu konudaki görüşünü bildiren Yıldırım, konular her ne kadar belli üst başlıklarda toplanmasına rağmen, eserde küllî bir bakış açısından söz edilemeyeceğini belirtti.

Sonrasında, mukaddimenin ikinci faslıyla ilgili bilgi verildi. Bu kısımda müellif, *felsefeyi nazarî* ve *amelî hikmet* olmak üzere ikiye ayırmaktadır. *Hikmet*, “mutlak olarak mevcutların bilgisi” şeklinde tarif edildiğinde mantık ilmini de kapsayan dört kısma, “mevcutların ayrı’nı bilmek” şeklinde tarif edildiğinde ise mantığı kapsamadığı için üç kısma ayırmaktadır. Keza burada da şer’î ilimlerde olduğu gibi *felsefî ilimleri* sekiz alt başlığa ayırıp kısa kısa izahları yapılmaktadır. Bu kısımda İbn Sînâ, Fahreddin er-Râzî ve Nasiruddin et-Tûsî’den alıntılar yapılmaktadır. Yıldırım, bu tasniflere değindikten sonra şer’î ilimlerde olduğu gibi müellifin tespit ettiği belli başlı problemlerden bahsetti. Mesela, *nazarî* ve *amelî felsefeden* hangisinin daha üstün olduğu tartışmasına giren Teftâzânî, neticede *amelî felsefenin* üstünlüğünü kabul eder. Ona göre amelden sadır olan saadet, bilmekten sadır olan saadetten üstündür. Ayrıca *amelî felsefede* vehmin müdahalesinin olmaması da bir gerekçe olarak ileri sürülmektedir. Bunun dışında, eserde “Mantık, felsefeye dâhil midir, değil midir? Ölümünden sonra da nefislerin tesiri devam eder mi, etmez mi? Nazar vacip midir, değil midir? İlmin konusu nedir?” gibi sorulara cevaplar aranmaktadır.

Mukaddime kısmına dair değerlendirmelerini bu şekilde aktaran Yıldırım, daha sonra metnin neredeyse bütününi oluşturan ikinci kısım ve ardından üçüncü kısım hakkında bilgi verdi. Bu bölümlerde konular çok çeşitli olduğu için onları tek başlık altında düşünmenin oldukça zor olduğunu, ancak metnin genel karakterinin yararı esas alan bir mecmua arz ettiğini vurguladı. Yıldırım, son olarak müellifin söylemlerindeki dakikliğe ve alıntılardaki yoğunluğa dikkat çekerek sunumunu nihayete erdirdi.

Oturumun ikinci sunumunu gerçekleştiren Yasin Apaydın ise, Saçaklızâde’nin *Tertibü’l-ulûm* adlı eseri hakkında bilgi verdi. Apaydın, esere geçmeden önce kısaca Saçak-

lızâde'nin hayatından bahsetti. Buna göre, doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, hicri 1070-1080 yılları arasında doğduğu tahmin edilen Saçaklızâde, memleketinde aldığı derslere ilaveten Şam'a giderek tefsir, hadis ve tasavvuf ilimleri tahsil etmiş ve tarikat hilafeti almıştır. Apaydın'a göre, aldığı bu sūfî eğitim onun eserlerinde de bariz bir şekilde hissedilmektedir. Kendisine çok fazla eser nispet edilmesine rağmen, Osmanlı müelliflerinde otuz eserden söz edildiğini belirten Apaydın, söz konusu eserlerde büyük oranda dil ilimleri, mantık ve münazara gibi ilimlere yoğunlaştığını belirtti. Bunlar arasında özel bir yeri olan *Tertîbü'l-ulûm*'un birçok yazması bulunduğunu ifade eden Apaydın, 1988'de Suudi Arabistan'da neşredilip 2009 yılında tercüme edilen nüshanın en eski yazmalardan biri olduğunu belirtti.

Apaydın, Saçaklızâde'nin hayatı ve eserleriyle ilgili yaptığı bu girişten sonra, *Tertîbü'l-ulûm*'a geçti. Eser; mukaddime, iki maksad, tezyil (ek) ve hâtmeden oluşmaktadır. Bunlara ilaveten, eserde bir de on iki ara fasıl bulunmaktadır. Ancak yer yer ara fasıllar ile ana fasıllar birbirine karışmış durumdadır. Eserde, ilimlerin tanımları, taksimi ve tahsili sırasında dikkat edilmesi gerekenler ile ilimlerin mertebeleri ve benzeri konular yer almaktadır. Saçaklızâde, mukaddime kısmında faydalı ilimleri sayımı ile sıralamakta, tek tek tanımlamadan yalnızca isimlerini zikretmekle yetinmektedir. Saçaklızâde için zikredilen ilimlerin faydaları yanında, ilmin hükmünün, mâlumun hükmü gibi olması" kabûlü, o bilginin ne türden bir ilim olarak değerlendirilmesi gerektiği konusunda bir kıstas işlevi görür. Bunun gibi başka kıstaslar da vardır. Meselâ, toplumda hiç yaygınlaşmamışsa o ilmi öğrenmeye cevaz yokken, toplum içinde yaygınlaştıysa toplumu buluşturduğu bu illetten kurtarmak için o ilmi bilmek gereklidir. Kimi ilimlerin durumu, zaman ve zemine göre değişmektedir. Öğrenilmesi haram olan ilimler ve mübah olan ilimler, mukaddimede yer alan diğer konular arasında yer almaktadır.

Mukaddimenin ardından birinci maksad hakkında da değerlendirmelerde bulunan Apaydın, burada iki büyük fasıl bulunduğunu belirtti. Bunlardan ilki olan "ilimlerin sayımı"nda (ta'dâd) müellif, otuz beş ilim saymaktadır.

Ancak ilimler tasnif edilirken bir hiyerarşinin gözetildiği pek söylenemez. İkinci fasılda, ilim tahsil ederken bulunan zararlı davranışlara değinilmektedir. Meselâ, zekâ sahibi olmayanların zekâ sahiplerinin mesleğinden gitmesi, bir ilmin metinlerini hıfzetmeden o ilme şerh ve haşiyeye başlanması, bu kabildendir. Müellif, eserinde, son zamanlarda öğrenciler arasında böyle bir temayülün bulunduğunu, bunun çok kolay bir metni bile anlamaya engel teşkil ettiğini vurgulamaktadır. Derslerin çok fazla soru-cevaplarla bölünmesi, hesap ilmini öğrenmeden fıkıh ilmini öğrenmeye kalkmak gibi konular da Saçak-

lızâde için zararlı davranışlar arasında sayılmaktadır. Saçaklızâde'nin saymış olduğu bütün bu problemlerin, o dönemin medreselerinde birer vakıa olarak mevcut olduğu belirtilmiştir.

Apaydın, ikinci maksadın *Tertîbü'l-ulûm* ve *Merâtibü'l-ulûm* olarak ikiye ayrıldığını söyledi. *Tezyil* kısmında ise Allah'ın Kur'an'a verdiği isimler, hadislerde Kur'an'a dair yer alan övgüler yer almaktadır. Apaydın, özellikle bu kısımda müellifin mütefelsifeyi eleştirdiğini vurguladı. Nitekim hâtime kısmını felsefeye ayıran müellif, burada felsefenin nereden türediği, ulemanın felsefeye dair yergileri, ardından müellifin felsefeye yergileri ve bu ilimle uğraşmanın hükmü gibi konulara yer vermiştir.

Eserin bölümleriyle ilgili verdiği bilgilerden sonra Apaydın, mukaddimede yer alan konulara değindi. Buna göre,

mukaddimedede faydalı ilimler bahsinde Arapça ilimler, Kur'an ilimleri, hadis ilimleri ve akli ilimler yer almaktadır. Bunların dışında kalanlar ya zararlı (felsefe, ilm-i nü-cûm) ya da dikkate değer bir faydası olmayan ilimlerdir (şiiir, ilm-i neseb).

Apaydın, ilimlerin hükümleri bahsinde müellifin ilimleri *farz-ı ayn*, *farz-ı kifâye*, *mendup* ve *haram* olarak ayırdığından bahsetti. Buna göre, ilim tahsil etmeye herkese farz olan ilimlerden başlanmalı ve sırasıyla diğerlerine geçilmelidir. Faydalı ilimler gibi haram ilimler de kendi içinde bir tasnife tabidir. En şiddetli haram da, Saçaklızâde'ye göre, tabiiyat/fizik'tir.

İkinci maksatta, ilimler tasnifiyle ilgili asıl kısım olan *Tertibü'l-ulûm* başlığı altında mübtedinin sırasıyla tahsil etmesi gereken ilimler sıralanıyor. Hükme göre farz-ı aynın en üst derecede farz olanından mübaha doğru giden bir sıra takip edilmektedir. Müellif, burada Gazzâlî'den naklen, her bir ilmin *iktisâr*, *iktisâd* ve *istiksâ* olmak üzere üç mertebesinde söz etmektedir. Ayrıca tefsir, hadis, fıkıh ve kelimnin mertebelerinden bahsederken diğer ilimlerin detaylarına girmemektedir. Apaydın, daha sonra, Saçaklızâde'nin bazı ilimleri nasıl değerlendirdiğini ele aldı. Müellife göre mantık ilmi, kelâm ve felsefeye dâhil olmalıdır. Ancak bu onun haram olduğunu göstermez. Zira felsefenin her cüz'ü haram değildir. *Cedel* ve *münazara* birbirine benzeseler de, aslında birbirinden farklıdır. *Münazara*, hak olan kelâmı ortaya çıkarmak hedefindeyken; *Cedel*, hak ya da batıl olsun, bir fikrin ispatı ya da rakibi ilzam için kullanılır. Kelâm ilmine ise müellif eserde geniş yer vermiştir. Buna göre, kelâmı, *mebâdi* ve *makâsıd* olarak ikiye ayırmıştır. *Mebâdi* kısmında akli ilimleri tartışırken; *makâsıd* kısmında iktisar, iktisat ve istiksa mertebelerini değerlendiriyor. Tefsir ilmi kısmında, müellif, tefsirin sadece Kur'an'ın manaları olarak anlaşılması gerektiğini, bunlara götürecekt külli kaideleri de içermesi gerektiğini ifade etmektedir. Müellife göre, Tûsî bunu tamamen kötü niyetlerle yaparken, Râzî ve Kâdî Beyzâvî gibi sünnü alimler iyi niyetlerle yapmışlardır.

Apaydın, esere dair yaptığı değerlendirmenin sonunda, Saçaklızâde'nin, tüm ilimleri kapsama gibi bir gaye taşımadan kaleme aldığı ve büyük oranda, ilim talebesine ki-

lavuzluk yapacak şekilde telif ettiği eseri *Tertibü'l-ulûm*'un öğretici yönü ağır basan ve ilimleri hükümlerine göre tasnif eden bir kitap olarak okunması gerektiğini belirterek konuşmasını sonlandırdı.

Fahreddin Râzî Sonrası İlimler Tasnifi Literatürü 8

İbrahim Halil Üçer

Muslihuiddin Lârî: *Enmûzecü'l-ulûm*

M. Cüneyt Kaya

Sıddîk Hasan Han: *Ebcedü'l-ulûm*

21 Kasım 2015

Değerlendirme: Zeynelabidin Hüseyini

Bilim ve Sanat Vakfı tarafından düzenlenen *Fahreddin Râzî Sonrası İlimler Tasnifi Literatürü* toplantı dizisinin sekizinci oturumu iki konuşmacının katılımı ile gerçekleştirildi. İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. İbrahim Halil Üçer, Muslihuiddin Lârî'nin (ö. 979-1572) *Enmûzecü'l-ulûm* adlı eserinin ilimler tasnifi literatürü içerisindeki yerini konu alan sunumunun ardından İstanbul Üniversitesi'nden Doç. Dr. Cüneyt Kaya, Sıddîk Hasan Han'ın (ö. 1307-1890) *Ebcedü'l-ulûm* adlı eserinin karakteristik özelliklerini tanıttı.

Üçer'e göre Muslihuiddin Lârî'nin yetiştiği ortamın entelektüel canlılığı ilmi hayatını etkilemiştir. Lârî'nin akli ilimlerde yetkin bir konuma gelebilmesinde, bağlı olduğu Devvanî ekolünün bariz bir etkisi olmuştur. Lârî, Devvanî'nin öğrencisi Şemseddin Hafırî, Mîr Gıyâseddin Mansur Deştékî, Mîr Kemaleddin Hüseyin Lârî gibi hocalardan ders almıştır. Devvanî ile baba-ogul Deştékîlerin entelektüel tartışmaları ve eserleri Lârî'yi etkilemiştir. Söz konusu entelektüel tartışmalarının merkezini oluşturan Şiraz, kendi döneminde canlı bir ilmi merkezdir. Müeyyedzade başta olmak üzere, Şiraz'a giden âlimler

katıldıkları entelektüel tartışmaları Osmanlı ilim dünyasının hizmetine sunmuşlardır.

İran'da Şii hanedanların yönetimi devralmasıyla birlikte Lârî'nin de aralarında bulunduğu Sünni âlimler bölgeden kaçmışlardır. Bu durum, Lârî'nin Hindistan'dan Halep'e, oradan Anadolu'ya olmak üzere geniş bir coğrafyada seyahat etmesine yol açmıştır. Bu sayede ilmi yetkinliği artmış, şöhreti yayılmıştır. Her ne kadar İstanbul'da yeteri kadar ilgi görmemiş olsa da Lârî, sonrasında Diyarbakır'da Vali İskender Paşa'nın iltifatlarına mazhar olmuş ve burada önemli eserler kaleme almıştır. Vefat edinceye kadar da Diyarbakır'da ikamet etmiş ve burada defnedilmiştir. Lârî'nin önemli eserleri arasında Kadı Mîr'in *Hidayetü'l-Hikme* şerhine yazdığı haşiye ve Gelenbevî'nin bu esere yazdığı haşiyesi ile Farsça kaleme aldığı tarih kitabı *Mirâtü'l-edvâr* ve *Mirkâtü'l-ahbâr* ön planla çıkmaktadır.

İbn Sînâ felsefesi ile Kelâm ilminin karşılıklı etkileşimi sonucunda Râzî'den başlayarak Lârî'nin yaşadığı 16. yüzyıla kadar İslam düşünce geleneklerinin özellikle Meşşâî ve Eş'ârilik ekollerinin geçirdiği önemli değişimler üzerinde duran Üçer'e göre, İbn Sina'dan sonra Felâsife de Eş'ârilik de aynı çizgide devam etmemiştir. Lârî'nin felsefi düşünceleri de bu kırılmalar ve değişimler bünyesinde anlaşılmalıdır.

Enmûzec, çeşitli ilimlerin önemli eserlerinin tartışıldığı bir türdür. *Enmûzec* türü ilimler tasnifi eserleri, özellikle âlimlerin kendi maharetlerini gösterebilmek adına her ilmin en zor ve çetin olan meselelerini ele almaya yönelerek kamuoyunu ve öğrencileri önemli ilmi meselelerden haberdar etme amaçlarıyla yazılmışlardır. Diğer bir deyişle bu eserler, ilgili dönemin ilmi ajandasını vermektedirler. Lârî de İstanbul'a geldikten sonra ilmi birikimini ve yetkinliğini ortaya koymak amacıyla bu eseri kaleme almıştır.

Henüz neşredilmemiş iki yazma nüshası bulunan eser, bir mukaddime ve yirmi bir adet ilim ihtiva etmektedir. Mukaddime, Lârî'nin hayatına ve hoca silsilesine dair bilgiler içermektedir. Râzî öncesi *enmûzec* türü eserler tek bir ilmi kapsarken, Râzî'den sonra ilimlerin sayısı

artmıştır. Devvanî'nin *enmûzec* eseri de Lârî'nin eserini ciddi ölçüde etkilemiştir. Lârî, eserde ilk sıraya koyduğu ilim Tefsir'dir. Burada *isbât-ı vacip* ile ilgili eskiden beri tartışılan "Tanrı'nın bir olması" problemini ele almaktadır. Özellikle neshin vukuunun imkanını *tam ve nakis illet* konusu altında işlediği Fıkıh babı, müellifin aklî ilimlere olan hakimiyetini ortaya çıkarmaktadır. Tasavvuf ilmi altında *vahdet-i vücud* öğretisinin karakteristik özelliklerini,

Kelâm ilminde ise Tanrı'nın *fail-i muhtar* bir varlık oluşu sorununu ele alarak bunları savunmaktadır. Bunların dışında, Metafizik ilminde *Tanrı'nın tikelleri bilip bilmediği* meselesine, Doğa Felsefesi kısmında ise *hareket* konusuna yer verir.

Oturumun ikinci kısmında M. Cüneyt Kaya, Sıddîk Hasan Han'ın hayatı, ilmi çalışmaları ve seyahatnameleri hakkında bilgiler verdi. Aklî ve naklî pek çok ilimde dönemin âlimlerinden icazetnameler alan ve medrese geleneginin süregelen metinlerine âşına olan Hasan Han, Ehl-i Hadis ekolünün kurucusu kabul edilir. Bu bağlamda Şah Veliyullah ve oğlu tarafından başlatılan sünneti ihya etme çabaları, Hasan Han örneğinde zirveye çıkmıştır. Özellikle Hicaz bölgesine yaptığı seyahatten sonra İbn Teymiyye'nin düşüncelerinden ciddi şekilde etkilenmiştir. Eser yazma konusunda da çok velûd bir isim olan Hasan Han; kelâm, hadis, fıkıh, dil ve edebiyat gibi farklı alanlarda iki yüz yirminin üzerinde eser kaleme almıştır. Selefî-Hanbelî bir meşrebe sahip olduğu için şirk,

bid'at ve *taqlit* konularına mesafeli duran Hasan Han, dönemin önemli hadis hocalarından biri olan Leknevî ile ciddi tartışmalara girmiştir. Hasan Han'a göre mezhepler insanları gerçek yoldan saptırmaktadır ve kurtuluşu için sahih hadise dayanmak yeterlidir. Ciddi bir ağırlığı bulunan Hasan Han, üzerinde hâlâ önemli tartışmaların devam ettiği bir isimdir.

Hasan Han, ilimler tasnifi üzerine yazdığı eseri 1873'de kaleme almıştır. Eser üç ana kısma ayrılmaktadır. İlk kısımda genel olarak ilimlerin tanımı, konuları, problemler-

ri, türleri, gelişim süreçleri ve şerh-haşiye literatürünün nasıl ele alınması gerektiği açıklanmaktadır. İkinci kısımda yaklaşık 425 tane ilim alfabetik olarak ele alınmıştır. Üçüncü kısımda ise âlimler, farklı tasniflere tabi tutulmuş ve biyografilerine yer verilmiştir.

Hasan Han, giriş bölümünde eserlerinden faydalandığı beş ismi zikreder. İbn Haldun'un *Mukaddime*, Taşköprizâde'nin *Miftâhu's-sa'âde*, Katip Çelebi'nin *Keşfü'z-Zunûn*, Tehânevî'nin *Keşşâfü Istilâhâtü'l Fünûn ve'l-ulûm* ile Kutbüddin İznîkî'nin *Medinetü'l-ulûm* adlı eserleri en çok başvurduğu kaynaklardır. Ancak Kaya, Cevat İzgi'den hareketle Kutbüddin İznîkî'ye atfedilen eserin aslında Taşköprizâde'ye ait olduğunu, bunun kayıtlara yanlış bir şekilde geçirildiğini ifade etti. Dolayısıyla *Medinetü'l-ulûm* eseri, aslında Taşköprizâde'nin *Miftâhu's-sa'âde* eserinin bir telhisi niteliğindedir.

Müellif, eserde geniş aktarımlar yapmış ve kendi görüşlerine nadiren yer vermiştir. Ayrıca eserde zikredilen birçok ilmin özgünlüğü de tartışılır niteliktedir. Hasan Han'a göre *Usûlü'd-dîn* ilmine ilişkin birçok eser içerisinde en kıymetli olanlar, muhaddisler tarafından yazılmıştır. Bu bağlamda eser yazarın İbn Teymiyye ve talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye dikkate alınmalıdır. İlm-i İlahî (*Me-tafizik*) ilminde ön plana çıkan isimlere Râzî ve Hocazâde Musluhuddin Efendi'yi örnek veren Hasan Han'a göre, bunlar dini ilimlerde sanıldığı kadar aksine çok güçlü isimler değildir. Bu bağlamda Hasan Han, Râzî'nin *Mefâtihu'l-Gayb* eserinin Tefsir'den başka her şeyi içerdiğine ilişkin meşhur eleştiriyi tekrarlar. *Tasavvuf* ilmi babında, İbn Haldun'un eleştirilerinden hareketle karşı bir tutum ve üslup benimseyen Han'a göre örneğin veli insanların gaybın bilgisine erişebilmeleri tartışmalıdır. İlm-i Hikmet kısmındaki sözleri, neredeyse Kâtib Çelebi ve İbn Neddîm'den aktarılan cümlelerden oluşur. *Simya* bölümünde İbn Teymiyye'nin Hallac'ın veli olmayıp bir sihirbaz olduğuna dair görüşünü aktarır. Fıkıh ilminde mezhep taassubunu ciddi bir şekilde eleştirir. Kitap ve Sünnet dışında İcma ve Kıyas'ın delil teşkil etmeyeceğini vurgular. *Mantık* babında yine aynı şekilde İbn Haldun'dan uzun pasajlar aktarır, İbn Teymiyye'nin *er-Red ale'l-Mantıkıyyîn* eserini, ciddi bir mantık eleştirisi yaptığı için öne çıkarır. İlm-i Mev'îza kısmında mevlid okutmanın caiz olup olmadığını tartışır. Hz. Peygamber'in doğum gününü kutlamanın doğru olmadığını, iyi ve güzel bid'ât diye bir kategorinin kabul edilemeyeceğini ifade eder. İbn Teymiyye'nin, İbn Arabî'nin *vahdet-i vücûd* öğretisine ilişkin eleştirileri üzerinden bu konuyla pek uğraşmamanın daha sağlıklı olacağını dile getirir.

Ulemâ biyografilerine ayrılan üçüncü kısımda dikkatleri çeken unsur ise İslam'ın koruyucuları olarak İbn Teymiyye ve takipçilerinin zikredilmesidir. Ayrıca bu bölümde Ebu Hanîfe eleştirisine yer verilir ve Hanefî mezhebinin diğer mezheplere nazaran daha çok taassup içerdiği vurgulanır.

Üçer ve Kaya'nın sunumlarının ardından toplantı soru-cevap faslıyla nihayete erdi.

Türk Müziği Konuşmaları 3

Türk Musiki/Müzik Devrimi

Atilla Sağlam

31 Ekim 2015

Değerlendirme: Melike Nur Özdemir

Medeniyet Araştırmaları Merkezi ve Sanat Araştırmaları Merkezi'nin ortaklaşa düzenlediği *Türk Müziği Konuşmaları* üst başlıklı toplantı dizisinin üçüncü programında Uludağ Üniversitesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı'ndan Prof. Dr. Atilla Sağlam misafir edildi. Toplantıda Sağlam, farklı temalar üzerinde Osmanlı'dan Cumhuriyete geçişte Türk Müziği ve müzik anlayışındaki dönüşüme dair bir sunum yaptı.

Konuşmasına, musiki devriminin ana unsurları şeklinde nitelenebilecek iki önemli olaya değinerek başlayan Sağlam, bunlardan birinin Osmanlı'da son dönem yenileşme hareketleriyle bağlantılı olarak gerçekleştiğini, diğerinin ise Cumhuriyet devrinde "musiki inkılab" adı altında yapılan bir takım değişiklikleri kapsadığını belirtti. Sağlam'a göre etki alanları açısından bu iki olay, önce yöneten sınıfın, daha sonra da halkın musiki anlayışını zamanla değiştirmiştir. Saraya bağlı resmi bir kurum olan mehter

takımına III. Selim tarafından bir trampet takımının eklenmesiyle armoninin Türk müzik geleneğine giriş yapması, II. Mahmut döneminde mehterhanenin lağvedilmesiyle devlet desteğinin bu kurumdan tamamen çekilmesi ve yerini Muzıka-i Hümâyün'un alması yenileşme hareketleri ile bağlantılı gelişen değişikliklerdir. Aynı dönemde piyanonun saraya girmesi, şehzadelerin eğitim sürecine katılması ve diğer yenilikler musiki anlayışında belirgin bir batılılaşma temayülüne işaret etmesine rağmen, bu temayül sayıla sınırlı ve askeri düzeyde kalmıştır. Bu dönemde musiki anlayışında yaşanan değişikliği Fransız tipi bir devrim olarak niteledikten sonra, burada ele alınıp değiştirilenin, Türk Sanat Müziği ve Mevlevi geleneğinden gelen müzik olduğunu belirten Sağlam, yeni bestelerde çok sesliliğe geçiş yapıldığını, ancak değişikliğin alt yapıda armoninin kullanılması ile sınırlı kaldığını ifade etti.

Programın devamında Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılan musiki inkılabını mercek altına alan Sağlam, yine batılılaşma yönünde seyreden değişikliklerin bu kez halka yansısıyla önemli bir fark yarattığını, bu yansımının ise devlet eliyle ve çeşitli kurumlarda Türk Müziği'nin icrasına yer ve izin verilmemesiyle gerçekleştiğini belirtti. Sağlam'a göre inkılab her ne kadar Atatürk'ün insiyatifi ile gerçekleşmiş olsa da yapılan değişiklikler, bu ifadelerin yanlış anlaşılması sebebiyle, Atatürk'ün hayalindeki Türk Müziği formundan oldukça uzak kalmıştır. Sağlam'a göre Atatürk tarafından asıl ulaşılmak istenen, Türk Müziği'nin daha güncel bir müzik anlayışıyla yeniden icra edilmesidir. Bunun sebebi de o dönemde icra edilen Türk Müziği'nin uluslararası bir temsil kabiliyetinden yoksun bulunduğu düşüncesidir. Bir değişime tabi tutulması planlanan müziğin, Türk Halk Müziği ile sınırlandırılması ve geriye kalan müzik geleneklerinin saf Türk Müziği olmadıkları gerekçesiyle dışarıda bırakılması, planın kusurlu sayılabilecek yanları olmuştur.

Ziya Gökalp'in, mevcut Türk Müziği'nin inkılabın çizdiği yolla örtüşmediği düşüncesinde olduğunu be-

lirten Sağlam, Türk Halk Müziği'nin yanında armoninin de şart koşulduğu yeni formülde çağın müzik anlayışına uyulmadığını ifade etti. Çünkü inkılabın yapıldığı dönemde, dünyada armoni denen düzenekle yapılan müziğin örnekleri artık çalınmamaktaydı; çok daha yeni formlara geçilmişti. Bu bakımdan, Sağlam'a göre, bir çağdaşlık arayışında olan musiki inkılabı ile Gökalp'i bağdaştırmak yanlış olacaktır.

Programda, bahsedilen dönüşüm çabalarının yarattığı çeşitli icralardan örnek dinletilere yer verildi. Önce, Hilal Çalikoğlu'nun Türk Sanat Müziği'ne ait bir eseri piyanoda icrası, Osmanlı'da saraya piyanonun girişinin ardından çok sesliliğe geçişe bir örnek olarak sunuldu. Bu noktada "alaturka" diye isimlendirilen müziğin aslen batılı bazı müzisyenler tarafından eserlerine Türk müziğinden nağmeler katmalarıyla oluşturulan bir tür olduğu ve Türk müzisyenlerin bu örnekteki gibi çok sesli icralarının "alaturka" olarak isimlendirilmemesi gerektiği önemle vurgulandı. Ardından, Atatürk'ün tarif ettiği musiki inkılabına örnek niteliğinde, Ulvi Cemal Erkin'in *Köçekçe* yorumu dinletildi ve burada, inkılabın uygulanışında yaşanan bir eksikliğe, çalgının kendisinin ve icracının üslubunun dikkate alınmayışına vurgu yapıldı. Bu eksikliği de aşabilmiş olması bakımından inkılabın hedefine en uygun ürün olarak kanun ustası Hasan Ferit Alnar'ın bestelerine işaret eden Sağlam, son yüzyılda aynı başarıyı yakalayabilmiş başka bestecilerin de var olduğunu belirtti. Son olarak, ünlü besteci Fazıl Say'ın Türk müziğine ait bir eserinin, ney ve kanunun da yer aldığı bir orkestra tarafından icrası dinletildi.

Sağlam, konuşmasını radyolarda Türk Müziği icrasına dair yasağın kaldırılmasının ve 1976'da eğitim vermeye başlayan İstanbul Teknik Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'nın kuruluşunun, devletin kendi medeniyet anlayışıyla ve bununla bağlantılı müzik geleneğiyle barışması anlamına geldiğini belirterek sonlandırdı.

Türk Müziği Konuşmaları 4

Türk Müziğinin Bin Yıllık Mirası: Edvar Geleneği

Cenk Güray

28 Kasım 2015

Değerlendirme: Meryem Selva İnce

Sanat Araştırmaları Merkezi ve Medeniyet Araştırmaları Merkezi ortaklığıyla yürütülen *Türk Müziği Konuşmaları* serisi kapsamında *Bin Yıllık Mirası/ Makamı Var Eden Döngü: Edvar Geleneği* kitabıyla müziğe entelektüel bir düşünce alanı olarak yaklaşan Yrd. Doç. Dr. Cenk Güray ağırlandı. Sunumda edvar geleneği kapsamında, geleneksel müziği var eden dini ve sosyolojik etmenler değerlendirilerek hem bu unsurların yüzyıllara göre değişimi incelendi hem de müzik ilminde entelektüel bir düşünce hayatının izleri arandı. Müziğe dair teorik birikime, "bir fikir platformu olarak geleneksel müziği şekillendirme" iddiasıyla yaklaşıldı. Bu nedenle 15. yüzyıl öncesinden başlanarak geleneksel müziği şekillendiren fikri yapı ortaya konulmaya çalışıldı.

Güray'a göre devir algısı, insanlığın ilk dönemlerine kadar hemen hemen her kültürde yer almış, insanların hayat ve Tanrı ile olan ilişkilerinde, ibadet ve astroloji düzleminde fikri bir alt yapı oluşturmuştur. Edvar geleneğini yansıtan müzik teorisinin izlerine ilk olarak 15. yüzyıl kaynaklarında rastlanmaktadır. Devir kelimesinin çoğulu olan *edvar*, sözlük anlamıyla, "kendi eksenini etrafında hareket etme" anlamına gelir. Tasavvufi anlamda ise, "Allah'tan gelip ateş, hava, toprak ve su evrelerini geçerek fenafillah bulup yine Allah'a erme" anlamına gelir. Edvardaki dönme düsturu, gelenekte Tanrısal bilgiyle iletişim kurma biçimi olarak algılanır. Bu açıdan zamanın döngüsellikle birlikte düşünüldüğünde edvar hareketi, aslında bütün dinlerde ve inanış biçimlerinde var olan sembolik bir hareket şeklinde belirir. Bu nedenle, Güray'a göre bu dairesel hareketle ilintili olarak geleneksel müzik teorisinin oluşumunun izlerini Mezopotamya'ya kadar dayandırmak mümkündür. Dolayısıyla, müzik teorisini incelerken ilk olarak 15. yüzyıl öncesine, yani müziğin dünyadaki ahengi anlamının, o uyum hâlini yakalamanın insana dair gizemi de çözeceğine inanıldığı çağa giderek bir entelektüel birikim alanı olarak müzik incelenebilir, bir fikir havuzu oluşturulabilir.

Güray'ın araştırmalarına göre devir kavramıyla müziğin birlikteliğini sağlayan unsur, geleneksel anlamda müziğin Tanrı'yla ilişki kurmada bir tür model olarak görülmesidir. İster Antik Yunan düşünce geleneğinde isterse İslam'ın Rönesans'ı veya İslam'ın Ortaçağ'ı diye adlandırılan dönemlerin düşünce sisteminde olsun, devir ve dört unsur meselesi insanların kendi dönem algısıyla şekillenerek yer alır. Bu anlayışa göre ateş, hava, toprak ve su, her varlığın özünde farklı oranlarda bulunan ölümsüz özlerdir. Kendisinde Tanrısal özü taşıyan insan, bu özün bilgisine ne kadar yaklaşırsa Tanrısal bilgiye de o kadar yaklaşır. Söz konusu dört unsurla bu Tanrısal özün birlikteliği, harmoniyi oluşturur. Tıpkı ateş, hava, su ve toprağın canlılarda farklı oranlarda bulunması gibi müzik de oluşa

sahiptir. Bu inanıştan hareketle geleneksel müzikte, müziği şekillendiren aralıklı oranlar ve müzik aletinin telleri, Tanrısal bilgiyi yansıtan oranlar ve içinde bulunduğu kültüre göre ya inanç duyulan varlığı ya da farklı karakterlerde olabilen insan yapısını yansıtır. Bu nedenle, müzik geleneğinin hem astrolojik hem de matematiksel yönleri vardır. Dolayısıyla müzik çalgılarındaki her tel, doğaüstü bir olayla özdeşleşir. Örneğin, iki tel arasındaki aralıklar gökyüzündeki iki burç arasındaki etkileşimin ifadesi olarak açıklanabilir. Müziği dünyadaki ahengi anlama, dolayısıyla insanın gizemini çözme aracı olarak gören bu algı, 15. yüzyıla kadar matematiksel bir düzlemde seyrederek. Ancak 15. yüzyıl Ortaçağ İslam Dönemi ezgilerinin ortaya çıkışıyla yeniden şekillenir. 'Edvar' isimlendirmesi de bu dönemde gerçekleşir.

Bu dönemdeki edvar teorisini, seslerin keşfi, tel ve oranlar; sesler üzerinden aralıklar oluşturup bu aralıkların ardılıyla ses dizilerinin oluşması; oluşan her bir dizinin kozmik geleneğe ve insana dair felsefi düşünce yapısını yansıtmaları şeklinde üç açıdan incelemek mümkündür. Yapısal olarak iki farklı kulvarda şekillenen bir edvar algısı görülür. 15. yüzyıldaki bu algı farklılığının oluşturduğu ekolleri "matematikçiler" ve "pratikçiler" olarak isimlendiren Güray, söz konusu ekolleri matematiksel anlatım boyutu fazla olan "aralıklara dayalı anlatım" ve matematikten ziyade müziğin daha çok felsefi boyutuyla ilgilenen "perdelere dayalı anlatım" olarak iki farklı şekilde inceler. Matematikçi okulda müzik, aralıklar üzerinden şekillenir. Belirli aralıkların arka arkaya gelmesiyle oluşan ses dizileri, insanda yarattığı hissiyata göre sınıflandırılır ve bu özel fonksiyon sahibi diziler, 'özel makamlar' diye isimlendirilir. Makamların doğmasıyla birlikte müzik teorisini 15. yüzyıldan itibaren gittikçe daha hiyerarşik bir yapı kazanır. Gökyüzündeki on iki burcu temsilen *on iki makam*, yedi gezegeni temsilen *yedi avâze* ile ateş, su, hava ve toprağı temsil eden *dört şube* adlandırılması belirir. Aralıkları bir sınır olarak kabul etme algısıyla da *perde kavramı* gelişir.

15. yüzyıl sonrasında ise perde kavramının öne çıkması, makam ve buna paralel olarak ezgilerin çoğalmasıyla müzik teorisi artık edvar geleneği ile anlatılamaz hale gelir. Dolayısıyla, kozmik âleme dayalı hiyerarşik düzen ortadan kalkarak yerini yeni makamlara ve terkiplere bırakır. Bu değişimin kırılma noktası ise Tanzimat'ın yenilikçi fikirleriyle ilintili olarak 18. yüzyılda III. Selim döneminde yaşanır. III. Selim, yanındaki nazariyatçılara müzik geleneği içinde de ıslahat yapmaları için görevler verir. İsteği, yeni makamlar ve eserler yaratmak ki bu makamlardan biri de on üçüncü makam olarak kabul edilip nazariyat kitaplarında yer almaya başlayan (bizzat kendisinin yazdığı) 'sûz-i dilara'dır. 19. yüzyıla gelindiğindeyse benzer kozmik anlayışı yansıtan eserler verilmeye devam etse de artık daha çok Batı tesirinde bir müzik algısı oluşmaya başlar. Yine de Cumhuriyet'e kadar edvar geleneğinin izini eserlerde sürmek mümkündür. Ancak Cumhuriyet'le birlikte müziği, Batı müziğiyle eşleştirme kaygısı doğar. Makam, diziyile; ritim, *usûl-ü ritimle* eşleştirilmeye çalışılır. Böylelikle daha çok dizi temelli bir anlatıma geçilir.

Cenk Güray'a göre sonuç olarak edvar geleneği üzerinden müzik tarihine dair bir okuma yapmak, siyasi ve sosyal değişimleriyle bize hem müzik üzerinden yorumlanabilecek bir sosyal hayat alanı oluşturacak hem de geleneksel müzikle ilgili entelektüel bir düşünce platformu yaratacaktır.

Hisar'dan Şehitlik'e...

Rumeli Hisar'ında Zağnos Paşa Kulesi'ne giden yoluşun üzerinde Müslüman ölümünün serin havasında yaşayan bir genç arkadaşla Hisar'dan Şehitlik'e kadar gezindim.

(...)

Bu defa Hisar'da, bir kulede bir kitabe görme arzusuyla geziyordum. Eski mezar, cami, çeşme, medrese, hamam kitabelerimizi bulan, bu devrin hakiki bir fazılı Halil Bey, Hisar'ın Bebek tarafındaki kulesinin kapısında Zağnos Paşa namına bir kitabeyi işaret etmişti. Genç arkadaşım ile kulenin yanındaki kapıdan girdik, eski demir kapının sol kanadı kopmuş yerde öyle yatıyordu; kuleye doğru çıktık. Kapısının üstünde, mermer kitabe, beş yüz sene evvelki sülüsle iki girift satır hâlinde görünüyordu.

Yazıya uzun uzun baktık. Bu kitabe İstanbul toprağında en eski kitabeydi. Belki de, yeni cülûs eden genç Fatih'in bir bina üzerinde ilk kitabesiydi; o bizzat kendi, bizim durduğumuz yerden bu kitabeyi gururla okumuş, sonra kulenin kapısından girmiş, beş katta da gezinmiş, kulenin üst sahanlığına çıkmış, Kostantiniyye'ye, Ayasofya'nın hacına, dikili taşlara bakmış.

Kapıya doğru yürüdük, arkadaşım: “Şimdi burada Rumeli muhacirleri oturuyorlar.” dedi, eliyle kapıyı vurdu. İçeriden bir küçük kız korkak ve titrek bir sesle: “Ne babam burada, ne anam, içeri giremezsiniz.” diyordu. Anlıyorduk, kızcağız pek ziyade korkuyordu. Arkadaşım, arada sırada gelen Hisarlı Bey olduğunu anlatınca kapıyı açtı. Sonra munis bir ses ve hazin bir tebessümle: “Sizin Müslüman olduğunuzu anlayamadım!” dedi, son muhacerette Tekfur Dağı’ndan ve Trakya köylerinden katliamın kızılsatırı önünden kaçan bu Rumeli köylüleri, burada Zağnos Paşa Kulesi’nin içindeki hücrelere sığınmış, yaşıyorlar. Kulenin içi boş, beş katı da düşmüş, ortada katları tutturana kaide bir dikili taş gibi duruyor, kulenin iki duvar arası hücrelerine kötü merdivenler tutturulmuş, muhacirler, yabanî kuşlar gibi, bu hücrelerde oturuyorlar. Biz kuleyi seyrederken, yanbaşımızda muhacir kızcağızları, “yazma” boyuyorlar, fısıldaşa fısıldaşa konuşuyorlardı. Eski Türk medeniyetinin bu muazzam harabesine sığınmış bu muhacir ailesinin çocukları, yuvaları bozulduktan sonra yine çalışan karıncalar gibi, burada “yazma” boyuyorlar, eski sınaatımızdan bir şeyin bu hazin yerde bu hazin tecellîsi yalnız düşündürmüyor, kalbi yaralıyor, gözleri bir daha biber gibi yakıyor.

(...)

Konuşa konuşa “Şehitlik’e” doğru gittik. İstanbul için ölen Türklerin mezarlığında ancak onların büyük ruhlarının havası esiyor, taşları hâk ile yekan olmuş. Yalnız Bektaşî Dergahı’nın ta önünde burma kavuklu küçük bir mezar taşı var, kitabesini okudum:

Şehîdül’l-Feth Mahmud Çelebi ruhuna Fatihâ

Nevverallâhû kabrehu

Taşa elimle dokundum, sallanıyordu. Şarkta her şeyin fâniliğini adeta lemsettim gibi. Bu taş da bütün ötekiler gibi, birkaç sene sonra kaybolacak! Bu mezar taşı yalnız dört yüz bu kadar senelik bir hatıra olsaydı, müzelerde yer tutardı. Bizim içinse daha nasıl bir kıymeti haizdir? Mamafih burada ya hain bir rüzgârın, yahut da hain bir elin itmesiyle zevalini bekliyor. İstanbul için, fetihten bir sene evvel şehit düşen Mahmud Çelebi ve onun gibi şehitlerin taşları dursalar, onların yerine bizim gibi fâniler fenâyâb olsalar, daha iyi olurdu. Çünkü o taşlar Türk nesillerine bizlerden fazla hayat verebilirler.

Yahya Kemal, *Aziz İstanbul*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 2007, ss. 75-80.

KIRKAMBAR SOHBET

Müzik ve Mimari: Sedefkâr Mehmed Ağa Tecrübesi

Celâleddin Çelik

05 Eylül 2015

Değerlendirme: Serhat Aslaner

Sanat Araştırmaları Merkezi'nin Kırkambar Sohbet programı çerçevesinde Eylül ayında düzenlediği programın başlığı, Celâleddin Çelik'i dinlediğimiz "Müzik ve Mimari: Sedefkâr Mehmed Ağa Tecrübesi" idi. Mimar ve müzisyen kimlikleri bulunan Celâleddin Bey, bir başka mimar-müzisyeni, Sedefkâr Mehmed Ağa'yı ve dolayısıyla her iki köklü sanat dalının ilişkisine, bu ilişkinin Osmanlı/İslam tecrübesinde neye tekabül ettiğine dair düşünce ve tespitlerini paylaştı.

Konuşmasına Goethe'ye atfedilen yaygın bir kabulü, iltifata mazhar olan "Mimari, donmuş müziktir" ifadesini hatırlatarak ve sorgulayarak başlayan Çelik, en azından Osmanlı geleneği söz konusu olduğunda bu ifadenin doğru olmadığını, müziğin de mimarının de "donmuş" değil; hareketli, akışkan alanlar olduğuna işaret etti. Buna mukabil, aslında müzik ve mimari ayrı skalanın iki ucunu teşkil ederler; müzik bu skalanın en soyut kısmında,

mimari ise en somut kısmında durur. Müzik sanat dalları içerisinde varlık kisvesinden en fazla soyunmuş iken mimarlık fiziki malzeme marifetiyle ve bir atölye içinde mücerret bir halde değil, bilakis zihin, iktisat, hâlet-i ruhiye, toplumsal hareketler; velhasıl, hayatın bütün somut vecheleri ile iç içe ve etkileşim hâlinde icra edilebilen bir sanat dalı. İşte bu nedendir ki bu meseleye soyut-somut bağlamında yaklaşmak gerekiyor. Öte yandan bir zaviyeden iki uçta bulunan, çok farklı iki meşrebe sahip olan bu iki sanat arasında yabana atılmayacak ortak noktalar da var: Birlik, çokluk, tekrar, ritim, ahenk/nisbet/proporsiyon (Celâleddin bey bu noktada Niyazi Sayın'ın 'musiki, iki ses arasındaki ilahi münasebettir' tarifini ve bu tarifinde aslında 'nisbet'i anlattığını hatırlatıyor gibi.

Çelik'e göre, hayatını bilhassa Cafer Efendi'nin mimarlık tarihi bakımından da çok mühim bir eser olan *Risale-i Mimariyye*'sinden takip etme imkânı bulduğumuz Sedefkâr Mehmet Ağa, gerek uzaklık (soyut-somut) gerekse yakınlık (ortak noktalar) açısından tam da müzik-mimari ilişkisinin müşahhas bir örneği olarak karşımıza çıkıyor. Serüvenine musiki (soyut) silkinde başlayan Sedefkâr, daha sonra keskin bir dönüşle meslek değiştirerek mimariye (somut) intisap eder, her iki sanatla eş zamanlı olarak meşgul olmaz. Öte yandan Cafer Efendi'nin risalesinde vurguladığı üzere mimarlığı/mimari eserleri, musikisi ile bütün ortak noktaları başarıyla taşır, temsil eder.

Konuşmasının müteakip bölümlerini bu minval üzere Sedefkâr Mehmet Ağa'nın hayat hikâyesine ayıran Celâleddin Çelik, hikâyeyi skalanın bir ucundan diğer ucuna geçiş olarak görebileceğimizi belirttiği hayat hikâyesini bu minval üzere şu şekilde özetledi:

Sedefkâr Mehmet Ağa 1562'de on yaşlarında iken devşirililiyor ve yaklaşık beş sene ulûfesiz ve acemi oğlanı olarak bekliyor. Ulûfe bağlandıktan sonra ilk görevi Sultan Süleyman Türbesi bahçe bekçiliği oluyor. Bu vazifesinin ardından musiki ile ilk defa tanışacağı, meşk meclislerine şahit olacağı ve ilgisinin farkedileceği saraya/hasbahçeye kabul ediliyor. Bu meşk meclislerinin birinde ve üstelik sultanın sarayında "bre aferin size, bu dünyada bundan büyük sultanlık olmaz." şeklinde duyduğu bir cümle ile

müziğe olan ilgisi aşka inkılap ediyor ve bir üstada intisap ediyor. Kendisindeki “musiki aşkını” farkedene üstat, onu talebeliğe kabul ve bunun bir nişanesi olarak ona bir muzrap hediye ediyor. Bundan sonra Sedefkâr'ın gecesi gündüzü meşke dönüşüyor. Üstadının “eli kırılsın” diye verdiği temrinlere o kadar çok çalışıyor ki adeta virtüöz düzeyine geliyor (Cafer Ağa, Sedefkâr'ın geldiği noktayı ‘elinin hayali bile gözükmüyor’ diye tasvir eder), üstadının -Pisagor’dan beri bu sazı senin gibi çalan kimse gelmedi tarzındaki- büyük iltifatlarına mazhar oluyor. Üstadı, başka bir üstada gitmemesi tenbih ve kaydıyla artık makam öğrenmeye başlayabileceklerini söylüyor. Ancak bu sırada Sedefkâr, gördüğü bir rüyanın ve renkten renge giren hâlet-i ruhiyesinin de tesiriyle müzikten uzaklaşmaya başlıyor. Bu sıralarda rüyasını tabir ettirmek için müracaat

ettiği Halveti şeyhi Vişne Mehmed Efendi'nin telkinatına uyarak - ki bu süreç başlı başına değerlendirilmesi gereken ayrı bir fasıldır - musiki ile irtibatını tamamen koparıyor, yine şeyh efendinin tavsiyesi doğrultusunda yeni meslek tercihi için ilham gelmesini beklemeye başlıyor. Ve yine o sıralarda hasbahçede bu defa hendese kitabını mütalaa eden sedefkârları görüyor; mimarlık mesleğine, başa dönecek olursak skalanın somut ucuna intisap etmeye karar veriyor. Nitekim bu yolda da büyük bir terakki kaydediyor ve Mimar Sinan'dan sonra Osmanlı mimarlık organizasyonunun başındaki kişi hâline geliyor. Hayatının, başta Sultanahmet Camii olmak üzere mimari eserlerini verdiği bu devresi, her ne kadar musiki ile irtibatı kopmuş olsa da mimarlık-musiki ilişkisindeki ortak noktalarının hüküm-ferma olduğu bir devre hâline geliyor. Celâleddin

SAM - FAALİYETLER

KIRKAMBAR SOHBET

Müzik ve Mimari: Sedefkâr Mehmed Ağa Tecrübesi • **Celâleddin ÇELİK** 5 Eylül 2015
Türkiye’de Eleştiriler Dergileri ve Kitap Dergiciliği • **Yunus Emre TOZAL** 14 Kasım 2015

KIRKAMBAR TEZ-MAKALE SUNUMLARI

Göz ve Kamera Bağlamında Görüntünün Gerçeklik, İktidar ve Bakışla İlişkisi • **Eyüp AL** 10 Ekim 2015
Osmanlı Dönemi Türk Sinemasında Hukuki Düzen • **Ayhan CEYLAN** 28 Kasım 2015

KIRKAMBAR KİTAP

Merleau-Ponty ve Estetik Dünyanın Logos’u • **Emre ŞAN** 03 Ekim 2015
Ahmet Uluçay’ın Hikâyesi: *Küller ve Kemikler* • **Hasanali YILDIRIM** 5 Aralık 2015
Büyük Saat’in Vuruşu: Turgut Uyar Şiirinde Anlatsallık • **Mehmet SÜMER** 19 Aralık 2015

TÜRK MÜZİĞİ KONUŞMALARI

Türk Musiki/Müzik Devrimi • **Atilla SAĞLAM** 31 Ekim 2015
Türk Müziğinin Bin Yıllık Mirası: Edvar Geleneği • **Cenk GÜRAY** 28 Kasım 2015

Bey'in, Cafer Efendi'den ve ona katılarak aktardığı tespit, Sedefkâr'ın mimarlığında musiki ile uğraşmasının ciddi tesirleri bulunduğudur. Özetle ve bir cümle ile ifade etmek gerekirse Sedefkâr Mehmet Ağa, mimarlık-musiki ilişkisinin hem farklılık hem ortaklık boyutlarını temsil eden çok önemli mimarlarımızdan birisidir ve başarıyla sergilediği bu temsil kabiliyetinin, söz gelimi adeta bir beste gibi inşa ettiği Sultanahmet Camii'ndeki geleneğe sadık; fakat yeni bir beste peşinde olma hâlinin, bugünün mimari arayışlarına, mimarlık uğraşısına ve eğitimine sağlayacağı ciddi katkıları göz ardı etmemek gerekir.

KIRKAMBAR TEZ-MAKALE SUNUMLARI

Göz ve Kamera Bağlamında Görüntünün Gerçeklik, İktidar ve Bakışla İlişkisi

Eyüp Al

10 Ekim 2015

Değerlendirme: Sümeyye ÖZKAL

Bilim ve Sanat Vakfı Sanat Araştırmaları Merkezi Ekim ayında Kırkambar Tez-Makale Sunumu etkinliği kapsamında Eyüp Al'ı misafir etti. Konuğumuz Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon

ve Sinema Ana Bilim Dalı'nda 2015 yılında yaptığı "Göz ve Kamera Bağlamında Görüntünün Gerçeklik, İktidar ve Bakışla İlişkisi" başlıklı yüksek lisans tezi üzerine bir sunum gerçekleştirdi.

Tez çalışmasında temel odak noktasının 'göz' ve 'kamera' kavramları olduğunu belirten Al, "Görüntü nedir?" sorusunu sorarken, üzerine yoğunlaştığı konuyu bir yanıyla görüntü felsefesi olarak adlandırdığının altını çizdi.

Çalışmasını 'Gerçeklik', 'İktidar' ve 'Bakış' kavramları ile üç ana bölümde incelediğini ifade eden Al, "Kamerayla Üretilen Görüntü ve Gerçeklik İlişkisi" başlığını taşıyan ilk bölümde, çağımızda iletişimin görüntüler aracılığıyla kurulduğuna, kameranın göz ve görüntü arasındaki aracılığı üstlenip gözü pasif ve ikincil bir konuma ittiğine, böylece insan üzerindeki hükümranlığını gitgide arttırdığına işaret etti.

Kamera aracılığıyla üretilen görüntünün özelliklerini teşhis ederek bu görüntülerin kişiyi deneyimden uzak tuttuğunu, görüntülenen olaydan dışlayıp seyirci konumunda kalmasını sağladığını, kendi evlerinde rahat koltuklarındaki izleyiciyi konformist bir tavra ittiğini (örneğin kimsenin düşen bombaların acısını hissetmediğini), fotoğraflanmakta olan acıyı ve acı çeken insanları dahi (bu fotoğraf siyah-beyaz olsun tercihiyle bile) estetik bir tavra büründürmek zorunda kaldığını, görüntünün kendi varlığını dayatıp bellekleşmesi ile bir olay ne şekilde gösterilmişse seyircinin onu o şekilde bilmekten başka tercihinin olmadığını vurguladı.

Görüntü-gerçek ilişkisine dair önemli tespitlerde bulunan Al, bir fotoğraf karesinde kadrajı tercihen bir yöne çevirdiğimiz an görüntünün artık kurgusal olduğunu ve bize kendi kurgusallığını dayattığını ifade ederek Kafka'nın "Sinema, insan üzerine kapanan demir bir perde gibidir" sözlerine atıf yaptı.

Al'a göre bir fotoğraf karesi kendinden öncesine ve sonrasına dair izler taşımaz. Adeta havada yüzer gibidir. O fotoğrafa, öncesini ve sonrasını bilmeksizin istediğimiz anlamı yükleyebiliriz. Aynı şekilde yersizlik-yurtsuzluk,

kristalize olma hâli postmodernitenin de ortak özelliğidir. Bu bakımdan fotoğraf ya da görüntü postmodern özelliklere sahiptir. Buna postmodern zeminsizlik de denebilir.

Baudrillard'ın *radikal belirsizlik* yaklaşımına kısaca değinen Al, günümüz insanının kendisine ulaştırılan görüntüler aracılığıyla bir olayın gerçek veya kurgu olup olmadığına karar verme inkânının bulunmadığını ifade ederek görüntünün bu anlamda yapaylığı da içerisinde barındırdığını, gösterdiği şeyi kendi evreninden koparıp yapay bir zemine taşıdığını belirtti.

“Göz ve Kameranın İktidarlar İlişkisi” başlıklı 2. bölümde Jeremy Bentham'ın *Panoptikon* kuramından yola çıkan Al, tarihsel süreç içerisinde iktidarın gözden kameraya nasıl geçtiğini özetledi: Panoptikon, 1785 yılında toplum kuramcısı ve filozof Bentham'ın tasarladığı bir hapisane modelidir. Dairevi şekilde tasarlanmış bu hapisanenin ortasında gizli bir gözlem kulesi bulunur. Hücrelerinde yaşayan ve gözetlendiklerini bilen mahkûmlar her hareketlerine çeki düzen vermek zorunda kalırlar. Kulede biri olmasa bile bakışın hükümrancılığı üzerlerinde hissederler. Zamanla gözetlenmeye alışır hâle gelirler. Foucault bu tavrı cezanın ortadan kaldırılışı ve normalleşmesi olarak değerlendirir. Tarihsel süreç ilerleyip kamera ortaya çıktığında Panoptikon'daki göz, tahtını kameranın iktidarına terk eder.

Vertov bu anlamda kameranın hayatın her alanına nüfuz edici özelliğini ilk farkedenlerden biridir. *Film Kameralı Adam* isimli belgeselinde kamera artık yetkin ve sokaktadır. İnsanların yatak odalarına, fabrikalara hatta doğumhaneye bile girer. Buna göre mahrem alan ve kamusal alan neye göre tanımlanır? Kamera, mahremiyet ilişkilerini hangi ölçüde değiştirir? Evinde ailesiyle selfie çekip otuz bin takipçili sosyal medya hesabından paylaşan kişi evini kamulaştırmakta mıdır? Bu gibi pekçok soruyu da beraberinde getiren, etiğin alanına da giren bir konu bu.

Kamerayla birlikte yeni bir iktidar biçiminin ortaya çıktığını belirten Al, David Lyon'un *akışkan gözetim* kavramına değindi. Lyon'a göre hayat akışkanlığını

arttırdıkça iktidar gözetleme yöntemlerini değiştirmek zorunda kalır. Zira iktidar, merkezî gücünü hayatın kılcal damarlarına kadar nüfuz ettirmek ister. Kamera aracılığıyla birey ve toplumun hareketlerini gözetler; fakat hiç kimse bu gözetlenme hâlini yadırgamaz.

1900'lerin başında Vertov'un kamera tuttuğu insanlar afallayıp utanıp hatta kaçarken günümüzde insanlar böyle tepkiler vermez. Çünkü artık kamera hayatımızın bir parçasıdır. Steven Spielberg'in *Azımlık Raporu* filminde insanları her an izleyen, gözlerini tarayıp kimlik tespiti yapan kameraları görüp dehşete kapıldığımızı ifade eden Al; şu an yadırgadığımız ütopyik, distopik kurguların gelecekte gerçekleşme zemini bulunca bizim için bir normun parçası olacağını ve kolayca bunu kabulleneceğimizi düşünüyor.

Günümüzde kendini dayatmaya çalışan dikey bir iktidar mekanizması olmadığını, Panoptikon'da artık bir bakış bulunmadığını fakat milyonlarca bakış bulunduğunu, herkesin birbirini gözetleyip dikizlediği yatay iktidar ilişkilerinin kurulduğunu belirten Al, sosyal medya hesaplarının bunun en büyük kanıtı olduğunu ifade etti.

“*Sinemada Bakış ve Seyircinin Konumu*” başlıklı üçüncü bölümde Al, feminist film kuramına göre film izleme mekânı olarak sinema salonlarına değindi. Buna göre sinema salonları zaten bakışı bir yere hapsetmek üzere inşa edilmiş yerlerdir. Karanlık bir ortamda parlak ve beyaz bir perde karşısındaki kişi, ekrana bakmakla mükelleftir. Seyirci, oraya her ne yaşanacaksa şahitlik edip -bir anlamda - dikizlemeye, birbiriyle aynı biçimde bakmaya, yönetmenin gör dediğini seyretmeye gelmiştir.

Laura Mulvey'in *Görsel Haz ve Anlatı Sineması ve Saniyede 24 Kare Ölümler* kitaplarını da bu bağlamda zikreden Al, feministlerin “hepimiz dikizciyiz” söyleminden yola çıkarak Hitchcock'un *Arka Pencere* ve *Sapık* filmlerine temas etti.

Sapık filminde seyirci önce dikiz noktasını, ardından dikizlemeye yanaşan adamı görür. Bu davranışından dolayı dikizciyi içten içe yargımlarken bir sonraki sahnede adamın dikizlediği mahrem sahneye maruz kalır. Seyirci

artık dikizci konumundadır. Burada kamera seyircinin bakışını belirleyen, onu konumlandırın, hatta kendini seyirciye dikte eden bir tavır sahibidir.

Sonuç bölümünde tezinin sinema, kamera ya da görüntü karşıtı bir niyet taşımadığını belirten Al, yaptığı işin 1800'lü yılların başından bugüne dek yaşanmakta olan ve gün geçtikçe radikalleşerek kendi mutlak varoluşunu dayatan kamera ve görüntü evrenini anlamaya çalışmak olduğunu vurguladı.

KIRKAMBAR SOHBET

Türkiye'de Eleştiri Dergileri ve Kitap Dergiciliği

Yunus Emre Tozal

14 Kasım 2015

Değerlendirme: **Sevda İnce**

Bilim ve Sanat Vakfı Sanat Araştırmaları Merkezi, Kırkambar Sohbet etkinliği kapsamında Kasım ayında Yunus Emre Tozal'ı ağırladı. "Türkiye'de Eleştiri Dergileri ve Kitap Dergiciliği" başlıklı toplantıda Tozal Türkiye'de edebiyat ve dergicilik üzerine bir sunum yaptı. Sunumunu üç alan üzerine inşa ettiğini belirten Tozal, ilk olarak Türkiye'de edebiyat ve eleştirinin 1900'lü yıllardan itiba-

ren geldiği durum, ikinci olarak edebiyat ve eleştiri dergilerinin rolü, son olarak da *Arka Kapak* ve *Ayrıç* dergilerindeki tecrübeleriyle beraber Türkiye'de kitap dergiciliği ve kitap dergiciliğinin kitap okuruna katkıları üzerine konuşacağını ifade etti.

Türkiye'de eleştiri tarihinin başlangıcının Tanzimat dönemine kadar götürülebileceğini belirten Tozal, bu dönemde yayımlanan dergilerle ve özelden Ahmet Midhat Efendi'nin yayınlarıyla edebiyatın gündemine giren eleştirinin 1950'li yıllarda Orhan Veli (Garip şairleri), Ahmet Tanpınar, Yahya Kemal gibi isimlerin etrafında şekillenen gruplarla, 1970'lerde Cemal Süreya, Turgut Uyar (ve İkinci Yeni şairleri) gibi isimlerle sürdüğüne değindi. Romancların bir eleştirmen gözüyle okunması gerektiğini düşündüğünü ifade eden Tozal, Tanpınar'ın *Yaşadığım Gibi* kitabının aslında bir eleştiri kitabı olduğunu söyledi. Mustafa Kutlu'nun *Ya Tahammül Ya Sefer* kitabını da başlı başına bir eleştiri kitabı olarak ele alan konuşmacı, ilk okuduğunda 2000'li yıllarda yazıldığını tahmin ettiği ancak daha sonra 1983'te yazıldığını öğrendiği kitabın edebiyat dünyasının ve edebiyat eleştirisinin neden gelişemediği sorusuna bir cevap niteliği taşıyabileceğini belirtti.

Türk romanı, hikâyesi ve şiirinin gelişimini ortaya koyduktan sonra, edebiyatın ve eleştirinin nasıl geliştiğinin çok rahat bir şekilde anlaşılacağını ifade eden Tozal, önce edebiyatı konuşmak gerektiğine değinerek 1965-1980 arasındaki yılların edebiyat eleştirisinin en hızlı geliştiği dönem olduğunu söyledi. Bu durumun çok çeşitli sebepleri bulunabileceğini, o dönemde herkesin iktidar isteği ile kendi düşüncesini yaymaya çalışması gibi olguların bu gelişmeyi etkilediğini belirten Tozal; İkinci Yeni'nin ilk kitaplarının bu dönemde ortaya çıktığını, 1965 yılına geldiğimizde 1980'lerin edebiyat ortamını etkileyen isimlerin birçoğunun ilk önemli kitaplarının yayımlandığını vurguladı.

1965-1980 arasında yayınlanan kitaplarla 2000-2015 yılları arasında karşılaştırdığımızda günümüzde edebiyatın ve eleştirinin içinin ne kadar boşaldığını yahut o zamanki hızın ve canlılığın şu zamanda var olmadığını çok net bir şekilde görebileceğimizi de ekleyen Tozal, edebiyatın ve

eleştirinin neden bu kadar gerilediği üzerine bu sebeplerin tartışılabileceğini ifade etti ama bu sebeplerin neler olduğuna değinmedi.

Edebiyat ve kitap dergiciliği noktasında mesela 70'li yıllarda İsmet Özel ve Ataol Behramoğlu tarafından çıkarılan *Halkın Dostları* dergisi etrafında şekillenen bir şiir ve eleştiri dalgasının okuru etkileyerek 1980'li yılların atmosferini oluşturduğunu belirtti. Yine o dönemde atılan adımların devamı olarak 1990'lı yıllarda edebiyat ve eleştiri dünyasının iki önemli büyük dergi etrafında şekillendiğine değinen konuşmacı, bu iki derginin, başında Enis Batur'un bulunduğu *Gergedan* ve Mustafa Kutlu'nun çıkardığı *Dergâh* dergileri olduğunu aktardı. İsmet Özel'in en önemli şiirleri *Dergâh*'ın ilk sayfasında yayınlanırken, *Gergedan*'da da Ece Ayhan gibi İkinci Yeni ve sonrasında şair-yazarlarının toplandığını, bütün bunları yan yana koyunca belli bir izlek edinmenin mümkün olduğunu söyledi.

Konuşmasına kitap dergiciliği ile devam eden Tozal, kitap dergiciliğinin ilk defa 1990'lı yıllarda gündeme geldiğini belirtti. Bu dönemde yayın hayatına giren *Kitap Postası*, *Matbuat*, *Kitap Haber* gibi dergilerin Türkiye'de edebiyat ortamını besleyen yayınlar olduğunu ifade eden konuşmacı, 2009'da *Ayraç* dergisini çıkarmaya başladığında piyasada sadece *Virgüil* dergisinin mevcut olduğunu da ekledi. Kitap dergiciliği nedir sorusunu, kitaplar arası okumalar yapan, bu okumalarla okuru da besleyen bir yayın formatı olarak açıklayan Tozal, kitap dergiciliğinin en önemli hedeflerinden birinin okurun zihnini bir yere oturtabilmek olduğunu dile getirerek kitap tanıtımının sadece belirli bir seviyede yer alabileceğini söyledi.

Tozal, Orhan Pamuk'un *Cevdet Bey ve Oğulları*'nı sadece okura tanıtabilmek değil, metnin aynı zamanda modernizm eleştirisiyle ilişkisini ortaya çıkarabilmenin kitap dergisinin hedefi olduğunu belirtti. Bu bağlamda dinleyicilerden birinin *Ayraç* dergisinin Gezi Parkı sayısını hatırlatması üzerine bir konuyu incelerken tarafsız kalmanın önemine işaret etti. Herhangi bir dosyanın herkesin katılabildiği bir tarzda incelenememesi hâlinde okurun yanıltılmış olacağını ifade eden Tozal, başka örnekler olarak Ermeni meselesi ve Çanakkale Savaşı ile

ilgili sayıları verdi.

Bu tür konularda alternatif yorumlara yer vererek okura objektif bir bakış açısı kazandırmayı hedeflediklerine değinen konuşmacı, bir kitap dergisinin neden bir tarih dergisi ya da aktüel dergi gibi bu konuları dosya konusu edindiği yahut toplumsal bir misyon üstlenerek tartışmalı konuları polemige girmeden gündeme getirerek örnek bir duruş sergilemeye çalıştığı yönündeki eleştirileri havada bırakırken *Arka Kapak* dergisinde tercih ettiği yeniliklerden ve edebiyat ortamındaki kutuplaşmanın edebiyat dergisi çıkartma imkânını zayıflatmışından bahsederek konuşmasını tamamladı.

KIRKAMBAR TEZ-MAKALE SUNUMLARI

Osmanlı Dönemi Türk Sinemasında Hukuki Düzen

Ayhan Ceylan

28 Kasım 2015

Değerlendirme: Ayşe Yılmaz

Bilim ve Sanat Vakfı Sanat Araştırmaları Merkezi, Kırkambar Tez-Makale Sunumu etkinliği kapsamında "Osmanlı Dönemi Türk Sinemasında Hukuki Düzen" başlıklı sunumuyla Prof. Dr. Ayhan Ceylan'ı ağırladı.

Moderatörlüğünü Prof. Dr. Peyami Çelikan'ın yaptığı sunumda Ceylan, sözlerine batılılaşmanın etkisiyle resim, fotoğraf ve tiyatrodan sonra sinema sanatının da çok geçmeden Osmanlı topraklarına girdiğini ifade ederek başladı.

Sarayda Sultan II. Abdülhamid'in hususi tiyatrosunda haftanın belli günlerinde temsil ve konser verilmesi ve bir eğlence aracı gözüyle bakılan sinema gösterileri düzenlenmesi dolayısıyla Osmanlı sarayının ilgisi, hatta desteği -bu yeniliklerin başlangıçta seçkin ve belirli çevrelerle sınırlı da kalsa- sinemanın benimsenmesinde etkin bir rol oynar.

Bugün bir asrı aşan Türk sinema tarihinin yaklaşık çeyrek asırlık Osmanlı dönemi tecrübesinde nasıl bir hukuki düzene sahip olduğu konusunda dönem belgeleri dikkate alınarak yapılan çalışmalar yetersiz. Ceylan'a göre sinema literatüründe genelde hukuki düzene çok az değinilmiş, değinilen çalışmaların da bir kısmı eksik, hatalı ya da birbiriyle çelişen bilgiler içermekte.

“Osmanlı dönemi Türk sineması” başlığıyla yaptığı çalışmada yabancılar, gayrimüslim teba veya Müslüman toplum arasında ayrım gözetmeksizin Osmanlı topraklarında gerçekleştirilen sinema faaliyetini ele alıyor Ceylan. Sinema tarihinin 1914 yılı itibarıyla başlatılmasını sorunlu bir yaklaşım olarak gördüğünden 1896'nun daha uygun bir belirlenim olacağını düşünüyor. Sunumda sinema tarihiyle paralel şekilde genel hatlarıyla Türk sinemasının kronolojisini de serimliyor.

Ceylan, bu dönemde hazırlanan iki metnin “Memâlik-i Şâhânedede Sinematograf Temâşâ Ettirilmesinin Şerâit-i İmtiyâziyesi” ile “Tiyatro, Sinema ve Buna Mûmasil Lu'biyât Mahallerinin Sûret-i Küşâdı ve İdareleri Hakkında Nizamnâme Lâyihası” adlı belgelerin, sinemaya yönelik bakış açısını yansıtmaları ve dönem uygulamalarıyla da bağdaşması üzerinde durur.

“Memâlik-i Şâhânedede Sinematograf Temâşâ Ettirilmesinin Şerâit-i İmtiyâziyesi” adlı ilk şartnamenin arşiv kaydına göre tahmini tarihi 1903 miladi yılına

tekabül eder; ancak bu tarihin metnin maddelerinde “sinema şirketinin varlığına işaret eden” ve sonraki bir tarihe ait olması muhtemel bilgi örneğinde olduğu gibi ihtiyatla karşılanması gerekir Ceylan'a göre. Bunun yanında genel bir düzenlemeye işaret etmeyen bu belgenin çoğu yerde yanlış ele alındığını, zira nizamname değil, imtiyaz şartnamesi şeklindeki adlandırmanın daha doğru olduğu gerçeğinin altını çizer. Dili itibarıyla de II. Meşrutiyet sonrası döneme ait olma ihtimaline dair şüphelerini paylaşıyor.

Sinemanın hukuki düzeni matbaa ve basına benzer bir seyir izler ve genel ve soyut bir hukuki düzenleme yürürlüğe konulamaz. Bununla birlikte, bireysel sinema gösterimi taleplerine verilen izinlerden anlaşıldığı kadarıyla, devlet belirli bazı sınırlama esasları da oluşturur. İmtiyaz şartnamesinin maddelerinin içeriğine değinerek genel mahallerde sinema gösterimini intiyaza bağlamasına, anonim şirket şeklinde bir yapılanmayı zorunlu kılmasına, büyük şehirlerde sinema gösterimi için özel binalar gerektirmesine, sinema filmlerinin gösterim öncesi sansüre tabi olacağını belirtmesine ve imtiyaz sahiplerine bir takım haklar sağlamasına dair maddelerden oluştuğunu ifade eder. Ayrıca, sunulacak sinema gösterilerinde sağlığın korunması, çocukların terbiyesi, aile hayatının korunması ve adap ve ahlaka aykırı olmama gibi denetim kriterleri de öngörülür.

“Tiyatro, Sinema ve Buna Mûmasil Lu'biyât Mahallerinin Sûret-i Küşâdı ve İdareleri Hakkında Nizamnâme Lâyihası” ise sinemanın daha geniş bir kitleye yayılması, bir düzene kavuşturulması çabalarını da beraberinde getirir. 17 Eylül 1916 tarihinde Dahiliye Nezareti tarafından Sadaret'e arz edilen yazıda, “Tiyatrolara İlişkin”, “Sinemalar Hakkında” ve “At ve İp Cambazları ve Hayvanât-ı Ehliye ve Vahşiye Mürebberleriyle Sâir Lu'biyât Mahallerine Dâir” üç fasıl halindeki 60 maddeden oluşan bu lâyiha hazırlanır.

Lâyihada genel hatlarıyla bina yapımı ve açılması bakımından sinemanın, tiyatro hükümlerine tabi tutulduğu, bir tür denetime işaret eden sinema programının önceden belirli makamlara sunulmasının

zorunlu görüldüğü, aynı şekilde gösterime sunulacak sinema filmlerinin sansür edilerek izin alınmasının mecburi hâle getirildiği, mezhep saygınlığı ve toplumu oluşturan farklı unsurların tahkir edilmemesi ve milli değerlerin dikkate alınması, asayişin ihlâl edilmemesi ve edebe aykırı filmlerin sunumunun yasaklanmasının gerektiği gibi konular ele alınır.

Genel bir değerlendirme çerçevesindeki son cümlelerini ise şu şekilde tamamlar:

Modern toplumun bir ürünü olan sinema Batı'ya yönelmekle birlikte hâlâ önemli ölçüde geleneksel değerlerle şekillenen Osmanlı toplumunda dikkate değer bir muhalefetle karşılaşmamıştır. Bunda, genel olarak dinen sakıncalı görülmesi ve ilmen yararlı olduğuna karar verilmesi kadar, ortaya çıktığı dönemdeki saray ve Osmanlı seçkinlerinin, hatta toplumun olumlu tavır da etkili olmuştur.

Ancak Osmanlı dönemi Türk sineması açısından yürürlüğe giren genel düzenleyici bir metin olmaması, yapılan hazırlıklar tasarı düzeyinde kalmıştır. Aynı şekilde, belge olarak metnine rastladığımız İmtiyaz Şartnamesi'nin de uygulamaya geçtiği bilgisine ulaşamamıştır. Bireysel talep ve başvurular ile uygulama dikkate alındığında devletin bazı ortak kıstaslar geliştirdiği gözlenmiştir. Sinemanın basına nispetle erken dönemde genel ve soyut, hukuki bir metinle düzenlemeye kavuşamamasında; yaygınlığının dönem itibarıyla sınırlı olması, Türkler'in nispeten geç dönemde sinemayla tanışmaları, siyasal etki doğuracak bir araç niteliği kazanamaması ve dönemin işgal ve savaş şartları etkili olmalıdır. Sinemanın gelişimindeki bu şartlar, düzenlenişi kadar denetlenmesinde getirilen kriterlere de yansımış; koruma devlete değil, topluma yönelik olarak şekillenmiştir. Osmanlı devleti sinemaya bir takım sınırlamalar getirmekle beraber, başlangıcından itibaren kategorik yasakçı bir anlayış oluşturamamıştır.

KIRKAMBAR KİTAP

Ahmet Uluçay'ın Hikâyesi: *Küller ve Kemikler*

Hasanali Yıldırım

5 Aralık 2015

Değerlendirme: **Nermin Tenekeci**

Kırkambar Kitap programının 5 Aralık'taki konuğu Hasanali Yıldırım, mevzuu ise Ahmet Uluçay'ın Kasım 2015'te Küre Yayınları'ndan çıkan ve sığağı sığağına üzerinde konuştuğumuz *Küller ve Kemikler* kitabıydı.

Yıldırım'ın kitapla ilgili belki yazının sonunda söylememiz gereken tespitini en başta dillendirerek söze başlayalım: Bildiğimiz, alıştığımız manâda bir edebi metinle muhatap değiliz; elimizdeki bambaşka bir metin. Belli ki bir dâhiyle karşı karşıyayız.

Yıldırım'a göre onu dâhi kılan şey, engelleri yenme kudreti. Deha deyince, yaygın kanaatin aksine, üstün bir yetenekten ziyade bu engelleri yıkmak için mutlaka bir yol bulan kişi ve ayrıca onu emsallerinden ayıran gayret ve aldığı mesafe

anlaşılmalı. Daha önce, özellikle kısa filmlerinde, teknik imkânsızlıkların Uluçay'ı keşif yapmaya, icat etmeye sürükleyip bu durumu nasıl büyük bir avantaja dönüştürdüğünü görmüştük. Dahası, imkân, eğitim (bilgi), gayri tabiiyet, çocukluktan uzaklaşma gibi bir sürü art anlamlar devşirebileceğimiz şehrin kapılarından katbekat uzakta, Tepecik köyünde yaşayan bir sinema âşığının muhayyilesinin nelere kâdir olduğunu da. Şimdiyse ondaki dehanın gücüne bu defa edebiyat cephesinden şahit oluyoruz. Gelelim metinde bu dehanın izlerini sürmeye:

Bir senaristin, çekmek için yanıp tutuştuğu “Bozkırda Deniz Kabuğu” filminin senaryosunu yazma macerasını anlatır *Küller ve Kemikler*. Senarist, karşısına kendi filminin kahramanını almıştır. Sayfalar ilerledikçe fark ederiz ki senarist, kahraman, yazar, Yakup ve geleceğin yönetmeni gibi altbenliklerin tümü aynı kişidir aslında. Kısacası alıştığımız tarzdaki rüya içinde rüya gören adamın hikâyesi değildir bu. “Rüya içinde rüya gören adamın rüyasını anlatan adamla karşı karşıyadır okur.”

Kitapta okuru hayrete düşüren bir başka unsur, dil ve ifade kudretidir Yıldırım'a göre. Kimseninkine benzemeyen, tamamen Uluçay'a özgü bir dildir bu. Kitabın hayli dikkat çeken önemli bir niteliğiye, bugüne kadar karşılaştığımız edebi metinlerde göremediğimiz bir sezgi kudretini ele vermesidir. Sezgi burada kurgunun açığını kapamış, hemen her sorunu gizli bir hazine olan sezgi yoluyla çözmüştür yazar. Kitabın, okuru adeta çarpan, çok sık karşılaşmadığımız bir başka hazinesi ise hiç kuşkusuz Uluçay'ın günyüzü görmemiş, dehşetengiz hayal gücüdür.

Uluçay'ı bu metni yazmaya zorlayan önemli sebeplerden biri onun çocuklukla olan bağıdır belki de. Pek çoğumuzunkinden çok daha sahici, birebir bir bağıdır bu. Kitabın başlangıç sahnesi bize bu hususta önemli ipuçları verir: Yarı bodrum bir oda,

kış, kar ve yarı açık pencereler. Sürekli çocukluğuna dönmek isteyen bir anlatıcı buluruz karşımızda; mutsuz bir çocukluktur hâlbuki. Bu manada açılış sahnesi rastgele seçilmiş bir mekân değildir. Bu yarı karanlık oda, pekâlâ bir mezar ve hatta bir ana rahmi olarak okunabilir. Kitabın bir diğer vasfı da yarım kalmışlığıdır, âdeta yazarıyla kader birliği etmişcesine.

Hasanalı Yıldırım'ın kitapla ilgili son tespitleri de hayli dikkat çekici: Uluçay yaşasaydı, birkaç başka şey yazsaydı Türk edebiyatındaki yeri farklı olurdu. Fakat tıpkı Sabahattin Ali gibi o da yarım kalmış bir hikâyedir. Asıl eserini verememiş bir yazar. Tıpkı çekemediği filmi gibi:

“(...) *Bozkırda Deniz Kabuğu* adlı uzun metrajlı bir projem var. Size her yıl olmak üzere, dokuz kere o şansını veren adamı arıyorum. Yapımcımı arıyorum. Dünyanın en gözü kara adamının ‘Deniz kabukları’nın ellerine birer değnek verip, ‘Terminatör’leri, dinozorları taa Amerika’ya kadar kovalatmaya aday adamı...”
(Ahmet Uluçay, *Antrakt*, Mart 1995)

Yazık ki okuyucusunu, içindeki Yakup'u çekmek için yanıp tutuşan bu sinema müptelâsına o şansını vermeyen adamların utancıyla baş başa bırakarak son buluyor *Küller ve Kemikler*; damakta bıraktığı çok acı bir tad ile.

KIRKAMBAR KİTAP

Büyük Saat'in Vuruşu: Turgut Uyar Şiirinde Anlatısallık

Mehmet Sümer

19 Aralık 2015

Değerlendirme: Neslihan Demirci

MODERN ŞİİR VE SAATİN TIKTAKLARI

Çoğunlukla modern şiire dair hâkim görüş, “Modern şiir hikâye anlatmaz. şeklindedir. Kuramsal düzlemde ortak kabullerle hemfikir değilseniz, işiniz biraz zor; itirazlar karşısında görüşünüzü sağlam gerekçelerle temellendirmeniz gerekir. Bu böyledir. Mehmet Sümer, bu konudaki kafa karışıklığı üzerine enine boyuna düşünerek önce yüksek lisans tezinde, sonrasında *Büyük Saat'in Vuruşu: Turgut Uyar Şiirinde Anlatısallık** kitabında bunu yapıyor; bir önkabulün taşlarını yerinden oynatmaya sıvanıyor. Hikâye ve şiiri aynı potada düşünmeye tahammül edemiyorsanız bile,

* Mehmet Sümer, *Büyük Saat'in Vuruşu: Turgut Uyar Şiirinde Anlatısallık*, Hece Yayınları, 2015.

mezkur çalışma bu yönüyle kulak verilmeyi hak ediyor.

Sanat Araştırmaları Merkezi'nin 19 Aralık'ta *Kirkambar Kitap* programının konugu, Marmara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden Dr. Mehmet Sümer'di. Sümer, anlatı (*narrative*) ve modern şiir kavramlarından yola çıkarak İkinci Yeni şiirinde ve bilhassa Turgut Uyar şiirindeki anlatımcı özellikleri örnekleriyle ortaya koydu. Konugumuz, sunumunun başında, modern şiirde anlatısallıktan (*narrativism*) kastın, şiirle hikâyenin yollarının kesiştiği türleri ifade eden mensur şiir ve manzum hikâye kavramlarından uzak olduğunun altını çizdi. Sümer, bu konuda Behçet Necatigil'in “Şiirimizde Hikâye” başlıklı yazısına atıfta bulundu. Necatigil, yazısında manzum hikâyenin terk edildikten sonra, içinde anlatı öğeleri barındıran şiirlere karşılık olarak şiir-hikâye kavramını öneriyor. Sümer'e göre bu kavram, şiirdeki hikâyeleme unsurunu ifade etmekte yetersizdir; çünkü artık şiirin kafiye ve vezinle sınırlanmadığı bir anlayışta, şair (Necatigil), şiirin evrimini dikkate alırken hikâyenin evrimini es geçiyor. Modern şiir nasıl ki vezin ve kafiye ile tanımlanamazsa, modern hikâye de klasik ‘giriş, gelişme, sonuç’ üçlüsüne bağlı ilk tanımından uzaklaşmıştır. Sümer'in buna alternatif olarak önerdiği kavram ise *anlatımcı şiir*.

Sümer'e göre şiirde anlatımcılık konusunda en bilinçli ve tutarlı ikinci Yeni şairi, Edip Cansever'dir. Şiirinde anlatımcılığa yer verir ve “Sait Faik'in hikâyelerinde ne kadar şiir varsa benim şiirimde de o ölçüde hikâye var” diyerek şiirde anlatının hakkını teslim eder. İlhan Berk ise öykümeden kaçındığını ve ikinci Yeni'nin anlatmayı tamamen sildiğini iddia etmesine rağmen, Sümer'e göre, şiirleriyle kuramsal bakışı uyuşmamakta. Atilla İlhan da Berk'in şiirinin oldum olası öykü barındırdığını söyleyerek bunu yadsıyan tutumunu eleştirir. Yine Sezai Karakoç'un *Hızır'la Kırk Saat'i* ile *Leyla ve Mecnun* şiirleri, İkinci Yeni şiirindeki hikâyelemeyi örnekler.

Turgut Uyar'ın meseleye bakışı ise dönemlere göre değişkenlik arz ediyor. Şair, Sümer'in görüşüne göre, şiirde anlatıya en çok yer veren ikinci Yeni şairlerinden biri olmasına rağmen farklı dönemlerinde farklı görüşler ortaya koymuştur. *Dünyanın En Güzel Arabistanı* (1959), hem II. Yeni'yi başlatan şiir kitaplarından biri hem de Sümer'in ifadesiyle "Uyar şiirinin omurgasını teşkil eden kitap"tır, aynı zamanda anlatımcılığına dair en güzel örnekleri barındırır. "Geyikli Gece", "Akçaburgaz'lı Yekta" şiirleri, "Salihat-ı Nisvan'dan Saliha Hanımefendi'ye" gibi pek çok şiirinde anlatımcılığını görmek mümkün.

Yazara göre Uyar, şiirde anlama karşı değil; hatta bir şiiri anlamaya çalışırken okurun bir hikâyenin parçalarını bir araya getirdiği gibi bir çabaya girdiğini söylüyor. Eskiyle irtibatı açısından *tahkiye* kavramına karşı ve bu kavramla barışması da durduğu yer açısından zaten mümkün değil. Ancak şiirdeki çağrışımların ister istemez hikâyeyi getireceğini de yadsımıyor. Son dönemlerinde kendisiyle yapılan bir röportajda "Öyküye karşıyım dedim ama yanlışım. Şiirde öykü deyince her şeyiyle öykü anlaşılmasın. Bir kişinin öyküsü, bir ânu ya da yazgıyı kastediyorum. Şiirde öykünün tahkiye sağlamlığına ulaşmasına karşıyım" diyecektir. Mehmet Sümer'in Turgut Uyar poetikasını nitilemek için önerdiği kavram *imgesel gerçekçilik*dir. Kavramın dayanağı, gerçekliğin şiire aktarılması. Sözgelimi, İsmet Özel gibi şairlerin tanıklıklarıyla biliniyor ki Uyar, bazı şiirlerinde yaşanmış olayları imgeye bürüyerek aktarıyordu.

Mehmet Sümer'in iddiasını destekleyen bir görüş de Roland Barthes'a ait. Barthes, modern şiiri klasik şiirden ayırt ederken klasik şairin aslında düzyazı şeklindeki bir ifadeyi vezne, kafiyeye, yani klasik kalıplara sokarak ve süsleyerek nazımlaştırdığını söyler. Hâlbuki modern şiir, düzyazıdan yola çıkmaz, süs unsurlarının devreden çıkarılmasıyla ve şiirin kendine özgü değerleriyle kurulur. Dahası, modern şiirdeki göstergelerin gerçeklikle

bağı kopmuştur, yani mimesisin kırılması söz konusudur. Bu yüzden modern şiirdeki anlatının ne Mehmet Akif ve Tevfik Fikret'teki mensur şiirle ne de Dağlarca ve Dranas'taki manzum hikâyeyle örtüşmesi söz konusu değildir. Bu, kendi mecrasında akan bir şiirdir.

Sümer'e göre aslında her metinde bir şekilde anlatı söz konusudur; tıpkı anlam gibi, şiirde anlatı da kaçınılmazdır. Şiiri saf, steril bir hâle getirmek isterken anlatıyla şiirin yollarının ayrıldığını ilk ortaya atan Fransız simbolistleridir. Hâlbuki şiir, özünde kural, sınır ve şart kabul etmez. "Bütün güzel örnekler anlatımcı olsa şairler bundan nasıl kurtulacaklarının yolunu ararlar. Çünkü şiirin tarihi, kopmalarla belirlenir" diyen Mehmet Sümer konuşmasını Turgut Uyar'ın "Acıyor" şiiriyle noktaladı.

Göçmen Davası

*Tunanın evleri, alçacık evler,
İçinde oturur paşalar, beyler,
Örtün perdeleri görmesin iller...*

Bir Rumeli türküsünden

Birkaç aydır, milli bir faciayı, hatta milli bir felaketi sessiz ve sedasız yaşıyoruz. Yarım milyondan fazla Türk, dedelerinin Osmanlı fethinden çok evvel doğdukları, şenlettikleri topraklardan yabancı otlar gibi sökülüyorlar, mal ve mülkleri ellerinden alınarak kapı dışarı ediliyorlar.

Hicret, milletimizin talihinin iki asırdan beri, en acı tarafı oldu. Arkada bırakılan yurda ağlamak, ona ağlaya ağlaya yeni toprağa sarılmak, sapanın açtığı izde doğduğu evi ve babasının gömüldüğü yeri hatırlayarak yaşamak... İşte büyük katliamların dışında asıl serencamımız! Rumeli, kesilerek ve insanı kovalayarak başka milletlerin vatani oldu.

Kaç nesil var ki kızlarımız baba evlerinde gelin olmanın sevincini kaybettiler, erkeklerimiz aynı tarlada, aynı pazarda üst üste çalışamaz oldular. Şehirlerimiz çehrelerini, hayatımız birbirini kaybetti. Türkülerimiz ve şivelerimiz birbirine karıştı.

Bu zoraki hicretin nasıl bir meramla hazırlandığını söylemeye lüzum var mı? Bunu benden evvel ve çok selahiyetli, resmi ağızlar söylediler. Bulgar hükümetinin bu kararı ile sadece yarım milyon insan, - şimdilik yarısı - yerinden yurdundan edilmiyor, sade nesillerin üstüste çalışmasıyla yığılan bir servet, - en aşağı bir milyar! - çok verimli tarlalar, bağlar, bahçeler ve bütün bir tarihin hakkı elinden alınmıyor, ayrıca da, on bir yıldır süren bir seferberlikle harap bütçemiz, üstünden bu ağır yılların bir silindir gibi geçtiği halkımızın refahı da bir kat daha yıkılmak isteniyor. Kasıt sade Rumeli Türklüğüne değil, bütün Türkiye'yledir.

Bu satırları Bulgarlara karşı milletimize kin aşılacak için yazmıyorum. İyi ve faydalı politikanın hislerimizi dışarıda bırakan politika olduğuna inananlardanım. Kaldı ki tarihin kör düşüşünün bir yerde artık durması icab ediyor.

Hayır, ben bir kin alevlemek için yazmıyorum. Yalnız bize karşı çok değişik, çok tehlikeli bir silahın kullanıldığını tekrarlamak istiyorum. Hudutlarımızdan içeriye bomba bırakmadılar. Yarım milyon kardeşimiz, bağrımıza derhal basmamız lazım gelenleri bıraktılar.

Bize karşı silah olarak tarihimizin ve kendimizin bir parçasını çevirdiler. Şurası da var ki bu cinsten bir hadiseyi her gün bekleyebildik. Hatta buna her cihetle hazırlıklı olmalıydık. Yani böyle bir ihtimali karşılayacak, her tarafı evvelden düşünülmüş, seneden seneye eksiklikleri tamamlanmış bir yerleştirme elde bulunmalıydı. Tarihimizin istisnası denebilecek kadar uzun bir sulh devresinden bunu beklemek hakkımızdı. Fakat biz realitenin çıplak iklimine, Balkan ittifakı gibi ütopyaların şampanya sarhoşluğunu tercih ettik. Kendimizi kandırmaya çalıştığımız bir muvazaa sarhoşluğunda etrafımızdaki düşmanlığı unuttuk!

Gazetelerde göçmen havadislerini her okuyuşumda kaç türlü zit düşüncenin tesiri altında kalyorum. Bir taraftan 1911 ile 1923 arasının tecrübesini içimde yeniden canlandığı için tarihimizi daha iyi anlıyorum. Artık dedelerimizi hataları için tenkit etmekten vazgeçtim. Etraflarındaki bu hiçbir anlaşma kabul etmeyen düşmanlık içinde gösterdikleri cesarete, yaşama kudretlerine hayran oluyorum.

Diğer taraftan memleketteki hareketsizlik beni şaşırtıyor. Vakia hükümetimiz, bir yığın ferde ait teşebbüs, göçmenler için bir çok şeyler yapıyor. Fakat efkarı umumiyede henüz böyle milli bir hadisenin uyandırması lazım gelen büyük humma yok! Bize ne oldu böyle? Biz hiç bilmiyor muyuz? Yahud sadece arkalarından gizlenen düşmanlığı mı görüyoruz?

Hatta Bulgaristan'ın kendisinin bile, daha kırk yıl evvel, vatanın, hiç olmazsa resmi salnamelerdeki çehresinin bir parçası olduğunu unuttuk mu?

Gelenler, mor sabahlı Balkan memleketlerinden her şeylerini, hatta yarına ait ümitlerini bile bırakıp gelenler ise, tarihimizin belki en öz taraflarından geliyorlar. Onların başları etrafında Türk tarihinin yarısı kanlı bir güneş gibi çalkanıyor.

Şu satırları yazarken ne kadar yer ismi ve insan adı hafızama hücum ediyor. Eski tarihlerimizin hangisini isterseniz, üç beş sahife karıştırın, daima bir Lofça, bir İştib, bir Filipe, bir Rusçuk, bir Vidin, bir Zıstovi, bir Silistre, bir Plevne ayanına, o yerlerden toplanmış levend endamlı, evliya isimli kahramanlara tesadüf edersiniz.

Büyük bozgunlar, bugünü hazırlayan felaketler başladığı zamanlar bu isimler tarihimizde büsbütün başka bir mana alırlar. Her on beş, yirmi yılda bir tekrarlanan insan kudretinin dışında çarpışmaların, talihle imkansız didişmelerin hikayelerini okursunuz. O zaman İstanbul'un bizim elimizde hangi gayretlerle kaldığını, bugün hudutlarımıza, yarın belki kaldırımlarımıza yiğilacak bu insanların dedelerinin nasıl adım adım bu yurdu müdafaa ettiklerini anlatabilirsiniz.

Hayır, onların geldiği topraklarda en ufak bir tepe yoktur ki Türk tarihinde birkaç defa hususi bir maceranın şerefini kazanmış olmasın! Bütün o serhat kaleleri, palangalar düşüp de düşman orduları, kuyusundan çıkmış ejderhalar

gibi anavatana doğru kıvrıldığı zaman, o köyler, o küçük kasabalar, o tepeler imanla karşısına dikilirdi. Şehirler, kazalar, köyler yıkılır, yanar, sonra tekrar yapılırdı. Rumelinin ayan konakları üstüste yığılan muhacir kabileleriyle dolardı.

Evet, Türk tarihinin hemen her safhasında, bugün göçmen adıyla adlandırdığımız ve talihleri karşısında hâlâ tereddüt ettiğimiz insanların dedelerine rastlarız. En son tarafıyla alıyorum, onlar Alemdar Mustafa Paşanın, Rusçuk yaranının, Mithat Paşanın, Cevdet Paşanın, Ahmet Vefik Paşanın ve daha bir çoklarının tarih karşısında hemşerileridir.

Her Türkün hayalinde, kanları içinde yüzen bir şehit vardır.

Bu Rumeli Türklüğüdür. Bu gelenler işte onların çocuklarıdır.

Brakalım talih! Hakikate dönelim! Şimdi, bugün, bu saatte, misafirhanelerde, çabuktan tedarik edilmiş imkanlar içinde, yarını olmadan yaşayan kardeşlerimiz var. Erkekler ne ise fakat kadınlar, genç kızlar, çocuklar var. Dün alınır teriyle kazandığı parayı kendi sofrasında, yarına ait hayaller içinde yiyen insanlar bugün gözlerimize bakıyor. Hasta başın muhtaç olduğu yumuşak yastık, sıcak oda, gülümseyen yüz, yarının emniyeti, bu erkekler, bu kadınlar, bu çocuklar için yok!

Bunu kâfi derecede düşünüyor muyuz?

Bu mesele çıktığı günden beri Naci'nin mısraı durmadan alevden bir kırbaç gibi omuzumda şaklıyor.

Misafirim vatanın bir harabezarında

Gelenlerin ve geleceğin çoğu çiftç i! Öküzle olsun, makine ile olsun, toprakla, sert, sarı, esmer buğday habbeleriyle ne zaman tekrar başbaşa geleceğiz? Ne zaman iş onları arkada kalan hayatlarına kavuşturacağız? Ev, tarla, ahır, kümes, ev tezgahı, bütün bunlar ancak bizim yardımıyla kurulabilir.

Yazık ki hâlâ işin büyüklüğünü anlamamışa benziyoruz. Hâlâ gazetelerde küçük kıpırdanışlardan başka bir şey yok. Hâlâ milletimiz bu insanlar için seferber olmuş değildir. Herkese soruyorum: Bize ne oldu? Günler geçiyor, bu çalışkan, sade ruhlu ve bütün imanlı insanların talih hâlâ aramızda günün tek mühim meselesi olmamıştır. Yarım milyon... Bir kısmı geldi, bir kısmı gelecek... Ve bir an evvel gelmeyenler, korkarım ki, hiç gelmeyecekler.

Böyle olduğu halde evlerde hâlâ dikiş makineleri onlar için çalışmıyor, hanımlarımız lüks manifatura ve yalancı süs dükkanlarının önünden daha ayrılmadı, onlar için Amerikan bezi ve basma aramıyorlar. Yer yer iane listeleri açılmadı. Gençlik nedense bu işi üstüne hâlâ almadı. Teşebbüs eden de yok! Sanki halkımıza bu işte her türlü fedakârlığı yapmamış icab ettiğini söylemekten çekiniyoruz.

Yanlı ş anlaşılmasın! Ben göçmenlerin yardımla gecindirilmesini teklif etmiyorum. Ben onlara ve bize bu düşmanlığı yapan komşu devletin iktisadî hayatının ve refahının büyük bir tarafını vücûde getiren çok çalışkan, uyanık bir unsurun aramıza geldiğine kaniim. Onların bir an evvel çalışmaya müsait şartlarla yerleştirilmelerini, istihsale atmalarını, bu memleketin ekonomisine girmelerini istiyorum. Fakat aradaki fasilada ve bu yerleşme için halkımızın en geniş şekilde yardımına ihtiyaç vardır.

Bunu söylerken orta sınıfımızın, memur halkımızın, bir kısım kasaba ve köy ahalisinin büyük mahrumiyetler içinde yaşadığını unutmuyorum. Fakat refah ve sıkıntı da nisbîdir.

Bir vatani olmak, hür ve müstakil yaşamak, tarihine sahip yaşamak, bir takım mükellefiyetlerle kabil olan nimetlerdir. Bazen bu külfetler tahammülün de üstüne çıkabilir. O kadar tecrübe geçirmiş, kara günün her nevini denemiş halkımız bunu çok iyi bilir. Biz sadece imaniyla ve ruhunun cömertliğiyle yaşamış bir milletiz. Öyle olduğu halde niçin münevverlerimiz ve hatta hükümetimiz en sarih şekilde halkımıza müracaat etmiyorlar? Her şeyden mahrum edilenle elimizde olanı paylaşmak zamanındayız.

Yaşama iradesi bu kadar büyük olan ve bütün varlığının devletin varlığıyla kabil olduğunu çok iyi bilen bir milletin cömertliğine müracaattan utanıyor muyuz? Böyle ise Türk milleti bizi affetmez. Bu düşüncenin bir an kafamızdan geçmesini affetmez.

Çoğumuzda göçmen meseleleri karşısında rahatı kaçırılmış bir insan hali var. Sanki asrımızın insanına rahat hakikaten nasıbmış gibi düşünüyoruz. Rahat, ferdi saadet, kaygısız baş, bunlar on dokuzuncu asrın kısa rüyalarıydı. Doğrusunu isterseniz bizlere hiç nasip olmayan rüyalar... İnsan talihinin azdığı bu devirde bunu akla getirmek bile gülünçtür. Bu devirde olsa olsa vazifesini yapmaktan gelen iç ferahlığı, huzur vardır. Çünkü devrimiz, vazife ve mesuliyet duygusu devridir. Milletimizin bu iki duyguyu çok iyi tanır. Bunu her vesile ile gördük.

Tekrar ediyorum, alâkalı resmî makamlar bir taraftan vazifelerini yapadursunlar. Biz milletçe bu iş etrafında seferber olmalıyız. Türkiye'nin Bulgaristan'a vereceği en güzel cevap, yurdun verimli, insan emeğine muhtaç yerlerinde, çok kısa zamanda, birer kasaba ve şehir olması temennisıyla, yeni göçmen köylerinin, şarkî Anadolu, Orta Anadolu, Filibe veya Lofça'larının, Varna ve Vidin'lerinin kurulmasıdır. Böylece tarihimizin kaybettiğimiz anahtarlarına yeniden ve vatan içinde sahip oluyoruz.

Bunun için münevverlerimizin bu işi tek dava olarak ele almaları lazımdır. Unutmayalım, kendi başımıza halledebileceğimiz tek mesele de budur.

Göçmenlerin gelecek mevsimde, yurttan yetiştirecekleri ilk buğday başağının talihe karşı en büyük zaferimiz olacağına inanıyorum. Onu şimdiden yüzüme gözüme sürmek istiyorum.

Unutmayalım ki fevkalade hadiseler, fevkalade tedbirler ister. Hem kendimizden, hem yeni gelen kardeşlerimizden mesulüz.

Kaynak: Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, İstanbul: Türkiye Kültür Enstitüsü Yayınları, 1970, ss. 47-53.

Tez-Makale Sunumları

**18. yy.'da Doğu Akdeniz'de
Ticaret ve Halep**

M. Sait Türkhan

10 Ağustos 2015

Değerlendirme: Eşref Kalender

Türkiye Araştırmaları Merkezi olarak düzenlediğimiz Tez-Makale Sunumları programı çerçevesinde Ağustos ayı misafirimiz “18. yy.’da Doğu Akdeniz’de Ticaret ve Halep” başlıklı doktora tezi vesilesiyle M. Sait Türkhan’dı. Konuğumuz, tezinde Doğu Akdeniz merkezli ticaret tarihini araştırmak; bölgedeki İngiliz varlığının teşekkülünü, ticari organizasyonu, ticaretin hacmini ve mahiyetini ortaya koymak, ticari aktörlerin birbirleriyle ve Osmanlı Devletiyle ilişkilerini anlamak gibi meseleleri incelemek için yola çıkmış. Bu bağlamda Osmanlı arşiv vesikalarının çok yetersiz kaldığını, ahidnamelerin uygulanmasına yönelik tutulmuş Düvel-i Ecnebiye defterleri dışında kaynak bulunmadığını; bunun da ithalat-ihracat rakamları, gümrük kayıtları gibi verileri içermediğini söyledi. Buna mukabil, tezin asıl kaynağını ise Levant Company arşivinde bulunan

ve bu şirket tarafından tutulan defterler, ticari raporlar, konsolosluk defterleri teşkil ediyor. Türkhan bu kaynakların bölgedeki İngiliz ticari organizasyonunu, diplomatik anlamda İngiltere konsololugunun oluşumu, teşkilat yapısı, tüccarların faaliyetleri, hangi mallar üzerinden ne tür bir organizasyon gerçekleştirildiği, Halep’teki konsololugun yanı sıra limandaki konsolosluk vekilliklerinin gelişimi, limandaki gemi yükleme-boşaltma süreçleri, depoların idaresi, bölgedeki yerel ticaret ve tüccarlarla ilişkisine, seyr-i sefaının düzenlenmesi ve başta Fransa olmak üzere, diğer rakip devletlerle ilişkileri anlamaya yönelik hayli miktarda veri ve Osmanlı arşivlerini tamamlayıcı bilgiler içerdiğini aktardı.

1580 ahidnamesi ile başlayan Osmanlı-İngiliz ticari ilişkilerinin ilk ürünlerinden birisi, Trablusşam Limanı’nda açılan İngiliz konsololugudur. Bu konsolosluk, kısa bir süre sonra yerel idarecilerden kaynaklanan bazı sorunlar sebebiyle ve ticaret yolları açısından öneminin anlaşılması neticesinde (zira Halep, hem Anadolu’nun hem İran’ın ticaret yolu üzerinde ve kervanların buluşma noktasıydı) Halep’e taşınıyor. Diğer taraftan, ana liman da konsoloslukla beraber Halep’e daha yakın olan İskenderun’a taşınıyor. Ve İngiliz tüccarları 16. yüzyıldan itibaren baharattan mazi, tiftik ve bilhassa pamuğa kadar farklı çeşitlerde malları alarak mukabilinde yoğun miktarda yünlü kumaş satarak ticari yapıyı kuruyorlar. 1581’de Türkiye Kumpanyası’nın kurulması ile başlayan bu ticari faaliyet ve organizasyon, kraliçe, elçi ve konsolosluk maaşların ödenmesi, payitahta sunulacak hediye masraflarının ve ticari organizasyonun masraflarının karşılanması mukabilinde bir tekel imtiyazı alınması şeklinde yapılan bir antlaşma ile faaliyetlerine başlamıştır. Buna göre İstanbul’daki elçi ve diğer şehirlerdeki konsololar diplomatik anlamda İngiltere Krallığı’nı, ticari anlamda Levant Company’yi (Türkiye Kumpanyası bir süre sonra Venice Company ile birleşecek ve Levant Company adını alacaktır) temsil edeceklerdir. Levant Company ise sadece Londra ve çevresindeki

tüccarların ücret mukabilinde üye olabildikleri dar çerçeveli bir şirket yapılanması olarak faaliyetlerini yürütecektir.

Halep'teki İngiliz ticari faaliyetlerinin merkezinde zaman zaman 'English Han'diye zikredilen Gümrük Hanı var. Bir dönem Fransız tüccarlar girmiş olsalar da, bu han esasen İngiliz tüccarların hem mallarını depoladıkları hem de üst katlarını ofis olarak kullandıkları bir mekân. Sait Türkhan, bu han üzerine

yoğunlaşmanın hem ticari organizasyonun yapısını hem de İngiliz tüccarların Osmanlı idarecileri ve yerli tüccar/simsarlar ile kurdukları ilişkileri, yaşadıkları problemleri ve rekabeti anlamak açısından önem taşıdığını belirterek Gümrük Hanı merkezli bu sistemin işleyişini şu şekilde aktardı: "İstanbul başta olmak üzere ticari merkezlerde tüccarların ya ticarethaneler açmaları ya da kendileri ile birlikte getirdikleri acentelerini yetkilendirerek kendi nam ve hesaplarına ticaretin sürdürülmesiyle işleyen bir

TAM - FAALİYETLER

TEZ/MAKALE SUNUMLARI

18. yy'da Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Halep • **M. Sait TÜRKHAN** 10 Ağustos 2015
Avrasyalı Müslüman Bir Âlimin Entelektüel Arayışları: Murad Remzi (1855-1935) • **Abdulsait AYKUT** 5 Eylül 2015
16. Asırda Kudüs'te Meğâribe Mahallesi ve Cemâati • **Hasan Hüseyin GÜNEŞ** 19 Ekim 2015
19. yy. Osmanlısında Taşra İdaresinin Dönüşümü: Valilik Kurumu • **Muammer DEĞİRMENDERE** 21 Kasım 2015

TARİH OKUMALARI

- Gayrimüslim Tebaanın Kaleminden Osmanlı Tarihleri – 5 Bulgar Metinlerinde Osmanlı • **Hüseyin MEVSİM** 18 Nisan 2015
Erken Cumhuriyet Dönemi Şehircilik Tartışmaları - 1 *Hane'lerden Numaralı Ev'lere: Osman Nuri Ergin'den 1927 İstanbul'u Bina ve Arazi Cetvelleri* • **Erol ÖLÇER** 16 Kasım 2015

TAM SOHBET

- Sözlü Tarih - 5** Cumhuriyet Döneminde Muş ve Diyarbakır Mele Kurumu ve Evrimi • **Seçil BOZKURT** 12 Ekim 2015
Balkan Tarihi Konuşmaları – 10 Arnavut Coğrafyasında Osmanlı Dönemi Kültür İzleri • **Milazim KRASNIQI** 11 Eylül Cuma
Balkan Tarihi Konuşmaları – 11 İşkodra Medreseleri ve Alimleri • **Muhamed SYTARI** 28 Eylül 2015
Balkan Tarihi Konuşmaları – 12 Makedonya-Arnavut Tarih Yazıcılığı ve Tarih Kitaplarında Osmanlı Tarihi İmgesi • **Besnik EMİNİ** 10 Ekim 2015
Balkan Tarihi Konuşmaları – 13 Sosyalizm Dönemi Bosna Hersek'te Tarih Yazıcılığı • **Aladin HUSIC** 24 Ekim 2015
Balkan Tarihi Konuşmaları – 14 Hoşgörü Kültürü: İslam ve Balkanlar • **Ferid MUHIC** 14 Kasım 2015
Balkan Tarihi Konuşmaları – 15 Doğu Mirası ve Batı Hasreti Arasında Arnavutların Zihinsel Açmazları • **Dukagjin GORANI** 28 Kasım 2015
Balkan Tarihi Konuşmaları – 16 Arnavut Milliyetçi Mitleri ve Osmanlı İmparatorluğu • **Fatos LUBONJA** 12 Aralık 2015
Balkan Tarihi Konuşmaları – 17 Osmanlı Devri Balkanları'nda Dinî Bir-Aradalık • **Irina KAKOULIDOU** 19 Aralık 2015

sistem bu. Öte yandan acentelik yanında bir başka alt sistem de çıraklık sistemi. Bu da yine bu tüccarların kendi veya yakınlarındaki çocukları küçük yaşlarda İngiltere’de ticaret eğitiminden geçirip sonra Levant’ta bir süre bu ticarethanelerde çalıştırdıktan sonra onları acente konumuna yükseltmelerine dayanmakta. Acentelik sisteminde de iki farklı yol izlenmekte. Sınırlı acentelik sadece bir tüccara bağlı ve sadece o tüccarın emrinde belirli bir komisyon veya maaş karşılığı çalışmakla gerçekleşirken; serbest acenteler ise bir tüccarla sözleşme imzalamakla birlikte diğer İngiliz tüccarlarla da sözleşme imzalayıp onların veya kendilerinin adına ticari faaliyet sürdürebilmekteler.” Bu bağlamda Türkhan, Redcliff ve Hammond gibi İngiliz ailelerinin babadan oğula intikal edecek şekilde birkaç nesil boyunca Halep’teki ticari faaliyetlerini izlemenin mümkün olduğunu belirtti.

Halep’teki tüccarların coğrafi anlamda faaliyet alanlarının Halep, Adana, Payas, Belen, Antakya, Lazkiye, Kilis ve Azez bölgelerini kapsadığını görmekteyiz. 1693-1694 tarihli iki hüküm bu noktada önemli bilgiler sağlıyor. Zaman zaman Halep hinterlandında bulunan İran, Bağdat, Basra ve hatta Erzurum’la ticaret yaptıkları görüle de, East India Company hâkimiyetindeki bu bölge ile ticaret yapmalarının İngiliz hükümeti tarafından yasaklandığı görülmekte. Öte yandan genel olarak Levant Company’nin, Osmanlı gümrük sisteminin barındırdığı potansiyel zorlukların etkisi ile de olsa gerek, kendi hakimiyet alanı dışına çok fazla çıkmadığını da belirtmek gerekiyor.

Tezin bir bölümünü de Halep ticaretinin Akdeniz’e çıkış kapısı olan İskenderun’u incelemeye ayıran Türkhan, şu noktaların altını çizdi: İngiliz tüccarlar 1596’dan itibaren Halep ile arasında yaklaşık 3-4 günlük bir mesafe olan İskenderun’a yerleşmeye başlıyorlar. İskenderun Trablusşam ya da Lazkiye’ye göre hem Halep’e daha yakın bir liman hem de diğerlerine nazaran daha güvenli bir bölge olduğu

için; yüksek nem, bataklıklar ve bunlara bağlı bulaşıcı hastalıklar gibi dezavantajlara rağmen tercih ediliyor. İskenderun’daki ticari organizasyon aynı zamanda konsolos vekili olarak da görev yapan liman temsilcisi tarafından idare ediliyor. Ezcümle; geminin İskenderun’a gelişi ile birlikte boşaltılıp malların alınması, geminin geldiği haberinin hızlıca (daha çok güvercinle) Halep’e ulaştırılması, gelen malların depolarda muhafazası (İskenderun’da 6 büyük depo vardı), kervan organizasyonu ve malların transferi, Halep’ten gelen malların muhafazası ve yüklenmesi, kayıtların tutulup birer yükleme belgesinin hem Halep’e hem de Londra’ya ulaştırılması gibi ticaretin bürokratik işlemlerini tamamen liman temsilcileri gerçekleştirmektedir.

Halep’teki İngiliz tüccarların ticari faaliyetlerinin yanı sıra göze çarpan bir başka husus da, özellikle 18. yüzyılda başta mültezim ve muhassıllar olmak üzere, bölgedeki yerel idari sınıf mensuplarıyla kredi ilişkisi içerisine girmeleri. Bu durumun ortaya çıkmasında, bir yandan İstanbul ile taşra arasında nakit akışını gerektiren malikâne sisteminin yanı sıra, bu yüzyılda Akdeniz’de durağanlaşan ticari yapı sonucu İngiliz tüccarların ellerindeki sermayeyi (Londra ile istişare ederek) %-10-12 gibi bir faiz oranı ile (ki bu oran Londra’da %4-5 civarlarında) kredi ilişkilerinde kullanma isteklerinin etkili olduğu söylenebilir. Bu bağlamda 19. yüzyılda daha da yoğunlaşacak olan kredi ilişkileri ve tarımsal üretimi (özellikle pamuk) yönlendirme gayretlerinin 18. yüzyılın ilk yarısından itibaren başladığını söyleyebiliriz.

Tez-Makale Sunumları

Avrasyalı Müslüman Bir Âlimin Entelektüel Arayışları: Murad Remzi (1855-1935)

A. Sait AYKUT

5 Eylül 2015

Değerlendirme: **Esra EVSEN**

Tez-Makale sunumlarında A. Sait Aykut ile “The Intellectual Struggle of Murad Ramzi (1855-1935)” başlığıyla Wisconsin-Madison Üniversitesi’nde tamamladığı doktora tezi çerçevesinde, Kazan’da doğmakla beraber, 19-20. yüzyıl âlim ve mutasavvıfı Murad Remzi’ye dair bir sohbet gerçekleştirdik. İmam-ı Rabbâni’ye ait *Mektûbat* adlı eser ülkemizde ve bütün İslâm dünyasında çokça okunmasına rağmen eserin mütercimi Murad Remzi, Türkiye’de pek tanınmıyor. Mütercimliği yanında, müderris ve Nakşi şeyhi olması sebebiyle dikkat çekici bir şahsiyettir ve ilginç bir çevreye sahiptir. Ruslara karşı kültürel alandaki mücadelede rol alan öncü ailelerden birine mensuptur. İlk eğitimini ailesinin yanında almıştır. Ardından Kazan, Buhara, Taşkent gibi

şehirlerde bazı alimlerden ders okuduktan sonra Afganistan’a ve Hindistan’a geçerek Bombay üzerinden Cidde’ye ulaşmış, Medine’de ve Mekke’de bulunmuştur. Medrese ve sonrasındaki tahsili esnasında İstanbul’dan Kazan’a, Endonezya’ya ve Pakistan’a kadar bütün İslâm coğrafyasında tedavüldeki bazı Arapça eserleri okumuştur. Ancak Tataristan civarı Musa Carullah ve Kursâvî gibi önemli alimlerin çıktığı bir yer olmasına rağmen, Murad Remzi’nin benzer bir ilgi görmemesi gariptir. Zeki Velidi Togan’ın bütün dini temeli ve Türkleri sınıflandırma konusundaki fikirleri aynı zamanda akrabası da olan Murad Remzi’ye dayanmaktadır denilebilir.

Aykut, tezinde daha çok Murad Remzi’nin geçirdiği büyük dönüşüme; sufi iken milliyetçiliğe doğru seyreden fikir dünyasına yer vermektedir. Cabiri’nin irfan-beyan-burhan üçlemesi çerçevesinde Murad Remzi’nin entelektüel biyografisini ortaya koyan Aykut’a göre İslâm âlimlerinin hemen hepsi hayatlarının farklı dönemlerinde bu kavramlar arasında gidip gelmişlerdir ve önemli olan bunların üçü arasında denge sağlayabilmektir. Murad Remzi’nin özellikle Mekke’de iken telif ettiği eserlerindeki irfani bakışı görmek mümkündür. Bunun sebebi de şüphesiz bu dönemde sufi tarikatların etkisinin çok büyük olmasıdır. Özellikle sufi eserlerinde net bir işraki bakış olduğu da dikkat çeker. Hayatında en önemli ve etkili dönem olan Mekke yıllarında farklı milletlerden bir çok sufi müslümanla ilişkiler kuran Remzi’nin kitaplarını burada tanıştığı Endonezyalı bir müslüman Malay diline de çevirmiştir. Bu nedenle Endonezya ve Malezya’daki Nakşilik yorumları incelendiğinde Murad Remzi’nin kitabından etkilenmiş yorumlara rastlanır. İrfana önem verdiği bu dönemlerindeki eserlerinde ilhamı temel alan İbn Arabî’nin yaklaşımına sahiptir. Sirhindi, Ortadoğu’da kendisini mesih olarak görmekle, Hindistan’da İbn Arabî’ye aykırı olmakla suçlanırken Murad Remzi bu iki eleştiriye de karşı çıkarak aksine, kendisinin İbn Arabî’nin bir tür revizyonist talebesi olduğunu ifade eder.

Mektûbat tercümesinden dolayı daha çok sufi yönüyle bilinen Murad Remzi, bu tercümesinin ardından çok ciddi bir değişim geçirmiş, burhan merhalesine intikal ederek milliyetçi fikirleri öne çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde ciddi bir milliyetçi altyapıyla kaleme aldığı Türklerin ve Tatarların tarihine dair eserinde daha önce Nakşi şeyhlerinden verdiği örneklerin yerini bizim bölgemiz dediği Tatarlar ve Başkurtların örnek kişileri almıştır. Burhan temelli düşünmeye başladıktan sonra, kimi zaman irfan döneminde kendi yazdıklarını eleştiren Murad Remzi'nin dini ilimlere bakışı da bu dönemde değişmiştir. Daha önce önem verdiği Fahreddin Râzî ve Gazalî gibi müelliflere karşı çıkarak açıkça ifade etmesi de Kur'an'a bakışında Şâtıbî'nin usûlünü tercih edip ayetlerin anlaşılabilmesi için anlamına, Arap dilinin o dönemdeki yapısına ve ayetlerin çevreyle ilişkisine bakılması gerektiğini söylemiştir. Murad Remzi'nin Kur'an'ın anlaşılmasında ilimlerin öne çıkarılmasına karşı olduğunu açık şekilde ifade ettiğini söyleyen Aykut'a göre, bu düşünceleri, Musa Carullah'la yaptıkları tartışmaların neticesinde ondan etkilendiğini göstermektedir.

Dini konularda oldukça gelenekçi bir tavır olan Murad Remzi burhan merhalesine intikalinin ardından modernist bir tavır benimser; mesela bu dönemde teknolojiyi övmektedir. Ancak teknolojiyi ele alırken dini ve geleneksel değerlerimizin değişmesi gerektiğini de ilâve eder. Tarih konusuna da burhan temelinde sorularla yaklaştığı görülür. O, tarihi usûlen yazılan bir şey olarak değil toplumun değiştirilmesi, genç zihinlerin aydınlatılması için geleceği inşa eden bir çaba olarak görmüş ve bu nedenle tarih yazımında akla önem vermiştir. Aykut'a göre onun tarih algısında bir romantizm hissedilir ve eşitlik fikri merkezdedir. Ancak bir kahraman ve stratejinin var olması durumunda bir milletin tarih yapabileceğini söyleyen Murad Remzi'nin Thomas Carlyle'ın 19. yüzyılda kahramanların büyüklüğü üzerine ortaya koyduğu tezlerinden etkilendiği ve daha çok elitist sufizm olarak nitelendirilebilecek

seçkin insanların önderliğinde kurtuluşun mümkün olacağı fikrini savunduğu görülür.

Tercümelerinde kendisinden önceki mütercimlerin yöntemine sadık kaldığını ifade eden Aykut'a göre, Abbasilerden beri İslam dünyasının bir çok yerinde kullanılan manâ çevirisi usûlünü Murad Remzi de kullanır. Tezinde Murad Remzi'nin hangi kitaplardan ve kişilerden etkilendiğine, metnini nasıl ürettiğine, tercüme yaparken nereye başvurduğuna da değinen Aykut, özetle Murad Remzi'nin sufizmle ilgili metinlerinde İbn Arabî yolundan gittiğini, tarih alanında kendi dönemindeki bazı tarihçileri, İbn Haldun ve Ahmet Cevdet Paşa'yı taklit ettiğini, akıl ve din gibi konularda ise William Draper'i örnek aldığını belirtiyor. Eserlerini halk için yazdığını söylese de, Arapça ve özel baskı olarak az sayıda yayınlanan eserlerinden sadece belli bir kesimin istifade edeceği muhakkak olan Murad Remzi'nin yine eserlerinin içinde avamın birçok şeyi anlamayacağını ifade etmesi de bir çelişki gibi görünüyor. Sufiliği terk etmeyen, ancak koyu milliyetçi fikirlerle doğru keskin bir kırılma ve dönüşüm yaşayan bu âlim ve mutasavvıfla ilgili sohbetimiz, onun bu dönüşümünün sebeplerini anlamaya yönelik sorularla nihayete erdi.

Tez-Makale Sunumları

XVI. Asırda Kudüs'te Meğâribe Mahallesi ve Cemaati

Hasan Hüseyin Güneş

19 Ekim 2015

Değerlendirme: **Esra Evsen**

Kadim tarihinde, üç dinin mensupları tarafından kutsal kabul edilmesi sebebiyle kimi zaman barışın kimi zaman 'süregelen çatışmaların şehri' Kudüs'ü konuşmak için Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladığı "XVI. Asırda Kudüs'te Meğâribe Mahallesi ve Cemaati" başlıklı doktora teziyle Hasan Hüseyin Güneş misafirimizdi. Osmanlı hakimiyeti altında yaşadığı dört yüz yıla rağmen Kudüs'ün Türkçe literatürde dikkate değer bir çalışmaya konu olmadığını gören Güneş, uzun bir ön araştırma sürecinin ardından Meğâribe mahallesini incelemeye karar verir. Bu tercihteki etkili sebeplerden biri, mahallenin daha önce benzeri görülmemiş şekilde vakıf olarak tesis edilmesi, diğeri ise 800 yıldan fazla bir süre varlığını koruyan mahallenin 1967 yılında İsrail'in Kudüs'ü işgal etmesinde tamamen yok edilmesidir.

Türkçe ve yabancı dillerde mahalle konusunda yapılan araştırmaları yeterince açıklayıcı bulmadığını ifade eden Güneş, tezinde arşiv malzemesi ile teoriyi birleştirecek bir usûl tercih ederek tahrir ve mühimme defterlerini, terekeleri ve kadı sicillerini kaynak olarak kullanmış. Ayrıca literatürde mahalle üzerine derli toplu kavramsallaştırmış bir tasnif bulunmaması sebebiyle Osmanlı mahallesiyle ilgili ortaya konulmuş yönetsel ve sivil eksenli gibi farklı yaklaşımları da ele alarak değerlendirmeye tabi tutmuş. Bu bağlamda İlhan Tekeli'nin tarihe dair 'ezen-ezilen ilişkisine dayanan' bakış açısından hareketle mahalleyi bir çatışma alanı şeklinde telâkki etmesine karşın Güneş'e göre, Meğâribe mahallesi örneğinden hareketle mahalle aslında bir uzlaşma alanıdır.

Selahaddin-i Eyyûbî 1187 yılında Kudüs'ü Haçlılardan geri alınca Selahaddin'in oğlu ve dönemin Şam Valisi Melif Efdal, fetih esnasında karadan ve özellikle denizden verdikleri önemli desteklerden dolayı mahalleyi Magriblilere tahsis eder. Tarihte eşine az rastlanır bir uygulama olan bu 'vakıf mahalle' ilk olarak Melik Efdal tarafından vakıf şeklinde kurulmuş olabileceği gibi, İbn Cübeyr seyahatnamesinde ifade edildiği gibi, daha önce kurulmuş, Melik Efdal tarafından vakıf hâline getirilmiş de olabilir. Vakfiyeye açık bir şekilde yazıldığı üzere, mahallede Magriblilerden başkasının oturmasına müsaade edilmediği, kimi zaman kadıya giden şikâyetler üzerine, şartları taşımayan kişilerin ihraç edildiği görülür.

Mahallenin demografik yapısı konusunda da bilgi veren Güneş bu çalışmanın, Braudel'in XVI. yüzyılda Akdeniz havzasındaki tüm şehirlerin yüzyıl sonuna kadar nüfusunun arttığı şeklindeki tezini de destekleyen bilgiler sağladığını belirtmektedir. Kudüs'ün bütün mahalleleri gibi Meğâribe mahallesinin de nüfusu artmıştır. Bu artışın mahalle sakinlerinin sayısındaki doğal artıştan ziyade, dışarıdan gelen Magriblilerden kaynaklandığı, tekke ve zaviye vakfiyelerinde bulunan, bu kişilerin barınması ile il-

gili bilgilerden anlaşılmaktadır. Mahallenin iktisadi durumuna bakıldığında, Kudüs'teki bütün insanlar gibi bakırcılık, terziilik, zeytin ve yan dallarıyla ilgili işlerde çalışan mahalle halkını diğer bölgelerden ayıran tek mesleğin postacılık olduğu görülür. Sâhilik denilen postacılığın o bölgede sadece Magribililere ait bir iş kolu olduğu, meslek harici başka birinin bu işi yapması hâlinde kadiya şikâyet edilerek görevden men edildiği sicillerden anlaşılmaktadır.

Mescid-i Aksa külliyesinin varlığı, küçük camilerin oluşumunu engellediğinden, Anadolu şehirlerinde gördüğümüz cami merkezli mahalle ve imamın idaresindeki yönetim yapısına Kudüs'te rastlanmamaktadır. Bunun yerine, Osmanlı'dan önce bulunan, Osmanlı döneminde de sürdürülen mahalle meşihatı sistemi uygulanmıştır. Bu sisteme göre mahalle halkı kendi arasında mutabakatla seçtiği bir kişiyi kadiya bildirmekte, kadı tarafından merkeze arz edilen kişi merkezden gelen onayla atanarak mahalle şeyhi olmaktadır. Meğâribe mahallesinin şeyhlerinin çoğunun Masmudi ailesinden geldiğini ifade eden Güneş, bu ailenin Endülüs'te İslam'a giren ilk aile olarak tanınması sebebiyle toplum tarafından kabul gören bir aile olarak tercih edildiğini belirtti. Şeyhu'l-Megâribe, okuyup yazan, bilgi ve görgüsüne güvenilen, bürokrasi usûl ve adabına aşına olan kişilerden seçilmiş, kadının yerine tereke taksimi yapmak gibi vazifeleri de icra etmiştir.

Mahallenin kendisi bir vakıf olmasının yanında, içerisinde de bazı vakıflar bulunmaktadır. Bunların arasında Ebu Medin el-Gavs'a ait vakfa benzer şekilde, kişilerin kurduğu vakıflar olduğu gibi, Melik Efdal adına yaptırılan, Maliki mezhebi merkezli bir ilim yuvası olan Efdaliye Medresesi'ni ayakta tutmak için kurulan vakıf da mevcuttur. Mahallede ayrıca Fahriye Medresesi, iki adet zaviye, Burak duvarı ve Meğâribe Camii olarak isimlendirilen ancak Mescid-i Aksa bünyesinde bir bölüm bulunması daha muhtemel görünen bu yapı gibi önemli yapılar yer almaktadır.

Güneş'in XVI. asırda bir Kudüs mahallesini ele alan bu çalışması, bu türden bir çalışmanın siciller esas alınarak yapılabileceğini göstermesinin yanında, yüz yıllar boyunca süren ama bugün geriye hiçbir bölümü kalmayan mahalleye dair bilgileri bir araya getirmesi açısından da önemlidir.

Tez-Makale Sunumları

19. yy. Osmanlı'sında Taşra İdaresinin Dönüşümü: Valilik Kurumu

Muammer Degirmendere

21 Kasım 2015

Değerlendirme: İ. Lütfi Manastırlı

Türkiye Araştırmaları Merkezi'nce düzenlenen Tez Makale Sunumları'nın Kasım ayı konugu Muammer Degirmendere ile doktora tezi çerçevesinde "19. Yüzyıl Osmanlı Taşra İdaresinin Dönüşümü: Valilik Kurumu" başlıklı bir program gerçekleştirdik. Tezinde valilik müessesesini 1839-1908 tarihleri arasında Bursa merkezli Hüdâvendigâr Eyâleti/Vilâyeti üzerinden ele alan Degirmendere, kamu yönetimi bölümünde hazırladığı bu tezini "Türkiye

Cumhuriyeti'nde var olan siyasal ve yönetsel kurumların sağlamlık ve zayıflıklarının bilinebilmesi, yenilerinin de optimum şekilde oluşturulabilmesinin yolu, on dokuzuncu yüzyılla özdeşleşmiş Osmanlı modernleşme tarihini iyi anlamaktan geçmektedir” Ön kabulünden hareketle hazırlamaya başladığını belirterek başladı sunumuna. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e uzanan süreçte meydana gelen kapsamlı dönüşümün valilik ve dolayısıyla taşra idaresi üzerindeki siyasî, idarî, hukukî izdüşümlerini tespit etmeyi amaçlayan tez, mevzuu üç ana bölüm hâlinde ele alıyor: “Osmanlı Devleti'nde Taşra İdaresinin Dönüşümü”, “Taşra İdaresindeki Dönüşümün Valilik Kurumu Üzerindeki Yasal ve Yönetsel Etkileri” ve “Hüdâvendigâr Eyaleti/Vilayeti'nde Vali Olmak”.

Sunumunu da tezindeki gibi bu üç ana başlık etrafında kurgulayan Degirmendere, konu ile ilgili ikincil literatürü de değerlendirdiği ilk bölümde, Osmanlı taşra idaresinin teşekkül sürecini ve geçirdiği aşamaları aktardıktan sonra Tanzimat Fermanı ile başlayan yeni dönemin aktörleri, düşünce dünyası, iktidar odaklarında yaşanan değişimlerin taşra idaresine etkileri, özellikle II. Abdülhamid döneminde uygulamada yaşanan farklılıklar gibi hususlara değindi. Meseleye taalluk eden mevzuatın ele alındığı ikinci bölümde ise, 1864-1908 tarihleri arasında yayınlanan nizamname ve talimatnamelerde valilik müessesesinin geçirdiği evrelerin, yetki alanının geçirdiği değişimlerin izlerini sürmeye çalıştı. Arşiv belgelerinin ve dönemin matbuatının yoğun olarak kullanıldığı üçüncü bölümde ise ilk iki bölüm çerçevesinde nazarî olarak tespit edilen olguların Hüdâvendigâr Vilayeti özelinde bir anlamda sağlamasının yapılmaya, elde edilen bulgular paylaşılmaya çalışıldı. Tezin ilgili literatüre en fazla katkı yaptığı bu bölümde; Hüdâvendigâr'ın eyalet/vilayet olma süreci, 1864-1908 arasında bölgede valilik yapan zevat, valilerin imar, maarif, ulaşım, teftiş vb. faaliyetleri, vilayetteki diğer memurlarla ve diğer yetkili organlarla, yerli/yabancı bölge eş-

rafiyla, merkez ve sarayla ilişkileri ve nihayet sosyal hayatları ele alındı.

Tanzimat'la ve hatta 19. yüzyıl ile başlayan modernleşme ve dönüşüm hareketlerinin en fazla etkilediği müessesenin valilik olduğunun bir kez daha altını çizen Degirmendere, 1842'de eyalete dönüşen ve 1859-1867 arasında bağımsız mutasarrıflık dönemi istisna tutulursa Osmanlı'nın sonuna kadar eyalet/vilayet olarak kalan Bursa örneğinden hareketle; valilik kurumunun yetkilerinin özellikle 1839-1876 arası dönemde sürekli değiştiğini, bu durumun da taşrada istikrarsız bir ortamın ortaya çıkışına sebebiyet verdiğini belirtti. Buna göre, askerî saikler ve güvenlik kaygılarıyla oluşturulan eyaletlerin hem aktörler hem de yetki ve sorumluluk anlamında giderek sivilleştiği bu dönem, sistemin yerleşmesi adına istikrardan taviz verildiği bir dönemdir. Gerek merkezde ve gerek taşra bürokratik kadrolarında çok ciddi değişimlerin yaşandığı bu dönem, II. Abdülhamid'in idaresindeki 1876 yılı ile birlikte yerleşmeye ve eş zamanlı olarak istikrar kazanmaya başlıyor. 1876 sonrasında valilerin hukuki dayanakları ve yetkileri daha muhkem bir zemine kavuştuğu gibi, görevde kaldıkları sürelerde de kayda değer bir artış gözükmektedir.

Degirmendere, son dönem açısından kurumları ele alan çalışmaların diğer vilayetlerle ve hatta farklı dünya şehirleri ile karşılaştırmalı olarak yapılmasının geçmişi daha iyi anlamak ve günümüze dair daha sağlıklı çözümler üretmek açısından önemli olduğu düşüncesi ile sunumunu bitirdi.

Gayrimüslim Tebaanın Kaleminden Osmanlı
Tarihleri - 5

Bulgar Metinlerinde Osmanlı

Hüseyin Mevsim

18 Nisan 2015

Değerlendirme: Serhat Aslaner

Gayrimüslim Tebaanın Kaleminden Osmanlı Tarihleri başlıklı seri konuşmalar çerçevesinde Türkiye Araştırmalar Merkezi'nin konuklarından birisi de Hüseyin Mevsim oldu. Osmanlı tarihinin Bulgar aktörleri üzerine hazırladığı telif ve tercüme eserleri ile yakından tanıdığımız Mevsim, konuşmasına 'Bulgarlar kimdir? Bulgar kimliği hangi tarihi süreçlerden geçerek oluşmuştur?' gibi sorulara cevap mahiyetinde de alabileceğimiz bir tarih anlatısı ile başladı. Buna göre 681'de Bizans'a baş kaldırırlarak kurulu Bulgaristan devleti. Kurucu unsurlar ise her biri farklı dil ve inanca sahip üç farklı grup: Traklar, Slavlar ve Proto-Bulgarlar. Bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak da çok başlı bir yapı ile karşı karşıyayız. Zira idari anlamda başta proto-Bulgarlar varken kültürel hâkimiyet Slavlarda, konuşulan dil Slavca. Keza dini açıdan da her üç unsurun arasında ciddi farklılıklar var. İşte bütün bu farklılıklar barındırdığı potansiyel tehditler nedeniyle ve

bu çok başlı yapıya bir son vermek amacı ile 863 senesinde Bulgarlar Hristiyanlığa geçmeye ve bir yandan Roma bir yandan Bizans ile yaptıkları pazarlıklar sonucunda Bizans'a/patrikliğe bağlanmaya karar veriyorlar. Ardından kutsal kitapların çevrilebileceği bir yazı türüne ihtiyaç doğuyor. Kiril ve Metodi kardeşler Bursa Uludağ'da Polihron Manastırı'nda yaptıkları mesainin ardından Kiril alfabesini icat ediyorlar. Bu alfabeyle 9. yüzyılın son çeyreğinden itibaren özgün eserler verilmeye başlanıyor. Bu arada 14. yüzyıl sonlarına doğru Bulgar topraklarının Osmanlı hakimiyeti altına girmesi ile birlikte, Bulgar tarihinde Osmanlı/İslam kültürü ile yoğun etkileşime girildiği yeni bir dönem başlıyor. Bu kısa tarihçenin ardından Mevsim, Osmanlı tarihi açısından ifade ettiği anlamlara da değinmek suretiyle dörtlü bir dönemlendirmeye tabi tutarak Bulgarca kaynakların tanıtımına geçti.

İlk periyot 860'lardan başlayarak 1762 yılına kadar sürdüğü kabul edilen ve Eski Bulgar edebiyatı olarak adlandırılan dönem. Eski Bulgar edebiyatı literatürü tamamıyla kiliseye, dine hizmet etmek, dini pratikleri cazip kılmak gayesine matuf olarak ortaya çıkmış 'teokratik' bir edebiyat. Bu literatürün temel edebi türü, azizlerin hayatlarını anlatan menkıbevi türden eserlerdir ki hemen hepsinin yapısı aynıdır: Esere konu teşkil eden azizin örnek alınmasının gerekliliği, azizin çocukluğu, olgunluk yılları ve ölümü anlatılır. Söz konusu literatürün neredeyse tamamına eriştiğini ve bir kısmının yayına hazırlanmakta olduğunu belirten Mevsim, bu eserlerin, bir tür biyografi olmaları hasebiyle, satır aralarında Osmanlı'ya dair ilginç bilgilerin yer alabildiğini belirterek bilhassa kendisinin Türkçe'ye kazandırdığı Konstantin Konstenecki'nin *Stefan Lazareviç'in Yaşam Öyküsü* adlı eserinin buna çok mühim bir misal teşkil ettiğinin altını çizdi.

1762'den sonra başlayan yeni dönem ise 'Bulgar rönesansı' diye adlandırılıyor. Bu tarihi, bir başlangıç noktası kılan hadise ise Bulgar papaz Hilendarski'nin yazdığı Bulgar Tarihi kitabı. İçerdiği bilgiler tarihî açıdan problemli görünmekle beraber, bu kitabın kendini konumlandığı noktada bu durum çok önemli değildir. Zira Hilendarski bu metni ile Bulgarların utanılacak bir tari-

he sahip olmadıklarını, aksine İncil'e ve bir peygambere dayanan bir tarihi mirasa sahip olduklarını ifade ediyor; böylelikle Bulgarlara milli bilinç ve bir tarih şuuru kazandırmayı gaye ediniyor. Yine 1700'lerin sonlarına doğru bu minval üzere yazılmış birkaç Bulgar tarihi metni ile daha karşılaşıyoruz. Bu metinlerde Osmanlı, Bulgar rönesansını geciktiren bir unsur olarak zikredilmekle beraber, ciddi anlamda bir eleştiriye uğramamakta, bazı metinlerde kendisinden objektif biçimde bahsedilmektedir. Osmanlı'yı tenkit ve takbih eden yayınlar ise 19. yüzyılda başlıyor.

18. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Balıklı Alfabe olarak bilinen alfabenin basılması, eğitim alanında bir seferberliğin başlaması ve okulların yaygınlaşması ile birlikte yeni bir evre de başlıyor. Bu evre, kitapların yanısıra, 1840'tan itibaren süreli yayınların da devreye girdiği bir dönemdir. İlk Bulgarca dergi 1842'de İzmir'de, ilk gazete ise 1846'da önce Leipzig'de, ardından taşındığı İstanbul Balkapan Han'da çıkıyor. 1840'lardan 1870'lerin sonuna kadar yaklaşık 100 civarında Bulgarca gazete ve dergi çıkıyor. Bulgar matbuatında öne çıkan merkezler ise İstanbul ve Romanya. Bu tarihlerden itibaren başlayan Bulgar milliyetçi hareketlerine bakış açısı ise her iki merkezde farklılık arz etmekte. İstanbul'daki Bulgar matbuatı devrim ve şiddeti desteklemeyen, kılıcı değil kitabı ve dolayısıyla kültürel kalkınmayı savunan bir tavır sergilerlerken Romanya Bükreş'teki Bulgar basını ise tam aksine silahlı devrimi destekler bir tavır içerisine giriyor. Kırım Harbi'nin Osmanlı-Bulgar ilişkileri ve Bulgar literatürü açısından bir dönüm noktasına tekabül ettiğinin altına çizen Hüseyin Mevsim, 1850'lerden itibaren Bulgarların siyasi bağımsızlık taleplerini dile getirmeye, bu amaç doğrultusunda isyan hareketlerine kalkıştıklarını belirterek Bükreş merkezli devrimci/aynıncı cephenin bu mücadeleyi kazandığını vurguladı. Bölgede valilik yapan Mithat Paşa'nın aynıncı Bulgarların hedefindeki önemli isimlerden birisi olduğuna da işaret eden Mevsim'e göre, idari ve inşai anlamda bölgede önemli reformlara imza atan Mithat Paşa, halk desteğini kazanmaya başladığı için, bu aynıncı grubun da en önemli düşmanlarından birisi haline gelmişti.

Bulgar tarihi açısından en önemli şehirlerden birisinin ve keza 19. yüzyılda en fazla Bulgar'ın yaşadığı şehrin İstanbul olduğunu belirten Mevsim, 1860'lara kadar aralarında ciddi hiçbir problem yaşanmayan iki devlet arasındaki ilişkilerin beş asrı geçen ortak tarihlerinde birbirlerine dair önemli bilgilere ev sahipliği yaptıklarını; ancak Bulgaristan'da Türkoloji kürsüsü 1880'lerde kurumsallaşırken Osmanlı/Cumhuriyet tecrübesinin bu konuda çok geride olduğunu (Türkiye'de Bulgar Dili ve Edebiyatı kürsüsü 1991'de açılıyor, Sırpça için ise herhangi bir gelişme söz konusu bile değil) hatırlatarak sunumuna son verdi.

Erken Cumhuriyet Dönemi Şehircilik Tartışmaları - I

Hane'lerden Numaralı Ev'lere

Erol Ölçer & Ali Adem Yörük

16 Kasım 2015

Değerlendirme: Sedat Albayrak

Türkiye Araştırmaları Merkezi olarak Yuvarlak Masa Toplantıları kapsamında birincil tarihi kaynakların okunması/tartışılması düşüncesiyle düzenlediğimiz Tarih Okumaları'nın bu oturumunda Erol Ölçer'in hazırladığı *Hane'lerden Numaralı*

Ev'lere: Osman Nuri Ergin'den 1927 İstanbul'u Bina ve Arazi Cetvelleri başlıklı eseri konuştu. Osman Nuri Ergin tarafından 1927 nüfus sayımları sırasında İstanbul'daki 6800 civarında sokak ve caddede yer alan binanın mahiyeti, kat adedi, yapı türüne dair tuttuğu istatistikî cetvellerden yola çıkılarak hazırlanan eser 1927 İstanbul'unun adeta sayısal fotoğrafını çekmektedir. Erol Ölçer'in rahatsızlığı nedeni ile son anda katılamadığı programda sunumu, kitabın hazırlanış sürecinde Erol Bey ile yoğun teşrik-i mesaide bulunan Ali Adem Yörük yaptılar.

Erol Ölçer'i geçen yılın Ocak ayında yine Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları tarafından yayınlanan *Şehir Sokak Hafıza: Kuyulu'dan Biçki Yurdu'na Osman Nuri Ergin ile İstanbul Sokak Adları* adlı eseri-

ni konuşmak üzere ağırlamıştık. Bu toplantıda kendisi İstanbul şehir tarihine olan ilgisinin sebepleri üzerinde durarak eserlerinin ortaya çıkış serüvenini anlatmıştı. Temmuz ayında yayınlanan ve Osman Nuri Ergin'in 1927 İstanbul'u Bina ve Arazi Cetvelleri'ni konu alan yeni eseri, öncekini tamamlar mahiyette dönemin İstanbul sokaklarındaki her bir yapı hakkında önemli bir envanter sunuyor. İstanbul sokaklarının isim babası, Şehramaneti'nin mektupçusu Osman Nuri Bey'in çalışma azmi ve şehre bıraktığı miras unutulmazdır. Erol Ölçer bir İstanbul sevdalısı olarak bu mirasın peşine düşmüş,

Ergin'in bıraktığı iki mühim çalışmanın güzel bir şekilde neşrine vesile olmuştur. Turgut Kut hocanın da katıldığı toplantı, hem Erol Bey ile ilgili hem de İstanbul'un yakın tarihine dair anekdotlarla renkli hâle geldi. Ali Adem Yörük, hem kitabın editörü hem de Erol Bey'le eserin neşrinde teşrik-i mesaide bulunmuş biri olarak kitabın ortaya çıkma serüvenini anlattı.

Osman Nuri Ergin'in 1927 İstanbul Bina ve Arazi Cetvelleri, dönemin şehremini Muhiddin Bey'in göreve gelmesi ve Osman Nuri Ergin'i vilayet mektupçusu olarak atamasıyla Tahdit ve Tahrir Talimatnamesi gereği bu vazifeyi üstlenmesiyle başlar. 1003 numaralı Binaların Numaralanması ve Sokaklara İsim Verilmesi Hakkında Kanun'a göre; tüm binalar numaralandırılacak, binaların niteliği belirtilecek, ayrıca binasız yerler tespit edilecektir. On bin liralık nümerotaj tahsisatı ayrılmış, 140 bin kadar emlak üç ay içinde isim verilmesi kararlaştırılmıştır. Her bir muntıkadaki binalar mevâdd-ı inşaiyeye (yapı türüne) göre; kârgir, ahşap, nîm-kârgir, kat adedine göre; katsız, bir katlı, iki katlı, üç katlı, dört katlı ve dörtten ziyade gibi tasnife tabi tutulmuştur. Bina ve araziler şu başlıklarda tasnif edilmiştir: içinde oturlan ve yatılan binalar (ev, apartman, pansiyon, otel, han, bekâr odası, baraka), sanat ve ticaret yerleri (dükkân/mağaza, han, fabrika, hamam, fırın, garaj, ahır), umumi ve resmi binalar (mektepe, kışla, hükümete ait bina, belediyeye ait bina, hastane, karakol, cami, kilise, havra, tiyatro ve sinema), binasız yerler (arsa, bostan, bahçe, park, mezarlık).

Ölçer'in çalışması Osman Nuri Ergin'in büyük emeklerle gerçekleştirdiği 1927 senesi İstanbul bina sayımlarına ait istatistikleri içermektedir. Çalışmanın ana kaynağı, 1927 Nüfus Tahriri hazırlık çalışmaları kapsamında İstanbul'da yapılan nümerotaj esnasında, başında Osman Nuri Ergin'in bulunduğu Şehramaneti Nümerotaj Hey'eti'nin hazırladığı bina ve arazi istatistik cetvelleridir. Bu cetvellerde 90 muntika, 6.800 küsur sokak ve caddede bulunan

binalar mahiyet, kat adedi ve yapı türü bakımından sıralanmıştır. Buradaki veriler Ergin'in 1934'te yayınladığı İstanbul Şehir Rehberi ile örtüşmektedir. Mıntıkalar arasında İstanbul merkez, Beyoğlu, Üsküdar ve Kadıköy gibi birden fazla bölgeye ayrılanlarla beraber, münferit bir çok mıntıka da ismine göre tasnif edilmiştir. Bu doğrultuda 142.200 adet emlak numara levhası çıkarılmıştır. Dönemin İstatistik Umum Müdürü Camille Jacquart'ın dediği gibi, İstanbul Bina Kütüğü; İstanbul'un topografyası, sıhhi şartları, inkişafı ve idaresi ile alâkadar her türlü kurum ve bilim adamı için büyük öneme sahiptir ve yayınlanması elzemdir. Fakat o dönem yayınlanmamıştır. Bu arzu ancak 87 sene sonra Ölçer tarafından yerine getirilebilmiştir. Atatürk Kitaplığı'nda Osman Ergin koleksiyonunda bulunan 1927 İstanbul'u Bina ve Arazi Cetvelleri nüshası yeni harflere aktarılarak önemli bir matbuat ve arşiv desteği ile desteklenilerek neşredilmiştir.

Eserde girişten sonra kronolojik olarak nüfus tahriri çalışmalarının aşamalarını belirten gazete haberleri gelmekte, peşi sıra kitabın gövdesini oluşturan, 90 mıntıkaaya ait istatistik cetvelleri teker teker sıralanmaktadır. Eski sokak levhaları, haritalar; çeşme, cami, karakol, hamam, mezarlık veya sokağın genel görünümünü veren eski ya da yeni fotoğraflarla bu bölüm renklendirmeye çalışılmıştır. Kitabın eklerinde Tahdit ve Tahrir Talimatnamesi, Tahrir Memurlarına Mahsus Mufassal Talimatname ve şehircilikle ilgili önemli mevzuatlar da bulunmaktadır. Ayrıca Coğrafi Mıntıkalar İtibariyle İstanbul Şehremaneti Binalar İstatistiği, İstanbul hamamları ve karakollarına dair kayıtlar, önemli detaylar sunmaktadır. Mimar Kemaleddin Bey'in İstanbul'un imarına dair iki önemli tenkit yazısı ile Celâl Esad Arseven'in İstanbul'un nasıl imar edilmesi gerektiğine dair metni, kitabı tamamlayan ilâveler olarak yeniden neşredilmiş.

Kitap, sadece binaların numaralandırılması ile sınırlı kalmıyor, İstanbul'a ait ciddi bir miktarda se-

cilmiş tarihi şehir kesitleri ve toplumsal manzaralar da içeriyor. Cetvellerdeki ev, ahır, baraka, bekâr odası, dükkân gibi binaların bir çoğu bugüne ulaşmamıştır. Cami, han ve mekteplerin bir kısmı ise çeşitli çalışmalara konu olmakla birlikte, hâlâ keşfedilmeyi ve coğrafi-tarihi seyri ortaya çıkarılmayı bekliyor. Bu bakımdan İstanbul'un mekan hafızası yönüyle önemli kaynaklardan biridir.

“Sokaklar şehirlerin hafızasıdır.” sözünü hatırlatan Ölçer açısından eser ve çalışmalarının hayranlıkla izini sürdüğü, İstanbul'a tarifsiz pek çok hizmeti bulunan Mektupçu Osman Bey'in çalışmalarının “kisve-i tab'a” bürünmesi, hususi bir ehemmiyete sahiptir. Ölçer, Osman Nuri Ergin'in faaliyetlerini matbuattan takip etmeye çalışarak bilhassa tahrir ve nümerotaj çalışmalarına dair bir çok haber ve makale ile kitabı renklendirmiştir. Büyük bir sokak tabelası koleksiyonuna sahip olan Erol Bey, Ergin'in bizzat hazırlattığı rik'ayla yazdırılmış sokak tabelalarından bazıları da olmak üzere, İstanbul sokak hafızasına dair birçok bakiyeyi de eserin çeşitli yerlerinde okuyucunun nazarlarına sunmuştur. Yer yer güzel sokak resimleriyle süslenen eserin şehir tarihçiliğine büyük katkı sağladığı ve bu alanda çalışanlar ve meraklılar için güzel bir kırkambar niteliği sağladığı da söylenebilir.

Sözlü Tarih Konuşmaları 5

**Cumhuriyet Döneminde Muş
ve Diyarbakır Mele Kurumu
ve Evrimi**

Seçil Bozkurt

12 Ekim Pazartesi 2015

Değerlendirme: Ferzan Payan

Türkiye Araştırmaları Merkezi bünyesinde gerçekleştirildiğimiz Sözlü Tarih Konuşmaları'nın beşincisinde, konuğumuz Seçil Bozkurt, 2014 yılında Bilgi Üniversitesi Kültürel İncelemeler Yüksek Lisans Programı'nda ve esas itibarı ile sözlü tarih görüşmelerine dayalı olarak yazdığı "Cumhuriyet Döneminde Muş ve Diyarbakır'da Mele Kurumu ve Evrimi" başlıklı tezi çerçevesinde bir sunum yaptı.

Bozkurt, tez konusunu belirlerken bir motivasyonunun da Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Kürtlere ve dindar Müslümanlara karşı geliştirilen ötekileştirmenin yansımalarını ortaya koymak olduğunu dile getirdi. Bozkurt, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ve sonrasında tekke

ve zaviyelerin kapatılması ile kanun dışı hâle gelen Kürt medreseleri hocalarının (*mele*) medrese geleceğini sürdürmeye gayret ederlerken yaşadıkları dönüşümü, Kürt ve Müslüman kimlikleriyle yaşadıkları zorlukları onların tanıklıkları eşliğinde gün yüzüne çıkarmaya çalışmış.

Ana malzemesi Diyarbakır, Muş ve Norşin'de gerçekleştirdiği sözlü tarih görüşmelerinden oluşan tezde, medreseli hatıratlarından; İsmail Kara, Martinvan Bruinessen, Şerif Mardin gibi akademisyenlerin çalışmalarından ve gazete haberlerinden faydalanan Bozkurt, sözlü tarih çalışmalarında önemli zorluklardan birinin görüşmeler ve yazılı kaynaklardan edinilen verilerin iç içe geçmiş olmasında ve bu bilgilerin bütünlüklü hâle getirilmesi safhasında yaşadığına işaret etti.

Medreselerin tarihinin Hz. Muhammed döneminde birkaç kişilik "halka"larla yapılan Kur'an öğretimi-ne kadar dayandırıldığını belirtmesinin ardından Kürt coğrafyasında Büyük Selçuklu'da ve Osmanlı'da devlet eliyle kurulan sistemli eğitim kurumları hâlini alan medreselerden farklı bir geleneğin hakim olduğuna vurgu yapan Bozkurt, yatılı eğitim veren bu medreselerin işleyişini ve öğrencilerin orada bir günü nasıl geçirdiklerini anlattı.

Cumhuriyet'in laik ulus-devlet inşası sürecinde birer tehdit olarak algılanan medreseler ve medreseliler; uzak taşrada bulunmaları ve her türlü ihtiyaçları bakımından kendilerine yetebilmeleri, siyasi merkeze muhtaç olmamaları dolayısıyla kontrol altında tutulamadılarsa da, özellikle tek parti döneminde 'istibdat' niteliğini yapacakları derecede yoğun baskılara maruz kalmışlar. Çok partili demokrasiye geçilmesiyle beraber, görece rahat bir ortam oluştuyorsa da iki askerî darbe sonrası gelen 1980'li yıllarda pek çok medresenin kapısına mühür vurulmuş, kimi âlimler gözaltına alınmışlar ve işkencelere maruz kalmışlar. Eğitim faaliyetini sürdürmeye devam edebilenler de 28 Şubat sürecin-

den nasiplerini almışlar ve medrese eğitimi melelerin cesareti ve azmiyle çok daha zor koşullarda, çoğunlukla âlimlerin evinde sürdürülmüş.

Tarihi açıdan Türkiye'nin siyasi hayatı ile paralel olarak gelişen anlatıda 2000'li yıllarda Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı ile kapalı medreselerin açıldığı, fiili olarak büyük bir rahatlama yaşandığı, hatta Diyanet İşleri Başkanlığı'nca bin kadar mele-ye kadro verildiği; ancak melelerin yasal düzenleme taleplerinin bu dönemde de karşılanmadığının üzerinde duruluyor.

Kürt medreselerinden çıkan iki önemli figür kabul edilen Şeyh Said ve Said Nursi'ye dair görüşmeler sorular yönelten araştırmacı, Said Nursi'ye ve risalelere saygı duyulmakla birlikte, eserlerinin medreselerde okutulmadığı; Şeyh Said ile ilgili olarak da ona yakınlığıyla bilinen köylerdeki medreselerin daha ağır baskılara maruz kaldığı bilgilerine ulaşmış.

2013 yazında gerçekleşen görüşmelerin katkısıyla 2014 yılında yazılan teze dair sunum, melelerin 'Barış Süreci'nde de gündeme gelen kanaat önderi vasfının geçmişte ve günümüzde nasıl bir karşılığı olduğunun anlatılması ile noktalandı.

Kemalizm, askerî vesayet ve milliyetçilik eleştirisi olarak da okunabilecek bu çalışma, ilgili literatürün zayıf olmasının avantajı ile beraber, doktora tezini besleyebilecek bir kapsamı, yüksek lisans tezine sığdırmak gereğinden doğan kısıtların dezavantajını da barındırıyor. Bunun farkında olan Bozkurt, daha fazla görüşmeciye ulaşarak daha önce değinme fırsatı bulamadığı konularda da veri toplayarak çalışmasını genişletmeyi hedefliyor.

Balkan Tarihi Konuşmaları

11 Eylül 2015 - 19 Aralık 2015

Değerlendirme: Eşref Kalender

Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin uzun yıllardan beri ilgi alanında bulunan ve hakkında defalarca programlar/seminerler düzenlediği Balkan tarihi programları Eylül-Aralık ayları arasında yeni bir boyut kazandı. Bu tarihler arasında Bilim ve Sanat Vakfı ve Yurt Dışı Türkler Daire Başkanlığı ortaklığıyla gerçekleştirilen "Türkiye ve Balkanlar Arası İlmî Münasebetlerin Güçlendirilmesi" başlıklı proje kapsamında düzenlenen bir dizi programın konukları, tamamıyla Balkan ülkelerinden gelen akademisyen ve entelektüellerden oluşmaktaydı. Proje, bir yandan Balkan tarihi araştırmalarının temel meseleleri, kaynakları, Balkan tarih yazımında Osmanlı imgesi gibi konuları Balkanlardaki araştırmacılarla tartışmayı, bir yandan da Türkiye ve Balkan akademisyenleri arasındaki bilgi alışverişinin geliştirilmesini amaçlıyor. Bu çerçevede Türkiye Araştırmaları Merkezi Eylül-Aralık ayları arasında iletişim, ilahiyat, tarih gibi muhtelif disiplinlerdeki akademisyenleri ağırladı.

On program olarak kurgulanan seri toplantıların 11 Eylül 2015'te gerçekleştirilen ilkinde Kosova Priştine Üniversitesi Gazetecilik Fakültesi dekanı **Milazim Kraşniqi**, "Arnavut Coğrafyasında Osmanlı Dönemi Kültür İzleri" başlıklı bir sunum gerçekleştirdi.

Kraşniqi'nin sunumunun merkezinde Osmanlı'nın Arnavutluk'taki mesruiyeti problemi, daha özelde ise Osmanlı'nın Arnavutları zorla müslümanlaştırıp

müslümanlaştırmadığı problemi vardı. Kraşniqi, gerek birincil kaynakların gerek yurt dışında yapılan

ciddi akademik çalışmaların bu problemi ortadan kaldıracak veriler içerdiğini ancak birkaç nedenden dolayı bunun zor olduğunu belirtti. Bu nedenlerden biri, 1912’de Arnavutların Osmanlı’dan ayrılması ve buna bağlı olarak Osmanlıyı ötekileştiren, silmeye çalışan Sırp tarih anlayışının hâkimiyeti altında şekillenen milliyetçi bir tarih yazımının gelişmiş olması; diğeri ise II. Dünya Savaşı sonrasında bölgeyi hâkimiyeti altına alan Marksist görüşlerin etkisidir. Arnavutların Osmanlı hâkimiyetini zorla kabul etmediklerini konuşmasında çok kere belirten Kraşniqi, mevcut hatalı algıların bertaraf edilmesi için Arnavutluk tarihinin birincil kaynaklarla ve Osmanlı arşivlerini ihmal etmeden yeniden yazılması gerektiğinin altını çizdi. Sunumunun sonunda ülkenin AB üyeliği sürecinin nefret söyleminin, öteki algısının ve tek taraflı bakış açısının değişmesinde etkili olabileceğini düşündüğünü ifade etti.

İşkodra müftüsü **Muhamed Sytari**’nin konuk olduğu “**İşkodra Medreseleri ve Alimleri**” başlıklı ikinci toplantı ise 28 Eylül 2015 tarihinde gerçekleştirildi. Sytari, kendi müşahede ve tecrübelerinden hareketle, Arnavutluk’taki ilim geleneği hakkında ülkenin önde gelen ilim adamlarını merkeze aldığı bir konuşma sundu. Temelde sunum “Arnavutluk’ta bir ilim geleneğinden bahsedilebilir mi? Arnavutluk ulemasının 20. yüzyıldaki serencamı nasıldı? Osmanlı’nın Arnavutluk politikaları bir asimilasyon içeriyor muydu?” gibi sorulara cevaplar aranarak şekillendi. Sytari, ilmiye sınıfının kişiyi Hz. Muhammed’e kadar uzanan bir ulema silsilesine bağlayan ‘icazet’ geleneği üzerinden

teşekkür etmesinin çok önemli olduğuna vurgu yaptı ve bu geleneğin bölgedeki önemli temsilcilerinden bahsetti. Bu bağlamda önemli bir ilmiye geleneğine

sahip olan, tamamıyla klasik usûlde medrese tahsil ve tedrisine devam edilen Arnavutluk’ta Osmanlı ile beraber İslam’ın da ötekileştirildiğini ve hedef alındığını belirtti. Arnavutluk ulemasının hem bizzat şahsiyetleri ve eserleri ile hem de sahip oldukları kütüphaneler aracılığı ile tarih, din ve geleneğin yaşamasında çok önemli bir fonksiyon üstlendiğini belirten Sytari, bu sebeple 40’lı yıllardan itibaren din, tarih ve geleneğin tasfiye edilmesi sürecinde ulema sınıfının öncelikli hedef hâline geldiğini söyledi. Ulema sınıfının maddi ve manevi ciddi saldırılara maruz kaldığını, jurnalendiklerini, cami ve medreselerinin tahrib edildiğini ve nihayet kütüphanelerinin yakıldığını örnekleriyle (Yusuf Tabaku, Davut Boriçi, Hafız Ali Karay gibi) birlikte anlattı. Esasen 1912’de başlayan ve 1940’lardan itibaren ivmesini arttıran bu tahripkâr sürecin zirveye çıktığı dönem ise İslam ve din adına hemen her şeyin yasak olduğu 1967-1990 arası. Kasım 1990’da İslam’ı yasaklayan kanunun ilgası ise geleneksel medrese tedrisatının ve dinî hayatın canlanması açısından yeni bir dönüm noktasına tekabül ediyor. Bütün bu eylemlerin söylemsel altyapısının Osmanlı’nın gerek din gerekse dil üzerinden Arnavutları sömürgeleştirdiği istikametinde bir önkabule dayalı olarak kurulduğunu belirten Sytari; bunun aslında hiç doğru olmadığını, Osmanlı döneminde bölgede Arnavut dilinde basılan kitaplar ve Arnavutça’ya dair (sözlük, alfabe vs.) kitapların bu tezi çürüttüğünü söyledi. Fakat dini ‘çöp’ ve ‘yabancı’ sayan aşırı milliyetçi bakış açısının bunu görmezden geldiğinin altını çizerek konuşmasını tamamladı.

Balkan Tarih Konuşmaları kapsamında 10 Ekim 2015’te “**Makedonya-Arnavut Tarih Yazıcılığı ve Tarih Kitaplarında Osmanlı İmgesi**” başlığı altında gerçekleştirilen programın konuşmacısı Saints Cyril and Methodius Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi **Besnik Emimi** idi. Emimi konuşmasında Makedonya eğitim sisteminden ve bu sistemin tarih eğitimi çerçevesinde ön plana çıkan özelliklerinden bahsetti. Her şeyden önce bölge toplumlarının Osmanlı sonrasında çok farklı siyasi organizasyonlar altında

yaşamak durumunda kalmalarının toplumsal hafızada ciddi ve telafisi zor hasarlar verdiğini, bunun daima hatırdan tutulmasını gerektirdiğini söyleyerek sunumuna başladı.

Makedonya'da ilk, orta ve lise eğitiminin zorunlu olduğunu ve Makedonca, Arnavutça ve Türkçe olarak üç dilde eğitim alma imkânı bulunduğunu ancak en

başta belirttiği hususun da etkisiyle müfredatın sürekli değiştiğini ifade etti. Kuşkusuz sıkça yaşanan müfredat değişikliğinde rol oynayan önemli bir faktör de son yıllara kadar derslerde okutulacak kitaplara dair herhangi bir standardın bulunmamasıdır. Üç yıldır tarih kitaplarının devlet tarafından hazırlanmasının bu anlamda -tek taraflı bir bakış açısı sunmakla beraber- sağlıklı bir gelişme sayıldığını belirten Emîni'ye göre, mevcut durum hâlâ bir takım problemlerle malûl. Bunların başında Makedonca ve Arnavutça dillerinde basılan tarih kitaplarının bazı noktalarda farklı perspektiflere sahip olması gelmektedir. Buna göre Makedonca kitaplar Osmanlı'yı 'işgalci'diye tanıtmakta, Makedonları da dinlerine/Hristiyanlığa bağlı ve bu bağlılıkları ölçüsünde 'direnişçi' şeklinde resmetmektedir. Ders kitaplarındaki devşirme sistemi, Yeniçerilik gibi konular Sırp romancı Ivo Andriç'in romanlarından hareketle yazılmaktadır. Öte yandan Arnavutça yazılan tarih ders kitaplarında ise Arnavutların İslam'ı kendi istekleri ile seçtikleri belirtilmekle beraber, bu kitaplar daha çok İskender Bey figürü üzerine kurulu milliyetçi bir tavra sahiptirler. Tarih ders müfredatının güncel gelişmelerden etkilendiğini söyleyen Emîni, bunun en bariz örneklerinden birinin son yıllarda Türkiye'de yayınlanan ve bölgede de yakından takip edilen tarihi diziler olduğunu söyledi. Bu dizilerin etkisiyle Hürrem Sultan karakterinin ders kitaplarında yer bulduğunu belirten Besnik Emîni; tari-

he tek bir gerçekliği esas alarak bakılamayacağını, her bir bakış açısının kaçınılmaz biçimde farklı gerçeklik algılarına barındıracağını, ancak birincil kaynaklardan yararlanılarak yapılacak çalışmalarla tarihin sağlıklı bir zemine oturtulabileceğini hatırlatarak sunumunu tamamladı.

Türkiye Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen Balkan Konuşmaları serisinin bir başka oturumunda, 24 Ekim 2015'te, Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü'nde araştırmalarını sürdüren tarihçi **Aladin Husiç** ile **"Sosyalizm Dönemi Bosna Hersek'te Tarih Yazıcılığı"** üzerine konuştuk. Husiç, sunumunda özellikle Bosna Hersek tarih yazıcılığının teşekkül devresine ağırlık verdi. Aladin Husiç sunumuna Bos-

na Hersek söz konusu olduğunda tarih çalışmalarını II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası olmak üzere iki döneme ayırmak gerektiğini belirterek başladı.

Buna göre, tarih yazıcılığının neredeyse yok denecek düzeyde yapıldığı II. Dünya Savaşı öncesi dönemde mevzunun merkezinde Avusturya-Macaristan döneminde kurulan Zemaljski Müzesi'nde yapılan faaliyetler yer almaktaydı. Personelinin çok az bir kısmı Boşnak olan bu müze, Bosna'da tarih araştırmalarının yegâne kurumsal merkezi sayılmakla beraber, çalışmalarını ve yayınlarını daha ziyade arkeoloji sahasında yürütmekteydi. Bosnalıların vatanlarının Avusturya-Macaristan tarafından ilhakını protesto etmek amacıyla eğitim sistemini boykot etmelerinin yetişmiş insan sayısını düşürdüğünü söyleyen Husiç, o dönemde bu müze dışında tarihle ilgilenenlerin ancak hobiseviyesinde çalışmalar yaptıklarını belirtti. Bosna Hersek'te tarih çalışmalarının ve tarihyazımının gelişiminde en önemli adımlar ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1950-1960 yılları arasında atıldı. Özellikle Şarkiyat Ensti-

tüsü merkezli olarak yürütülen bu dönem çalışmaları Bosna Hersek tarihine dair yerli/yabancı kaynakların derlenmesi, tercüme edilmesi ve bunların doğrultusunda telif eserlerin verilmesi şeklinde gelişmiştir. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi ihtiva ettiği kaynaklar, Şeri İlimler Yüksekokulu ise Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesi bilen kişiler yetiştirmesi hasebiyle zikredilmeye şayan diğer iki kurumdur. Zemeljski Müzesi bu dönemde de merkezi konumunu sürdürmeye devam etti çünkü Bosna Hersek tarihine ait derlenen kaynaklar yine bu müze bünyesinde toplanıyordu. Bununla beraber tarih çalışmaları istikamet değiştirmiş, arkeoloji ağırlıklı olmaktan çıkmaya başlamıştır. Bunda hiç kuşkusuz Hazim Şabanović, Adem Hancı, Mehmed Müezzinoviç ve Nedim Filipoviç gibi yeni nesil tarihçilerin telif ve tercüme eserlerinin çok önemli bir rolü olmuştur. Husic'e göre bu dönem tarihçiliğinin temel tartışma konularından bazıları şunlardı: Toplumsal yapıya etkileri bağlamında ziraî yapı ve sorunlar, göç, köylü sınıfının durumu, Osmanlı hâkimiyetinin bölgedeki teşekkülü, Osmanlı mimarisi, Osmanlı döneminde şehirlerin kuruluşu, işleyişi ve iktisadi gelişimleri.

1950-1960 yılları arasında yapılan bu çalışmaların sonraki yıllarda da artan bir ivme ile varlıklarını sürdürdüklerini belirten Husic, tarih araştırmalarının Yugoslav idaresi tarafından bir tehdit şeklinde algılanmadığını ancak bu çalışmaların Boşnakların Yugoslavya bünyesinde farklı bir kültür ve etnisite olarak kabul edilmesinde politik faktörler kadar etkili olduğunu belirtti.

Balkan Tarihi Konuşmaları'nın 14 Kasım'da gerçekleşen ayasının konuğu **Ferid Muhic** oldu. Saints Cyril and Methodius Üniversitesi'nde (Üsküp) öğretim üyesi olan hocamız ile **"Hoşgörü Kültürü: İslam ve Balkanlar"** başlıklı bir program gerçekleştirdik. Muhic'in konuşması esasen İslam'ın Avrupa ya da Balkanlar için yerli bir unsur olup olmadığı sorusu etrafında şekillendi. Başka bir ifade ile belirtmek gerekirse, Balkan ülkelerinin İslam'ı zorla kabul edip

etmedikleri, Osmanlı'nın bölgede "zor"a dayalı bir İslamlaştırma politikası güdüp gütmemesi meselesi temelinde gelişti. Peşinen söylersek Muhic İslam'ın Avrupa'ya/

Balkanlar'a zorla girmediğini; Boşnak, Arnavut ve Makedonlar'ın zorla müslüman olmadıkları konuşma boyunca muhtelif defalar belirtti. İslam'ın 7.

yüzyıldan itibaren Avrupa'nın bir gerçeği olmasına ve bugünkü Avrupa'nın inşasında son derece önemli rol oynamasına rağmen, gayrimüslim Avrupa'nın İslam'ı ve Müslümanları kabullenmekte problem yaşadığını savunan Muhic'e göre, Bosna savaşı sırasında Müslümanlara yapılanlar bunun en bariz örneklerinden birisiydi. Yine Muhic'e göre Osmanlı'nın bölgede hâkimiyet kurduğu zaman dilimi aynı zamanda hoşgörünün de hâkim olduğu bir zaman dilimiydi. Bütün veriler bir yana, bugün Osmanlı Avrupa'sında bulunan kiliselerin hemen tamamının Osmanlı döneminde inşa edilmesi, bütün üst-kültür ve alt-kültür unsurlarının Osmanlı'dan bugüne zarar görmeden intikal etmesi bile bunu ortaya koymak için yeterlidir. Oysa bugün bölgede Osmanlı zalim ve despot olarak bilinmeye devam ediyor. Bir yandan eğitim müfredatları bir yandan Ivo Andriç gibi geniş okuyucu kitlesine sahip yazarlar bu algıyı yaşatmaya devam ediyorlar. Muhic'e göre Balkanlar'da hoşgörü ortamının yeniden tesis edilmesi yolunda etnik gözlüklerin/milliyetçi bakışların devreden çıkarılarak tarihe yeniden bakılması çok önemli kazanımların önünü açacaktır ki hâlihazırda bu doğrultuda bir takım gelişmelerin görüldüğünü söylemek mümkün.

Kasım ayında Balkan Tarihi Konuşmaları çerçevesinde ağırladığımız diğer bir isim ise **Dukagjin Gorani** oldu. Gorani 28 Kasım'da, kendi ailesinin serüvenine de değinerek **"Doğu Mirası ve Batı Hasreti Ara-**

sında Arnavutların Zihinsel Açmazları” başlıklı bir sunum gerçekleştirdi. Mensup olduğu ailenin son üç neslinin aynı zamanda modern Arnavutluk tari-

hinin bir özeti, Osmanlı izlerinin silinmesinin bir numunesi olarak okunabileceğini belirtti. Babaanesi Sadiye Hanım Türkçe konuşuyor ve ancak gerekli

durumlarda Arnavutça’yı kullanıyordu. Babası Hayrullah Arnavutça’yı tercih etmekle beraber sosyalist hükümetle problemleri bir ilişki içerisindeydi. Kendisi ve kuşağı için ise Türkçe arkaik, Arnavutça modern bir dil olarak tanıtılmıştı. Bu düşünce ismine de yansıtılmış, Osmanlı mirasını hatırlatan Sadiye ve Hayrullah isimleri üçüncü kuşakta yerini Arnavutların “öz” tarihlerinden bir isme “Dukagjin”e bırakmıştı. Hiç kuşkusuz bunda batıdan esen milliyetçilik rüzgârının büyük etkisi vardı. Arnavutlar da bu rüzgârın etkisi altına girerek modern bir Batılı millet olmak uğruna toplumsal hafızalarını ve onu ayakta tutan unsurları sistematik bir şekilde ortadan kaldırmaya, bunun yerine çok daha farklı bir tarih inşa etmeye başladılar. Dukagjin, bu anlayışın kendi kuşağında ve sonraki nesillerde tamamıyla hâkim kılınmaya çalışıldığını ve bunun kısmen başarıldığını ifade ediyor. Yine de, bütün çabalara rağmen silinmeye çalışılan tarihin varlığını sürdürdüğünü ekliyor: Kâh bir düğünde, kâh bir cenaze merasiminde; kâh bir sofrada, kâh bir giysi nakışında yahut bir binada... Batılı olma uğrunda sistematik bir şekilde geçmişini silmeye çalışsa da, bu geçmişten tam anlamıyla kurtulamamanın zihinsel bir çıkmaza yol açtığını belirten Gorani, bunun aynı zamanda bazı imkânlar da barındırdığını ve imkânların iyi değerlendirilmesi hâlinde problemin çözümüne ilişkin ciddi mesafeler alınabileceğini söyleyerek sunumunu sonlandırdı.

12 Aralık 2015 tarihinde gerçekleştirilen Balkan Tarihi Konuşmaları’nda ise Arnavut yazar **Fatos Lubonja ile “Arnavut Milliyetçi Mitleri ve Osmanlı İmparatorluğu”*** başlıklı bir sohbet gerçekleştirdik.

Lubonja Arnavut milliyetçiliği tarihinin periyodizasyonu ile başladı ve bu çerçevede erken dönem milli-

yetçilik hareketleri, komünizm dönemi milliyetçiliği ve post-komünist dönem milliyetçiliği olmak üzere üç dönemden söz edilebileceğini ve her dönemin kendi mitleri bu-

lunduğunu belirtti. Avrupa’da ve Balkanlarda gelişen milliyetçilik hareketlerinden etkilenerek Osmanlı’dan ayrılsa ve yeni bir devlet kurmaya varan ve bu aşamadan sonra sistematik bir kısıya bürünen erken dönem milliyetçiliği kendisine ‘öteki’ olarak Osmanlı’yı seçmişti. Bu dönemin öne çıkan vurgusu, Arnavutların özgürlüklerine çok düşkün direnişçi bir millet olduklarıydı. Öyleki Arnavutlar bu nedenle eski çağlardan beri Roma’ya, daha sonra Bizans’a, en son da Osmanlı’ya karşı sürekli bir direniş hâlinde idiler. Bu dönemin hissiyatının öne çıkardığı temel figür ise 15. yüzyıl beylerinden İskender Bey’di. Ne kadar çelişkili görünse de Müslüman Arnavutlar, milliyetçilik saikiyle kendilerine Müslüman Osmanlıları hedef/öteki olarak seçmişlerdi. Lubonja’nın üzerinde durduğu ikinci dönem ise Enver Hoca dönemi idi. Bu dönemle birlikte Arnavutluk milliyetçiliği komünist bir evreye

* Sunum dili İngilizce olan programın orijinal başlığı “Albanian Nationalistic Myths and the Ottoman Empire” dir.

girmiş oluyordu. Ateizmin adeta bir din olarak kabul edildiği bu dönemde artık direniş ve özgürlük vurgusu azalmış, bunun yerini Arnavutların her daim dine ve taassuba karşı bir tavır sergiledikleri fikri almıştır. Müslüman ya da gayrimüslim bütün dinî unsurlar temizlenmeye, yok edilmeye ve dolayısıyla zaten tahrip olan geçmişleri bir kez daha tahrip edilmeye başlandı. Komünizmin yıkılması sonrasında başlayan üçüncü dönem ise, Fatos Lubonja'ya göre, artık tarihinden tamamiyle kurtulmuş (!) Arnavutluk'un yüzünü bütünyle Batı'ya döndüğü, gerek Osmanlı devrinin gerek komünist dönemi bir talihsizlik olarak gördüğü, realitede çok kültürlü bir yapıya sahip olmasına rağmen, özellikle Müslümanların dezavantajlı bir pozisyona geçtiği bir dönem olarak öne çıkmakta. Bu dönemde yoğun şekilde yapılan vurgu ise her Arnavut'un özünde bir parça Hristiyanlık taşıdığı, yani Avrupa'nın bir parçası olduğu düşüncesidir; dolayısıyla Arnavut kimliğinin kurucu unsurunun Hristiyanlık olduğu kabulüne dayanır. Lubonja bu tespitlerin ardından Arnavutluk milliyetçiliğinin sıkı ideolojik saiklerle hareket ettiğini belirterek ortak geçmiş ve kültüre vurgu yapıp daha sağlıklı bir gelecek inşasına gayret edilmesi gerektiğini söyleyerek sunumuna son verdi.

Türkiye Araştırmaları Merkezi ve T.C. Yurtdışı Türkler Daire Başkanlığı ortaklığında gerçekleştirilen Balkan Tarihi Konuşmaları'nın sekizinci ve son ayağında, 19 Aralık 2015 tarihinde, Yunan araştırmacı-gazeteci **Irini Kakoulidou**'yu ağırladık. Program dizisinin on yedincisi olan "**Osmanlı Devri Balkanları'nda Dinî Bir-Aradalık**"* başlıklı bu programda, bir mübadil torunu olan Kakoulidou tarihî ve kültürel mirasa sağlıklı bir şekilde sahip çıkmanın bir arada yaşama kültürü üzerindeki müsbet etkilerini vurgulayan bir konuşma gerçekleştirdi. Sağlıksız ve ekseriyetle mensetsiz ötekileştirmelere dayalı olarak geliştirilen milliyetçi reflektörler bir yana bırakılırsa Osmanlı tecrübe-

si özelinde Balkanlar'ın/Yunanistan'ın tam da böyle bir mirasa sahip olduğunu belirtti. Zira Osmanlı'nın Balkanlar'da tutunmasının temelinde herhangi bir

dinî veya kültürel baskı kurmak-sızın orada var olanların hepsine yaşam hakkı tanıması yatmaktaydı. Başka bir ifade ile millet sistemini sorunsuz bir şekilde işletmesiydi.

Diğer taraftan Osmanlı'daki tasavvufla yoğrulmuş İslam anlayışının kuşatıcı ve barışçıl tonlarının kuvvetli olması, İslam'ın bu hâli ile etkileşime giren ve ondan etkilenen Balkan Hristiyanlık'ının da sair yerlere nazaran daha barışçıl bir karakter kazanmasına ve bu farklı dünyaların bir arada yaşamalarına kuvvetli bir zemin oluşmasını sağlamıştır. Konuşma boyunca her iki argümanı da tahkim eden Kakoulidou, konuşmasını siyasi düzlemlerin farklılığına rağmen tarihî ve kültürel bir ortaklığın var olduğunu ve bu ortaklığın geleceğe dair önemli bir potansiyeli taşıdığını, bu potansiyelin değerlendirilebilmesinin asgari şartının da 'bir-aradalık ve işbirliği' iradesi göstermek olduğunu vurgulayarak konuşmasını tamamladı.

Projenin, balkan ülkelerinden konuşmacıların yaptığı sunumlar etrafında kurgulanan bu ilk ayağının tamamlanmasının ardından yine aynı kapsamda 2016 Mayıs'ında bir de "Uluslararası Balkan Çalışmaları Lisansüstü Sempozyumu" düzenlenecektir. Bu sempozyumla, lisansüstü eğitim gören Balkan kökenli öğrenci ve araştırmacı adayları ile Balkan coğrafyasına dair siyasi ve sosyal gelişmeler, tarih yazımı ve algısı, kültür ve edebiyat gibi temel meselelerin tartışılması ve ilgili araştırmacıların bir araya getirilmesi hedeflenmektedir.

* Sunum dili İngilizce olan programın orijinal başlığı "Religious Coexistence in the Balkans During the Ottoman Era" dir.

Erol Ölçer'in (1959-2015) Ardından...

Serhat Aslaner

Erol Bey ile son kitabı üzerine 16 Kasım'da gerçekleştireceğimiz program öncesi günlerde programı erteleyip ertelememeye dair görüşmelerimiz olmuştu. Son günlerde yaşadığı rahatsızlıklar nedeni ile programı istediği düzeyde götürebileceğine, dinleyicileri mahcup edeceğine dair yaşadığı tereddütler nedeni ile programın tehir edilmesi yönünde bir kanaat besliyordu. Bense; sağlığının elbette daha önemli olduğunu belirterek bu programın, konferans olmadığını ve dolayısıyla dinleyicilerin de aktif olarak katılabilecekleri bir yapıda olduğunu ve şayet problem bu ise buna tedbirler alacağımızı belirterek tereddüdünü izaleye gayret ediyordum ki nihai olarak kendisi de ikna olmuş ve programı vaktinde yapmaya karar vermiştik. Ancak program günü saat 16:00 raddelerinde sağlık durumunun evden çıkmaya elvermediğini ve gelemeyeceğini belirtti. Şu halde programı tehir etmek yerine Ali Adem Yörük riyasetinde ve aralarında konuya vukufiyeti olan Turgut Kut hocamız gibi misafirlerin de bulunduğu katılımcılarla icrasına karar verdik. Program sonrasında hem hatırını sormak hem de programın nasıl geçtiğine dair bilgi-

lendirmek için iki defa aradım ancak cevap vermedi. İstirahat ettiğini düşünerek daha fazla ısrarcı olmadım. Ertesi sabah (17 Kasım 2015) aynı nedenlerle tekrar aradığımda telefondaki ses Erol Ölçer ağabeyimizin vefatını haber verdi. O sabah kendini biraz daha fena hissetmiş, kahvaltıdan sonra eşi ile birlikte hastaneye gitmek üzere hazırlık yaptığı sırada kalp krizi geçirmiş ve maalesef aramızdan ayrılmıştı. Erol ağabeyi 18 Kasım 2015'te, Maltepe Hacı Yusuf Ziya Hamire Üçüncü Camii'nde öğlen namazını müteakiben kıldığımız cenaze namazının ardından Beykoz Şahinkaya mezarlığında pederi Kore gazilerinden M. Ercüment Ölçer'in (1930-1992) agusuna defnettik.

Esasen Karaköy'de bir iş hanında esnaflık yapan Erol ağabey bütün ömrünü İstanbul'da geçirmiş ve bunun büyük bir kısmını da aşıkâne bir surette sevdiği bu şehri ve bu şehrin büyük hâdimi Osman Nuri Ergin'i tanımaya ve araştırmaya adanmıştı. Osman Nuri Ergin'e dair hemen her şeyi toplamaya gayret etmiş, İstanbul sokaklarının hikâyelerinin peşinden koşmuş, hurdacıları dolaşarak İstanbul sokak tabelalarını toplamıştı. Onun bu bitmez tükenmez gayreti son yıllarda yolunun keşiştiği İsmail Kara hocamız ve Ali Adem Yörük arkadaşımızın himmetleri ile İstanbul araştırmaları için eşsiz birer kaynak değerinde iki büyük meyve verdi: *Şehir Sokak Hafıza: Kuyulu'dan Bıçkı Yurdu'na Osman Nuri Ergin ile İstanbul Sokak Adları* (İstanbul: Zeytinburnu Belediye Başkanlığı, 2014) [Kendisini bu ilk kitabı çerçevesinde 24 Ocak 2015'te misafir etmiş ve dinlemiştik] ve vefatından birkaç ay önce çıkardığı *Hane'lerden Numaralı Ev'lere: Osman Nuri Ergin'den 1927 İstanbul'u Bina ve Arazi Cetvelleri*, (İstanbul: Zeytinburnu Belediye Başkanlığı, 2015). Ömrü vefa etseydi, bir müddettir üzerinde çalıştığı Necip Bey haritalarını da neşredecekti.

Kendisine bir kez daha Allah'tan rahmet diler, İstanbul muhibbi bu zatın isminin bir sokakta yaşatılmasını temenni ederiz.

İSTANBUL
13-14 MAYIS/MAY
2016

ULUSLARARASI LİSANSÜSTÜ BALKAN ÇALIŞMALARI SEMPOZYUMU

DİN, TARİH, SANAT, SOSYO-EKONOMİK
VE SİYASİ ETKİLEŞİM

Sempozyum Takvimi

Özet gönderimi için son tarih:

14 Mart 2016

Kabul edilen özetlerin ilanı:

21 Mart 2016

Tebliğ metinleri için son tarih:

15 Nisan 2016

Belirli sayıda katılımcıya
yol ve konaklama desteği verilecektir.

Sempozyum dili

İngilizce ve Türkçe olacaktır.

INTERNATIONAL GRADUATE CONFERENCE ON THE BALKANS

RELIGION, HISTORY, ARTS, SOCIO-ECONOMIC
AND POLITICAL INTERACTIONS

Important Dates

Abstract submission deadline:

14 March 2016

Abstract acceptance notification:

21 March 2016

Papers submission:

15 April 2016

Limited funding for covering
travel/accommodation costs is available.

Working languages of the
conference are Turkish and English.

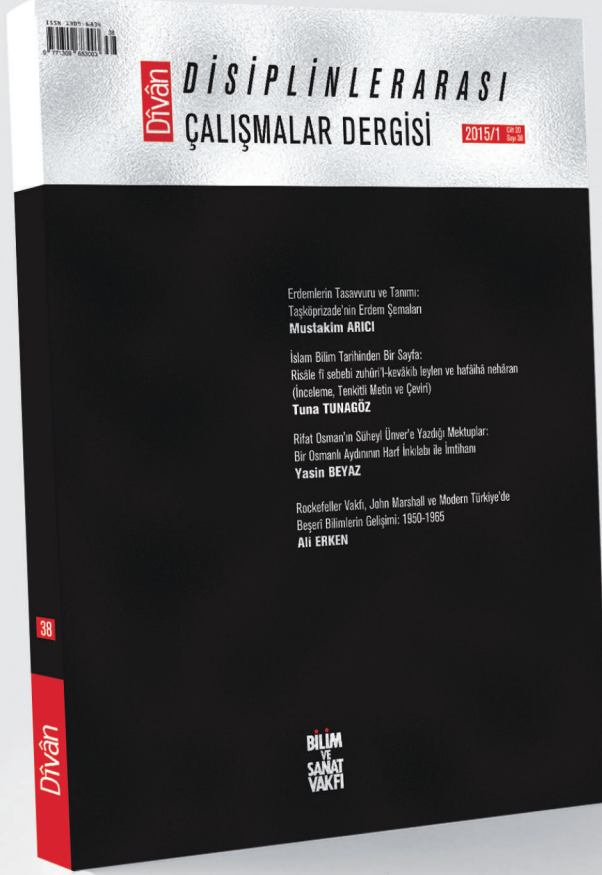
Başvuru ve detaylı bilgi için/For an Application and the details

<http://balkan.bisav.org.tr>

e-mail: balkan2016@bisav.org.tr

Dîvân DİSİPLİNLERARASI ÇALIŞMALAR DERGİSİ

"Dîvân'ın 38. Sayısı her zaman olduğu gibi farklı disiplinlerden makalelerle ilgililerini bekliyor. Bu sayıda Taşköprizâde'nin ahlak felsefesinden Harf İnkılabı'na; İslam bilim tarihinden Türkiye'de beşerî bilimlerin gelişimine uzanan ilmî ve tarihî bir serüvene çıkmayı umuyoruz."

www.divandergisi.com

30
yıl
BİLİM
VE
SANAT
VAKFI

Vefa Cad. No: 41
34134 Fatih-İstanbul
Tel 0212 528 22 22 pbx
Faks 0212 513 32 20
bsv@bisav.org.tr

 bisavorgtr

 bisavorgtr

 bisavorgtr

 bisavorgtv

www.bisav.org.tr